Περιπέτειες ΙΔΕΩΝ

ΠΟΛΙΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ 1/10/2006

Οι Πόλεμοι του 21ου Αιώνα Εναντίον Αμάχων:

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Της Σύνταξης & Περιεχόμενα: **ΣΕΛ. 3**

Ανθρώπινα δικαιώματα υπό το κράτος του τρόμου

Δημήτρης Χριστόπουλος **ΣΕΛ. 5**

Ανατροπές και προκλήσεις στο χώρο των δικαιωμάτων: Μια μόνιμη κατάσταση ανάγκης;

Δημήτρης Δημούλης **ΣΕΛ. 8**

Ιδεολογίες και λειτουργίες της τρομοκρατίας

Ιωάννα Κ. Λεκέα **ΣΕΛ. 10**

Ο πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας: Η τακτική της στοχοποίησης και θανάτωσης, ο δίκαιος πόλεμος και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Αναστασία Τσουκαλά **ΣΕΛ. 12**

Τρομοκρατική απειλή και πολιτικές ισορροπίες στη Μεγάλη Βρετανία

Ahmed J. Versi και Mussarat Bata **ΣΕΛ. 14**

Επιθέσεις σε τζαμιά μετά τις «εντυπωσιακές» συλλήψεις

Tahir Abbas **ΣΕΛ. 16**

Οι σπόροι της δυσαρέσκειας

Διονύσης Γουσέτης **ΣΕΛ. 18**

Τα σκίτσα του Μωάμεθ και το στερεότυπο του μουσουλμάνου τρομοκράτη

Νίκος Τριμικλινιώτης **ΣΕΛ. 20**

Τρομοκρατία, Ισλάμ και ανθρώπινα δικαιώματα: Μυθεύματα και ιδεολογίες για το ξαναμμένο Μωαμεθανό

ΔΙΑΛΟΓΟΙ: *Περί Τρομοκρατίας, Συμφιλίωσης και Μνήμης*

Ρένα Χόπλαρου **ΣΕΛ. 22**

Μονοπάτια της μνήμης: το δικό μας βίαιο παρελθόν - μια άλλη τρομοκρατία;

Κυριάκος Παχουλίδης **ΣΕΛ. 26**

Η ανάγκη οικοδόμησης μιας κουλτούρας συνεργασίας

Εμμανουέλ Τερραί **ΣΕΛ. 26**

Ο ορθός λόγος και ο οίκτος - Χρήσεις και καταχρήσεις της μνήμης

FILM REVIEW

Ηλίας Ιωακείμογλου και Σώτη Τριανταφύλλου **ΣΕΛ. 27**

Αριστερή Τρομοκρατία, Δημοκρατία και Κράτος

Γιώργος Στόγιας **ΣΕΛ. 28**

Σινεμά και τρομοκρατία: Τέσσερις νέες ταινίες, τέσσερις διαφορετικές οπτικές

Το έργο Κραυγή του Edmund Munch

ΠΟΛΙΤΗΣ Τα λέει όλα!

Επιμελητής του περιοδικού είναι ο Νίκος Τριμικλινιώτης, email: nicostrim@logos.cy.net
Καλιτεχνική επιμέλεια: Ελίνα Περικλέους

Οι Πόλεμοι του 21ου αιώνα στρέφονται εναντίον αμάχων:
Ανθρώπινα δικαιώματα υπό το κράτος του τρόμου;

Το πέμπτο τεύχος καταγράφει μια ιδιαίτερα επικίνδυνη συγκυρία: ένα συνεχή κι αδίστακτο πόλεμο τρόμου σε πλανητικό επίπεδο. Με την προβιά της δημοκρατίας γίνεται επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ακριβώς για να θυσιαστούν τα ίδια τα δικαιώματα.

Αυτό το τεύχος έτυχε να συμπίπτει με τα πέντε χρόνια από τις 11/9/2001 με τις φρικαλέες επιθέσεις στους δίδυμους πύργους. Χωρίς καμία διάθεση να μειώσουμε την φρικαλεότητα της πράξης, οφείλουμε να τονίσουμε την ανάγκη μετριασμού των σχετικών με αυτή υπερβολών. Αποτελεί οπωσδήποτε σημαντικό ορόσημο δεδομένης της έκτασης της επίθεσης κατά χιλιάδων πολιτών σε ένα σύμβολο της επιτυχίας του καπιταλιστικού κόσμου, όπως επίσης το γεγονός ότι έγινε σε Αμερικανικό έδαφος κι έδειξε ότι ούτε κι αυτή η Υπερδύναμη δεν βρίσκεται στο απυρόβλητο. Πάνω απ' όλα όμως σηματοδότησε την επίσημη πλέον έναρξη μιας νέας φάσης στο λεγόμενο «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» με την τρομερή επίθεση που εξαπέλυσαν οι ΗΠΑ από τότε.

Πολλά αφιερώματα έχουν δει το φως της δημοσιότητας αυτό το μήνα και δεν σκοπεύουμε να επαναλάβουμε τα χιλιοειπωμένα. Το ότι το ζήτημα της «τρομοκρατίας» και του λεγόμενου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» έχει καταστεί κυρίαρχο ζήτημα στη διεθνή πολιτική είναι πασιφανές. Το γεγονός όμως ότι βασική συνέπεια αυτής της νέας μορφής πολέμου είναι η υπονόμευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως κι αν αυτά ορίζονται, είναι λιγότερο εμφανές, είτε γιατί συγκαλύπτεται ως «παράπλευρη απώλεια», είτε παρουσιάζεται ως «αναγκαίο κακό». Κι όμως οι συνέπειες για τις δημοκρατικές ελευθερίες από τον πόλεμο αυτό αποτελούν ίσως μια από τις μεγαλύτερες παλινδρομήσεις στην ιστορία των δημοκρατικών κατακτήσεων τα τελευταία χρόνια. Εύστοχα λοιπόν τίθεται το ερώτημα αν έχουμε μπει σε μια «μόνιμη κατάσταση έκτακτης ανάγκης», όπως επισημάνει ο Δημήτρης Χριστόπουλος, που συστήνει νηφαλιότητα κι αναστοχασμό.

Οι πόλεμοι του 21ου αιώνα είναι ασύμμετροι, ακήρυχτοι και ατελείωτοι δηλαδή συνεχείς: η «τρομοκρατία» είναι δυστυχώς ο χαρακτηριστικότερος πόλεμος ανάμεσα σε ανόμοιους/ασύμμετρους αλλά εξίσου τρομακτικούς αντιπάλους

Οι πόλεμοι του 21ου αιώνα είναι ασύμμετροι, ακήρυχτοι και ατελείωτοι δηλαδή συνεχείς: η «τρομοκρατία» είναι δυστυχώς ο χαρακτηριστικότερος πόλεμος ανάμεσα σε ανόμοιους/ασύμμετρους αλλά εξίσου τρομακτικούς αντιπάλους.

Σημειώνουμε ωστόσο ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

Πρώτο, χρησιμοποιούν παρόμοιες μεθόδους δηλαδή την απειλή και χρήση βίας σε βάρος αμάχων ανάμεσα στους οποίους θεωρούν ότι υπάρχουν «ένοχοι» εξοβελίζοντας έτσι κάθε έννοια διαχωρισμού ανάμεσα στους μαχητές κι αμάχους, όπως επίσης και το τεκμήριο της αθωότητας, τον ακρογωνιαίο λίθο του κράτους δικαίου.

Δεύτερο, χρησιμοποιούν παρόμοιου τύπου ιδεολογικές ερμηνείες επικαλούμενοι λόγους «ανάγκης» που θα διαφυλάξουν το «γενικό καλό» διεξάγοντας ένα «δίκαιο πόλεμο» ενάντια σε «αδίστακτους αντιπάλους».

Τρίτο, οι ηθικιστικού τύπου ερμηνείες για τους «καλούς» (δηλαδή υμάς) και τους «κακούς» (τους άλλους) οδηγεί στη μόνιμη δαιμονοποίηση του αντιπάλου: «άξονας του κακού», «η σατανική αυτοκρατορία», «οι άπιστοι» κτλ.

Υπό το κράτος του τρόμου που απειλεί επικείμενη βία διεξάγεται ένας βρόμικος κι ακήρυκτος πόλεμος κατά των αμάχων με ιδεολογικό επιστέγασμα ότι αυτός γίνεται για το καλό μας, για την ασφάλεια «μας». Τα κράτη προβαίνουν σε βασανιστήρια με την πρόφαση ότι αυτό απαιτείται για να «σωθούν άλλες ζωές» σε συνθήκες ακραίες, κι έχουμε τα λεγόμενα «βασανιστήρια στην υπηρεσία της ασφάλειας», όπως εύστοχα τα περιγράφουν οι Ehrlich και Johansen ('Torture to Serve Security', *International Peace Keeping,* vol.7, 2001). Στη δε διάλεξη του στη Λευκωσία (Goethe Institute, 6.7.2006), ο Ehrlich ανέλυσε τα δεδομένα για τους «πολέμους του μέλλοντος» οι οποίοι διεξάγονται πέραν και έξω από τη λογική του λεγόμενου «δικαίου του πολέμου» που βασίζεται στο σαφή διαχωρισμό των «μαχητών» και των «αμάχων». Αυτός ο διαχωρισμός έχει εκλείψει και ζούμε ήδη το εφιαλτικό σενάριο: ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» είναι αυτός ο εφιάλτης που «θα διαρκέσει 50 χρόνια», όπως δήλωσε ο υπουργός άμυνας των ΗΠΑ Ντόναλντ Ράμσφιλτ.

Η διατήρηση αποστάσεων από την ανούσια αναθεματολογία και τις ιδεολογικές αγκυλώσεις απαιτεί άρνηση να τοποθετηθούμε ανάμεσα στον Μπους και τον Μπιν Λάντεν, ή να μπούμε σε παρανοϊκές καταστάσεις της Ισλαμοφοβίας και του ρατσισμού κατά των μουσουλμάνων ή τον «αντιαμερικανισμό/αντι-ιμπεριανισμό των ηλιθίων", όπως τόσο εύστοχα υποδεικνύει ο Τάρικ Άλι (στο βιβλίο *Σύγκρουση των Φονταμενταλισμών*).

Αυτό ωστόσο δεν υπονοεί ότι οφείλουμε να υιοθετήσουμε μια στάση κάπου στο ενδιάμεσο σύνορο που καθαρίζει με μια Ποντιοπιλατικού τύπου καταδίκη πάσας βίας από όπου κι αν προέρχεται. Αυτό δεν μας λέει και τίποτε: Εύκολα καταδικάζεται η βία, ιδίως όταν στρέφεται κατά αμάχων. Απλά λεν ότι είναι «αναγκαίο κακό» για λόγους «ασφάλειας» ή ότι διεξάγεται ένας «δίκαιος πόλεμος». Την υποκρισία του «διακηρυκτικού ειρηνισμού» όλων των κρατών ανεξαιρέτως είχαν επισημάνει οι Δημούλης και Γιαννούλλη πριν μια δεκαετία (στο βιβλίο τους *Η Διαλεκτική του Πολέμου, Τάξεις, Έθνη, Κράτη*, εκδ. Κριτική, 1995). Την καθοριστική στιγμή όμως, την στιγμή της πολιτικής κρίσης, ακριβώς την ώρα που τον χρειαζόμαστε, ο ειρηνισμός εξανεμίζεται με βασικό συμπέρασμα ότι: «Ο ειρηνισμός στις πολιτικά κυρίαρχες μορφές του κι εντονότερα στις κρατικές μορφές έκφρασης του δεν αποτελεί ιδεολογία για την ειρήνη αλλά ιδεολογία για τον καιρό ειρήνης». Αυτό εξηγεί γενικά και την ισχνότητα των ειρηνιστικών κινημάτων εν καιρώ πολέμων.

Ωστόσο, το αντιπολεμικό κίνημα κατά των επιδρομών στη Γιουγκοσλαβία, στο Ιράκ (Ι), στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ (ΙΙ) είχε βγάλει στους δρόμους εκατομμύρια σε δεκάδες πόλεις του κόσμου όταν το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης κατάφερε να μορφοποιηθεί με πιο συγκεκριμένα αιτήματα. Κι όμως, ένα τόσο μαζικό κίνημα παραμένει ανήμπορο να φράξει τον δρόμο του διαρκούς πολέμου, μολονότι σίγουρα επηρέασε την έκβαση των γεγονότων και την πολιτική του ΟΗΕ και της ΕΕ σε κάποιο βαθμό: Πάνω απ'όλα γέννησε ελπίδες για ένα άλλο ειρηνικότερο κόσμο.

Χωρίς να ασπαζόμαστε το απλοϊκό σχήμα που θέλει δίκαιο σε επίπεδο νομικής και πολιτικής ηθικής κάθε μορφή βίας που προέρχεται από τον «αδύνατο σε βάρος του δυνατού», το να παραγνωρίζουμε τον παράγοντα «ισχύς» και τον έλεγχο της παραγωγής πλούτου, δηλαδή το συσχετισμό δύναμης σε πλανητικό επίπεδο αποτελεί άρνηση μας να κατανοήσουμε τα βαθύτερα αίτια της κρίσης, των πολέμων και πιθανούς τρόπους επίλυσης των προβλημάτων στον κόσμο. Ο παράγοντας «ισχύς» και «ηγεμονία» βρίσκονται στο κέντρο είτε το θέλουμε, είτε όχι.

Το ζήτημα παραμένει πώς και με ποια μέσα θα μπορέσει το κίνημα ειρήνης να αντισταθεί στο διαρκή πόλεμο της τρομοκρατίας.

Τρομοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα: *ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ*

Σημαντική αφετηρία για τον προβληματισμό μας αποτελεί η ανάγκη όπως αποδομήσουμε «αυτόν τον απόλυτα ιδεολογικό όρο», όπως εύστοχα μας υπενθυμίζει ο καθηγητής Δημήτρης Δημούλης. Κι η αρχική του διαπίστωση είναι ότι πρόκειται για «αστοχία του «κρατείν»: Η επισήμανση ότι η «τρομοκρατική» δράση είναι εκ φύσης «ομολογία της πολιτικής αδυναμίας μιας οργάνωσης, που περιορίζεται στη σποραδική και παράνομη δράση» θέτει και το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλουμε να κατανοήσουμε το φαινόμενο αυτό. Ο κ. Δημούλης θεωρεί την τρομοκρατία ως εκ φύσεως πράξη «πολιτικής αντιπροσώπευσης» που ορίζεται ως τέτοια από την ισχύ του κράτους. Ωστόσο, η ερευνήτρια Δρ. Ιωάννα Κ. Λεκέα δεν εγκαταλείπει την προοπτική όπως οριστεί με συγκεκριμένο τρόπο και όπως τα μέτρα αντιμετώπισης της τεθούν σ' ένα αυστηρότερο πλαίσιο μολονότι εκφράζει και φόβους για τις τάσεις της πολιτικής των ΗΠΑ: εστιάζοντας στο ζήτημα της τακτικής της θανάτωσης συγκεκριμένων στόχων (target killings) θέτει ορισμένα ηθικά και νομικά διλήμματα. Καταλήγει ότι στο «νέο πόλεμο» όπου υπάρχουν νέα, διαφορετικά ήθη, οι κανόνες συμπλοκής αποδεικνύονται απαρχαιωμένοι κι αναποτελεσματικοί: οι κατάφωρες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων θέτουν σε κίνδυνο «ο πόλεμος να χάσει την ηθική δικαιολόγησή του πριν ακόμη ολοκληρωθεί».

Είναι όμως δυνατό να έχει «τέλος» ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» ή μήπως είναι ένας πόλεμος εκ των πραγμάτων χωρίς τέλος; Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό αλλά και αμφιλεγόμενο ζήτημα.

Το ζήτημα των ανθρώπινων δικαιωμάτων δεν σταματά εκεί: ολόκληροι πληθυσμοί θεωρούνται ύποπτοι και θυματοποιούνται σαν αποτέλεσμα του «πολέμου». Όπως αναλύει η Αναστασία Τσουκαλά, την επαύριο των τρομοκρατικών ενεργειών της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, γίνεται «ο συσχετισμός τρομοκρατίας-μετανάστευσης-ασύλου καθιερώνεται», όπου «οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο βρίσκονται έκθετοι στην κατηγορία ότι παίζουν το ρόλο της "πέμπτης φάλαγγας» εκ μέρους του παγκόσμιου τρομοκρατικού δικτύου». Αυτό συνεχίζει και φαίνεται να οξύνεται μάλιστα ως εθνοτικό/θρησκευτικό κοινωνικό και ρατσιστικό ζήτημα. Εξ ου και ένα χρόνο μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Λονδίνο (7/7/2005), η περιθωριοποίηση των μουσουλμάνων συνεχίζει να συμβάλλει στην ριζοσπαστικοποίησή τους, όπως υποδεικνύει ο Tahir Abbas: εκεί λοιπόν οφείλουμε να αναζητήσουμε τους «σπόρους της δυσαρέσκειας» που αναπαραγάγουν το πρόβλημα. Οι επιθέσεις σε τζαμιά μετά τις περσινές «εντυπωσιακές» συλλήψεις στο Λονδίνο (Ahmed J. Versi και Mussarat Bata) κάθε άλλο παρά συμβάλλουν στην επαναφορά της λογικής της ειρηνικής συνύπαρξης. Πέρα από τη Βρετανία, αναπαράγεται το στερεότυπο του «Μουσουλμάνου τρομοκράτη» με το γνωστό περιστατικό των σκίτσων του Μωάμεθ σε Δανέζικη εφημερίδα που προκάλεσε αναστάτωση ανάμεσα στους Μουσουλμάνους και μη της Ευρώπης και πέρα, όπως μας αναλύει ο Διονύσης Γουσέτης.

ΔΙΑΛΟΓΟΙ Περί Τρομοκρατίας, Συμφιλίωσης και Μνήμης

Σ' αυτό το τεύχος εισάγουμε τον θεσμό των «Διαλόγων» όπου θα παρουσιάζουμε κείμενα με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων σε σχέση με κάποιο από τα αφιερώματα μας, είτε γιατί το θέμα σχετίζεται με την θεματική ενότητα που εξετάζουμε. Σ' αυτό τεύχος έχουμε τρία κείμενα που σχετίζονται *Περί Τρομοκρατίας, Συμφιλίωσης και Μνήμης*

Τα δύο πρώτα είναι για την Κύπρο και το τρίτιο για τη μνήμη. Μ' ένα ιδιαίτερα φορτισμένο ζήτημα καταπιάνεται η Ρένα Χόπλαρου: Μας ξεναγεί στα μονοπάτια της μνήμης όπου υπάρχει «το δικό μας βίαιο παρελθόν». Αποτελεί μήπως κι αυτό μια άλλη τρομοκρατία που αρνούμαστε να δούμε ως τέτοια; Ο Κυριάκος Παχουλίδης τονίζει την ανάγκη οικοδόμησης μιας κουλτούρας συνεργασίας στην Κύπρο, ενώ ο Εμμανουέλ Τερραί μας μιλά για τον ορθό λόγο και τον οίκτο με τις διάφορες χρήσεις και καταχρήσεις της μνήμης.

REVIEW & FILM REVIEW

Στο *Review* έχουμε ένα ειδικά προσαρμοσμένο απόσπασμα για τις Περιπέτειες Ιδεών από το σημαντικό βιβλίο των Ηλία Ιωακείμογλου και Σώτης Τριανταφύλλου «Αριστερή Τρομοκρατία, Δημοκρατία και Κράτος». Η εξάρθρωση των Ερυθρών Ταξιαρχιών στην Ιταλία και της 17Ν στην Ελλάδα μάς δίνουν και το έναυσμα να συσχετίσουμε, να συγκρίνουμε την «Αριστερή τρομοκρατία» με τις διάφορες άλλες μορφές της. Τέλος, στο ΦΙΛΜ REVIEW ο Γιώργος Στόγιας παρουσιάζει τέσσερις νέες ταινίες που δίνουν τέσσερις διαφορετικές οπτικές σε σχέση με το σινεμά και την τρομοκρατία.

Fransisco de Goya, The Third of May 1808

Ανατροπές και προκλήσεις στο χώρο των δικαιωμάτων: Μια μόνιμη κατάσταση ανάγκης;

Του Δημήτρη Χριστόπουλου*

Η βασική θέση αυτού του κειμένου είναι πως σήμερα βιώνουμε μια συγκυρία αλλαγής σημασιών κομβικών εννοιών της δικαιοκρατικής ιδέας που αφορούν στον πυρήνα των εγγυητικών λειτουργιών του πολιτεύματος.

Οι ανατροπές

Η ασφάλεια: Η αρχή του κράτους δικαίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδέα της ασφάλειας δικαίου, την οποία καλείται να υπηρετήσει. Η βεβαιότητα της δικαιικής ρύθμισης και η ασφάλεια στη σύναψη των έννομων σχέσεων, αίτημα καθολικό κάθε οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, εμφανίζεται σήμερα ως επιτακτική αξίωση.

Οι αντιτρομοκρατικές διοικητικές πρακτικές και νομοθεσίες έχουν αδρανοποιήσει τη δυνατότητα των ανθρώπων να προβλέπουν τις έννομες επιπτώσεις των πράξεων και παραλείψεών τους. Η αρχή της ασφάλειας δικαίου, ένα από τα μείζονος πολιτειακής σημασίας κεκτημένα του κράτους δικαίου, δίνει τη θέση της στην απόλυτη ανασφάλεια ενώπιον του νόμου και των πράξεων της διοίκησης. Βιώνουμε ένα καθεστώς αβεβαιότητας: Ποιος ξέρει πού θα φτάσει η αντιτρομοκρατική εκστρατεία; Ποιος ξέρει, σε ποιο σημείο έφτασε η αστυνόμευση και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των ολυμπιακών αγώνων;

Το ηθικό καθήκον να αποφασίζουμε σε ποιες αξίες και σε ποιες αποχρώσεις αξιών οφείλουμε να δώσουμε προτεραιότητα σήμερα

Η μόνιμη ανάγκη, βάθρο της δικαιοκρατικής ιδέας, για προβλεψιμότητα των έννομων επιπτώσεων, απαξιώνεται, αδρανοποιείται και δίνει τη θέση σε μια γενικόλογη αφαίρεση ασφάλειας ποινικού τιμωρητικού χαρακτήρα. Η έννοια της «ασφάλειας» συρρικνώνεται σιγά-σιγά στην αστυνομική διάστασή της, αν δεν ταυτίζεται πλέον με αυτήν. Και με μια παράλληλη κίνηση, ολοκληρώνοντας την εκτροπή αυτή, εξοστρακίζεται η κοινωνική διάσταση της ασφάλειας τόσο από το συλλογικό συνειρμικό, όσο και από το δημόσιο λόγο. Ας θυμηθούμε ότι μόλις πριν 30 χρόνια η κοινωνική διάσταση της ασφάλειας κυριαρχούσε. Η εξέλιξη αυτή προϋποθέτει, αλλά και συνεπάγεται, σαφώς μια γενικότερη απαξίωση της έννοιας της ασφάλειας, με άμεσα θύματα αυτής της εκτροπής, τους κοινωνικά αδύναμους ή εν δυνάμει ύποπτους. Με την υποχώρηση του κοινωνικού κράτους εμφανίζεται όλο και περισσότερο ένα κράτος «τιμωρός».

Η νομιμοποίηση: Στα φιλελεύθερα δημοκρατικά πολιτεύματα η νομιμοποίηση, δηλαδή η εξεύρεση της συναίνεσης στις πολιτικές στρατηγικές της εξουσίας, επέρχεται μέσω του σεβασμού της ουσιαστικής νομιμότητας, δηλαδή των εγγυητικών λειτουργιών του Συντάγματος: τα κράτη νομιμοποιούν και αναπαράγουν την εξουσία τους διά του σεβασμού των δικαιωμάτων. Σήμερα, ολοένα και συχνότερα παρουσιάζεται η εξής εκτροπή: η νομιμοποίηση επιχειρείται και εν μέρει επιτυγχάνεται διά της παράκαμψης του κράτους δικαίου, δηλαδή αυτών των εγγυητικών λειτουργιών του συντάγματος, μέσω της επίκλησης του φόβου: Μαρτυρούμε μια διαστροφή του φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτειακού τύπου, όπου η νομιμοποίηση των πολιτευμάτων είναι καταρχήν αποτέλεσμα του σεβασμού της νομιμότητας. Όλες οι δυτικές, αλλά και η ελληνική κοινωνία εξασκείται αλλά και εθίζεται σε επικίνδυνες πολιτικές και πρακτικές, οι οποίες υποσκάπτουν βασικά συστατικά του δημοκρατικού πολιτεύματος (κράτος δικαίου, κράτος πρόνοιας κλπ.).

Η έκτακτη ανάγκη

Τέλος, είναι μάλλον σαφές ότι ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας και όλα τα παρελκόμενά του εισάγουν με χαρακτηριστικά συμπαγή τρόπο, στοιχεία που παραπέμπουν με κραυγαλέο τρόπο σε επιβολή καθεστώτων έκτακτης ανάγκης βγαλμένων μέσα από τις συνταγματικές εκτροπές με τις οποίες η πολιτική μας ιστορία είναι εξαιρετικά εξοικειωμένη. Δεν θα ήταν καθόλου υπερβολή να πει κανείς, εξάλλου, ακολουθώντας τον Σλοβένο φιλόσοφο Ζίζεκ και Ιταλό Αγκάμπεν, ότι ουσιαστικά, μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, διάγουμε μια μόνιμη κατάσταση ανάγκης σε πλανητικό επίπεδο. Στοιχεία και πρακτικές αυτού του καθεστώτος εισάγονται με κανονικό ή μη τρόπο στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών είτε μέσω διμερών συνθηκών (η συμφωνία δικαστικής συνεργασίας ΕΕ-ΗΠΑ είναι ένα τέτοιο παράδειγμα) - είτε μέσω μονομερών δράσεων των ΗΠΑ (δικαίωμα στη μονομερή άσκηση βίας), είτε μέσω της βεβιασμένης μέριμνας των κρατών να μην σπιλώσουν τη διεθνή τους υπόσταση σε χαλεπούς καιρούς με κάθε λογής αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα κτλ. που επαναθεωρούν τα κεκτημένα του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου εξαιτίας «των νέων δεδομένων». Το αναμενόμενο νέο αντιτρομοκρατικό νομοθέτημα, εντάσσεται κατεξοχήν σε αυτή την προοπτική.

Οι προκήσεις

Σε αυτή την ομολογουμένως δύσκολη συγκυρία οφείλουμε να δεσμεύσουμε τις δυνάμεις μας, σε ένα τριπλό καθήκον. Το διανοητικό καθήκον να αναλύουμε την πραγματικότητα ψύχραιμα και κριτικά. Λέγοντας «ψύχραιμα» εννοώ αναστοχαστικά και συγκροτημένα, αποφεύγοντας την ευκολία των έξαλλων κοινοτυπιών και ενός απλοϊκού καταγγελτικού λόγου. Λέγοντας «κριτικά» εννοώ, αντιστρόφως, αυστηρά και καθόλου απολογητικά. Το ηθικό καθήκον να αποφασίζουμε σε ποιες αξίες και σε ποιες αποχρώσεις αξιών οφείλουμε να δώσουμε προτεραιότητα σήμερα. Τέλος, το πολιτικό καθήκον να συμβάλουμε στην πιθανότητα ώστε ένας νέος κόσμος να αναδυθεί από την παρούσα χαοτική δομική κρίση του καπιταλιστικού κόσμου, θέτοντας με σαφήνεια και ακρίβεια τις προσωπικές και συλλογικές μας ιεραρχήσεις.

Η ασφάλειά μας είναι πολύ σημαντικό αγαθό για να το αφήσουμε στη μελαγχολική και μονομερή ρητορική των νέο-φιλελεύθερων, νέο-συντηρητικών στρατηγικών, και όλων των «παλαιο-» εκδοχών τους, στο άρμα των οποίων έχει δεθεί πειθήνια (και) η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία. Οι ανελεύθερες πολιτικές κάνουν έναν πιο ανασφαλή κόσμο.

Πρόεδρος της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, λέκτορας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ιδεολογίες και λειτουργίες της τρομοκρατίας

Του Δημήτρη Δημούλη*

Ορολογικά ατοπήματα

Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε κάτι ουσιαστικό γύρω από την τρομοκρατία χωρίς να αποδομήσουμε αυτόν τον απόλυτα ιδεολογικό όρο. Διαπιστώνουμε αρχικά την αστοχία του «κρατείν». Οι τρομοκρατικές οργανώσεις ποτέ δεν «εκράτησαν» ούτε επιδίωξαν να «κρατήσουν» με τις ενέργειές τους. Η «τρομοκρατική» δράση είναι αντιθέτως ομολογία της πολιτικής αδυναμίας μιας οργάνωσης, που περιορίζεται στη σποραδική και παράνομη δράση.

Ο μόνος θεσμός που όντως «κρατεί» διά του τρόμου, δηλαδή με την απειλή των όπλων και εν γένει με την οργανωμένη βία, είναι το κράτος. Ωστόσο οι ιδεολογικές καμπάνιες γύρω από την τρομοκρατία προσπαθούν να μας πείσουν για το αντίθετο. Το κράτος εμφανίζεται ως κύριο θύμα της τρομοκρατίας στις διεθνείς συμβάσεις, στις εθνικές νομοθεσίες και στους αμέτρητους πολιτικούς λόγους γύρω από το θέμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η (μη υπογραφείσα από τον αναγκαίο για την ισχύ της αριθμό κρατών) Σύμβαση της Γενεύης του 1937 που ορίζει την τρομοκρατία ως σύνολο «εγκληματικών πράξεων κατά του κράτους, με σκοπό την πρόκληση τρόμου σε ορισμένα άτομα, ομάδες ατόμων ή στον πληθυσμό εν γένει».

Εδώ εισερχόμαστε σε ένα φαύλο κύκλο. Τα κράτη κατηγορούν ομάδες αντιφρονούντων ως τρομοκρατικές και ενίοτε ανταλλάσσουν μεταξύ τους καταγγελίες περί τρομοκρατίας, «πειρατείας» κλπ. Το ορθό είναι ωστόσο ότι το «κρατείν διά του τρόμου» αποτελεί ένα δομικό χαρακτηριστικό της κρατικής δράσης, όποιο και αν είναι το κράτος. Και αυτό δείχνει ότι ο όρος «κρατική τρομοκρατία» που χρησιμοποιείται ενίοτε από αριστερούς κύκλους είναι απόλυτα πλεοναστικός.

Την ορολογική αστοχία του «κρατείν» αποφεύγουν οι όροι που χρησιμοποιούνται σε άλλες γλώσσες (terrorism και τα αντίστοιχά του). Αυτό δεν λύνει ωστόσο το πρόβλημα. Η αναφορά σε «τρόμο» ως κύριο χαρακτηριστικό του φαινομένου είναι εξίσου άστοχη. Ό,τι συνήθως ονομάζεται τρομοκρατία δεν έχει σχέση με την πρόκληση τρόμου στον πληθυσμό. Όταν η λεγόμενη τρομοκρατία έχει αριστερή-ταξική στόχευση δημιουργεί φόβο σε μερικές εκατοντάδες πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών παραγόντων, αλλά αυτό δεν συνιστά φαινόμενο τρόμου. Οι «τρομοκρατικές» ενέργειες προκαλούν γενικότερη ανησυχία στον πληθυσμό όταν έχουν εθνικιστικό χαρακτήρα, στα πλαίσια αντιπαράθεσης «εθνικών εχθρών» (ο Κολοκοτρώνης εναντίον Οθωμανών γυναικοπαίδων και ο Μπιν Λάντεν εναντίον των Δυτικών «απίστων», περνώντας από τα γνωστά συμβάντα «εθνικής τρομοκράτησης» στην Κύπρο). Αλλά αυτό δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα της λεγόμενης τρομοκρατίας. Η ένοπλη αντιπαράθεση ή η απειλή χρήσης όπλων πάντοτε προκαλεί ανησυχία, τρόμο και απώλειες στον αντίπαλο. Αν χρησιμοποιήσουμε αυτό το κριτήριο θα πρέπει να θεωρηθούν τρομοκρατικοί όλοι οι τακτικοί στρατοί και οι αστυνομίες του κόσμου.

Καταλήγουμε έτσι στο ότι είναι απολύτως άτοπη η αναφορά σε «τρομοκρατία» για να δηλώσουμε συγκεκριμένα φαινόμενα των τελευταίων δεκαετιών. Η «τρομοκρατία» δεν είναι παρά ένα ψευδώνυμο που δηλώνει στη σημερινή πολιτική επικοινωνία την ένοπλη δράση συνωμοτικών πολιτικών ομάδων που προσπαθούν να πλήξουν τον πολιτικό αντίπαλό τους χωρίς να αποκαλυφθεί η ταυτότητα των μελών της ομάδας και στα πλαίσια αυτά διαπράττουν εγκλήματα με πολιτικό κίνητρο και στόχευση.

Η τρομοκρατία ως πολιτική αντιπροσώπευση

Ο αναγνώστης θα παρατήρησε ότι η τελευταία φράση χρησιμοποιεί τέσσερις φορές το επίθετο «πολιτικός». Αυτό αποβλέπει στο να τονίσει ότι η δράση των τρομοκρατών είναι πλήρως πολιτική, καίτοι οι αντίπαλοί τους, και κυρίως το κράτος, επιχειρούν να αρνηθούν αυτή την πολιτικότητα, αντιμετωπίζοντας την τρομοκρατία υπό νομικό πρίσμα.

1996: Φλεγόμενο λεωφορείο

Η νομική οπτική μετατρέπει την τρομοκρατία σε άθροισμα μεμονωμένων πράξεων με «αρχηγούς», «δράστες», «συνεργούς» και «συμπαθούντες» και, ιδίως, με κατηγορητήρια που προσάπτουν σε κάποιον το ότι σε δεδομένο τόπο και χρόνο διέπραξε ορισμένο αδίκημα. Αυτό όμως συγκαλύπτει το ότι η τρο-

μοκρατία είναι μια συλλογική διαδικασία και, συγκεκριμένα, ένα φαινόμενο πολιτικής αντιπροσώπευσης

Η σχέση αντιπροσώπευσης που επιθυμούν να ιδρύσουν οι τρομοκράτες είναι έμμεση και λειτουργεί μεταξύ αγνώστων. Οι τρομοκράτες επικοινωνούν με το δυνητικό ακροατήριό τους στιγμιαία με τη δημοσιότητα της τρομοκρατικής πράξης. Αυτή η πράξη μετατρέπεται σε πολιτικά κρίσιμο γεγονός και ως τέτοιο προκαλεί «ζυμώσεις» και, ενδεχομένως, πολιτικές ανακατατάξεις (δημόσιες και ιδιωτικές συζητήσεις περί του θέματος, κινητοποιήσεις, κρατικές αντιδράσεις, διεθνείς ανακατατάξεις κλπ.). Η στάση του «ακροατηρίου» είναι καθοριστική για την επιτυχία ή μη της προσπάθειας πολιτικής αντιπροσώπευσης που κρίνεται από την ενδεχόμενη μαζική δραστηριοποίηση σε αρμονία με την έγκληση που απευθύνουν οι τρομοκράτες ή από κρίσιμες αλλαγές στην κρατική πολιτική.

Αν λοιπόν ένας τρομοκράτης κατηγορείται (και καταδικάζεται) για ανθρωποκτονίες ή βομβιστικές ενέργειες, αυτό δεν οφείλεται στην «παράνομη ουσία» της πράξης του ή στο ότι διαπράττει ένα «κοινό έγκλημα», όπως ακούραστα και ανόητα λένε οι δημοσιογραφούντες περί την τρομοκρατία. Οφείλεται στο ότι οι μηχανισμοί κρατικής καταστολής ανάγουν ορισμένες ανθρωποκτονίες και βομβιστικές ενέργειες σε εγκλήματα και άλλες σε ηρωικές πράξεις (ο στρατιώτης που σκοτώνει αντιπάλους ή ο αεροπόρος που βομβαρδίζει για λογαριασμό κάποιου κράτους).

στο Londonderry, Β. Ιρλανδία

Αίτια της τρομοκρατίας

Οι συζητήσεις γύρω από τα αίτια της τρομοκρατίας έχουν νόημα αν τεθεί το ερώτημα για ποιο λόγο μια ομάδα ασκεί παράνομη πολιτική και καταφεύγει στη βία, εκτιθέμενη σε υψηλούς προσωπικούς και πολιτικούς κινδύνους, αντί να δράσει φιλήσυχα, νόμιμα και «δημοκρατικά».

Η επιλογή της παρανομίας είναι βεβαίως συχνότατη στην ιστορία. Παράνομη πολιτική ασκούσε ο ορθόδοξος ιερέας που επί Τουρκοκρατίας δίδασκε στο «κρυφό σχολειό», διεξάγοντας αποσχιστική προπαγάνδα και απειλώντας την τάξη και ασφάλεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και βίαια δρούσαν όσοι οργάνωναν τη στρατιωτική εξέγερση εναντίον της ίδιας Αυτοκρατορίας, αλλά αυτό δεν εμποδίζει το να θεωρούνται σήμερα ήρωες και αγωνιστές της ελευθερίας από όσους αρέσκονται να στιγματίζουν κάποιους άλλους ως «τρομοκράτες».

Κοινό σημείο των παράνομων μορφών πολιτικής είναι το ότι οι φορείς τους θεωρούν ανυπόφορα στενά τα όρια της νόμιμης πολιτικής και εκτιμούν ότι η παράνομη πολιτική δράση θα έχει ευνοϊκότερα αποτελέσματα. Αυτή η επιλογή αναλύεται από τα ΜΜΕ και από μέρος της κοινής γνώμης με ηθικούς όρους. Το ερώτημα δεν είναι όμως ηθικό. Αφορά το πότε δικαιούμαστε να αμφισβητούμε την κρατική πολιτική πέρα από το όριο που η ίδια επιτρέπει και το οποίο είναι ιστορικά κυμαινόμενο. Η κρίση περί αυτού είναι εξίσου συγκυριακή και εξαρτάται από τη στάση μας απέναντι στο εκάστοτε καθεστώς. Το μόνο σίγουρο είναι ότι δεν έχουμε εδώ αντιπαράθεση τρομοκρατών εναντίον δημοκρατών και καλών εναντίον κακών, όπως θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε τα ΜΜΕ.

Το ερώτημα ποιος δικαιούται να τιμωρεί (ius puniendi) και ποιος δικαιούται να διεξάγει θανατηφόρους πολέμους (ius belli) απαντάται από το σύγχρονο δίκαιο με μονολεκτικό τρόπο: «το κράτος». Αυτή η απάντηση αμφισβητείται από τις τρομοκρατικές οργανώσεις που διατηρούν μηχανισμούς παράλληλης τιμώρησης και ένοπλης δράσης. Και το κράτος προσπαθεί να εξασφαλίσει έμπρακτα το μονοπώλιο άσκησης βίας και να μας πείσει ότι μόνον εκείνο νομιμοποιείται να ασκεί βία.

Συναντούμε εδώ τη λογική αντίφαση που σημαδεύει την πολιτική νεοτερικότητα. Απαγόρευση της (παράνομης) βίας ατόμων και ομάδων μέσα από την άσκηση της (νόμιμης) βίας του κράτους. Σ' αυτή τη μάχη του νόμιμου με το παράνομο εντάσσεται ο ορισμός και η τιμώρηση της τρομοκρατίας. Η λεγόμενη τρομοκρατία είναι δηλαδή ένα ακόμη επεισόδιο του αγώνα του Λεβιάθαν εναντίον μικρότερων «τεράτων» που τον παρακωλύουν.

Τρομοκρατία και εθνικισμός

Το τρομοκρατικό γεγονός είναι πάντα στιγμιαίο. Για να έχει αποτελεσματικότητα στην προοπτική της πολιτικής αντιπροσώπευσης πρέπει να συνοψίζει στοιχεία οικεία και προφανή για το κοινό. Το πιο απλό και αποτελεσματικό περιεχόμενο της τρομοκρατικής πολιτικής επικοινωνίας είναι ο εθνικισμός. Τι πιο οικείο από το σχήμα της ύπαρξης ενός λαού, ο οποίος υφίσταται εκμετάλλευση και ταπείνωση από τις μεγάλες δυνάμεις και τους ενδεχόμενους ντόπιους πράκτορές τους; Αν η τρομοκρατική οργάνωση χτυπήσει εκπροσώπους αυτών των κατηγοριών, υπερασπιζόμενη τα «εθνικά» συμφέροντα (που μπορεί να εμφανίζονται ως θρησκευτικά, οικονομικά κλπ.), απευθύνεται, με μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας, σε ένα ακροατήριο που ήδη έχει αφομοιώσει το σχήμα από τον αδιάκοπα επαναλαμβανόμενο κρατικό και κομματικό λόγο.

Αυτό το στοιχείο δείχνει άλλη μια ουσιαστική ομοιότητα μεταξύ της νόμιμης κρατικής-εθνικιστικής δράσης και της παράνομης, «τρομοκρατικής» και συχνότατα επίσης εθνικιστικής δράσης. Αλλά, όπως μας θυμίζει ο Humpty Dumpty, "the question is which is to be master".

*** Καθηγητής Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του San Paolo, Βραζιλία**

Πόλεμος και σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: συμβατές ή ασύμβατες έννοιες;

Η περίπτωση της επιλεκτικής θανάτωσης συγκεκριμένων στόχων στον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας

Της Δρ. Ιωάννας Κ. Λεκέα*

Η τακτική της θανάτωσης συγκεκριμένων στόχων: ηθικά και νομικά διλήμματα. Η επίθεση στην Υεμένη το Νοέμβριο του 2002, κατά την οποία με τη χρήση πυραύλου που εκτοξεύτηκε από μη επανδρωμένο αεροσκάφος θανατώθηκαν έξι άτομα ύποπτα για τρομοκρατικές ενέργειες, σηματοδότησε την έναρξη μίας συζήτησης σχετικά με το κατά πόσο οι κανόνες και το ηθικό και δικαϊκό πλαίσιο που καθορίζει τη διεξαγωγή του πολέμου μπορεί να ισχύσει και στον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας. Παρόμοιου τύπου επίθεση είχε ως αποτέλεσμα τη θανάτωση του Abu Musab al-Zarqawi τον Ιούνιο του 2006.

Η τακτική της θανάτωσης συγκεκριμένων ατόμων τη στιγμή που δεν αποτελούν άμεση απειλή μοιάζει με την τακτική που εφαρμόζει εδώ και χρόνια το Ισραήλ εναντίον των Παλαιστινίων. Η Αμερικανική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, ενώ αρχικά έδειχνε να μη συμφωνεί με την τακτική αυτή, φαίνεται ότι έχει αρχίσει να την εφαρμόζει και η ίδια με τη δικαιολογία της προληπτικής εξουδετέρωσης υπόπτων[1]. Ο χαρακτήρας των επιθέσεων εναντίον συγκεκριμένων στόχων έχει καθαρώς προληπτικό χαρακτήρα, καθώς ο κύριος σκοπός των επιχειρήσεων αυτών είναι να θανατωθούν υψηλόβαθμα στελέχη της Al Qaeda προκειμένου να προληφθούν, να αποτραπούν ή τουλάχιστον να περιοριστούν μελλοντικά τρομοκρατικά κτυπήματα; επιπλέον, οι επιθέσεις αυτού του τύπου έχουν ως αντικειμενικό στόχο όχι μόνο την εξουδετέρωση των ίδιων των τρομοκρατών, αλλά και όλων εκείνων που τους παρέχουν επιχειρησιακή ή άλλη βοήθεια και στρατιωτική υποστήριξη.

Υπάρχουν τρεις τρόποι να αντιμετωπίσει κανείς τη στοχοποίηση και θανάτωση των υπόπτων τρομοκρατίας:

- ως μία νόμιμη και ηθικώς αποδεκτή επίθεση[2]
- ως μία πράξη που παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και που μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο κάτω από πολύ αυστηρά κριτήρια και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις[3], και
- ως μία πράξη ηθικώς απαράδεκτη, καθώς κάθε είδους βία, ακόμη και στον πόλεμο, είναι καταδικαστέα. Αυτή η θέση ανήκει στους οπαδούς του ειρηνισμού[4] και την αναφέρω στο σημείο αυτό για σκοπούς πληρότητας της παρουσίασης. Καθώς δεν θεωρώ ότι είναι ρεαλιστικό να αναμένει κανείς ότι θα υπάρξει πόλεμος δίχως απώλειες ή ότι στο μέλλον θα παύσουν να διεξάγονται πολεμικές επιχειρήσεις, δεν θα επιμείνω στην ανάλυση της συγκεκριμένης τοποθέτησης.

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, οι τρομοκράτες πρέπει να αντιμετωπίζονται ως εχθροί, παρότι δεν φορούν στολές ούτε φέρουν διακριτικά σήματα, είναι άμεσα αναμεμειγμένοι στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η διάκριση μεταξύ μάχιμων και αμάχων στην περίπτωση των τρομοκρατών αποδεικνύεται ιδιαίτερα προβληματική, καθώς είναι δύσκολο να θεωρηθεί ότι ανήκουν στον άμαχο πληθυσμό, εφόσον φέρουν όπλα και εκτελούν επιθετικές ή αμυντικές πράξεις, χωρίς ωστόσο να φέρουν διακριτικά σήματα που να υποδηλώνει την ιδιότητα τους ως ενόπλων. Εξίσου προβληματική ωστόσο είναι και η κατάταξή τους στους νόμιμους μαχητές, εφόσον δεν έχουν πάντα διακριτικά εμβλήματα μόνιμα και διακρινόμενα από απόσταση, ούτε φέρουν τα όπλα τους φανερά, όπως ο νόμιμος μαχητής. Το Διεθνές Δίκαιο ορίζει ότι πρέπει να τους παρέχεται προστασία όταν έχουν επικεφαλής τους πρόσωπο υπεύθυνο για τις πράξεις των υφισταμένων τους, όταν έχουν διακριτικό σήμα μόνιμο και δυνάμενο ν' αναγνωρισθεί εξ αποστάσεως, όταν οπλοφορούν αναφανδόν και εφόσον συμμορφώνονται κατά τις επιχειρήσεις τους με τους Νόμους και τα έθιμα του πολέμου[5].

Εφόσον επιχειρούν σχεδιασμένες και συντονισμένες επιθέσεις εναντίον στρατιωτικών και πολιτικών στόχων, αντιμετωπίζονται ως νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι. Και στα δύο παραδείγματα που αναφέραμε οι επιθέσεις μπορούν να δικαιολογηθούν ως εξής: υπήρχαν ελεγμένες πληροφορίες για τους επικείμενους ύποπτους στόχους, οι επιθέσεις έγιναν σε περιοχές και με τη χρήση όπλων που θα ελαχιστοποιούσαν τυχόν παράπλευρες απώλειες, ενώ και στις δύο περιπτώσεις επιτεύχθηκε η θανάτωση δύο υψηλόβαθμων στελεχών της Al Qaeda. Η νίκη επήλθε χωρίς απώλειες για τους Αμερικανούς, ενώ τα ωφέλη στην περίπτωση της Υεμένης ήταν σημαντικά (θανατώθηκε ο al-Harithi, σχεδιαστής πολλών επιθέσεων της Al Qaeda) και το ίδιο αναμένονται να είναι και στην περίπτωση του Abu Musab al-Zarqawi.

Εάν μάλιστα εξετάσει κανείς την τακτική προσβολής και θανάτωσης συγκεκριμένων στόχων με ωφελιμιστικά κριτήρια θα διαπιστώσει ότι σε σχέση με άλλες επιλογές (π.χ. τη χρήση πεζοπόρων τμημάτων για συμπλοκή εκ του σύνεγγυς με τους τρομοκράτες ή τις συνδυασμένες επιχειρήσεις πεζοπόρων τμημάτων με αεροπορική υποστήριξη) υπερτερεί, καθώς δεν επιφέρει εκτεταμένες δυσμενείς συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό, ενώ παράλληλα προστατεύει και τους στρατιώτες από συμπλοκές που μπορούν να αποφευχθούν, γεγονός που μειώνει το κόστος των επιχειρήσεων όχι μόνο σε οικονομικούς όρους, αλλά και σε όρους ανθρωπίνων ζωών[6]. Η προσέγγιση αυτή πράγματι είναι άκρως ρεαλιστική: inter arma silent leges (στον πόλεμο ο νόμος σιωπά). Οι αντίπαλοι οργανώνουν τη στρατηγική τους και αποφασίζουν τις τακτικές τους ενέργειες με τρόπο ώστε να νικήσουν στον πόλεμο με τις λιγότερες δυνατές συνέπειες.

Ο σεβασμός στα θεμελιώδη δικαιώματα του αντιπάλου και η δίκαιη διεξαγωγή των εχθροπραξιών μπορεί να λειτουργήσει ως υπόδειγμα για το είδος της ειρήνης που ευελπιστούμε ότι θα πετύχουμε.

Ωστόσο, αναλύοντας τις επιθέσεις αυτού του τύπου, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι θίγονται βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Συγκεκριμένα, βάσει του κοινού Άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, οι εκτελέσεις που λαμβάνουν χώρα χωρίς προηγούμενη απόφαση δικαστηρίου είναι παράνομες. Εκτός αυτού, έχουν σημειωθεί και πολλές επιθέσεις επιλεκτικής θανάτωσης στόχων, όπου τα θύματα τελικώς δεν ταυτοποιήθηκαν ως τρομοκράτες, ενώ συχνά είναι και τα περιστατικά λανθασμένων πληροφοριών που οδήγησαν σε βομβαρδισμούς οικιών και στη θανάτωση αμάχων[7]. Πέραν δηλαδή των επιτυχημένων επιχειρήσεων κατά τις οποίες οι ύποπτοι αποδεικνύεται ότι πράγματι είχαν συμμετοχή σε συγκεκριμένες τρομοκρατικές επιχειρήσεις, πολλές επιθέσεις έχουν στραφεί εναντίον πολιτών και έχουν στοιχήσει τη ζωή ανθρώπων που δεν αποδείχθηκε ποτέ η σχέση τους με τρομοκρατικές οργανώσεις.

Σε σχέση με την περίπτωση της Υεμένης, αξίζει να σημειωθεί ότι η Διεθνής Αμνηστία απέστειλε επιστολή στον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών George Bush προκειμένου να διερευνήσει εάν πριν την επίθεση είχαν προηγηθεί προσπάθειες σύλληψης των υπόπτων, εάν η κυβέρνηση της Υεμένης συνεργάστηκε στην επίθεση και εάν η συ-

Σκοτωμένο 6χρονο αγόρι απο νάρκη στο Αφγανιστάν

γκεκριμένη επιχείρηση αποτελούσε μέρος σχεδίου με σκοπό τη θανάτωση υπόπτων παρά την προσπάθεια σύλληψής τους. Εάν οι ύποπτοι δεν αποτελούν άμεση απειλή και οι εκτελέσεις αυτού του είδους πραγματοποιούνται χωρίς προηγούμενη απόφαση δικαστικής αρχής, τότε αποτελούν παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου[8]. Στη βάση αυτού του σκεπτικού υποστηρίζεται ότι ανεξάρτητα από τα οφέλη των επιθέσεων θανάτωσης συγκεκριμένων στόχων, οι παρακάτω συνέπειες πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπ'όψιν:

- παραβιάζεται το δικαίωμα των υπόπτων να έχουν μία δίκαιη δίκη και καταστρατηγείται η αρχή της αθωότητας μέχρι αποδείξεως του εναντίου9
- καταστρατηγείται η απαγόρευση ενάντια στην αυθαίρετη αφαίρεση ανθρώπινης ζωής
- υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο να δημιουργηθεί ένας φαύλος κύκλος βίας και μία αλυσίδα επερχόμενων τρομοκρατικών επιθέσεων[10].

Το εύλογο ερώτημα λοιπόν είναι το εξής: κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να δικαιολογηθεί η προσβολή και θανάτωση συγκεκριμένων ατόμων; Νομίζω ότι θα πρέπει να ισχύσει ό,τι και για την προληπτική επίθεση, δηλαδή να είναι εξακριβωμένο και απολύτως βέβαιο ότι ο συγκεκριμένος ύποπτος-στόχος πρόκειται άμεσα να επιχειρήσει τρομοκρατική επίθεση εναντίον αμάχων, όταν δεν υπάρχει κανένας άλλος τρόπος να εμποδιστεί από τον σκοπό του και όταν όλες οι υπόλοιπες δυνατότητες αντιμετώπισης και σύλληψης του έχουν δοκιμαστεί και αποτύχει[11].

Ολοκληρώνοντας, σε σχέση με τις προσεγγίσεις που δόθηκαν πιο πάνω, πιστεύω ότι η δεύτερη είναι εκείνη που «φωτίζει» καλύτερα την πολιτική του targeted killing. Ούτε θεωρεί ότι η τακτική αυτή προσφέρει λύση σε όλα τα προβλήματα που χαρακτηρίζουν τον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας, ούτε και την απορρίπτει σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά αντίθετα λαμβάνει υπ'όψιν όλες τις ιδιαίτερες παραμέτρους που χαρακτηρίζουν κάθε επιχείρηση ξεχωριστά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι σε κάθε περίπτωση οι ύποπτοι τρομοκρατίας επιτρέπεται ή και δικαιολογείται ακόμη να αποτελούν στόχους και να θανατώνονται, καθώς μία τέτοια παραδοχή θα σήμαινε ότι προκειμένου να καταπολεμήσουμε την τρομοκρατία είμαστε έτοιμοι να δεχθούμε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό όμως θα ισοδυναμούσε με μία πολιτική του τύπου «στοχεύω άμεσα και διερευνώ την υπόθεση αργότερα», δηλαδή σαφή επιβεβαίωση ότι προτιμούμε να θανατώνουμε επί τόπου κάθε ύποπτο, παρά να τον συλλαμβάνουμε και να ακολουθεί μία δίκαιη δίκη του, κάτι που αποτελεί στοιχειώδες δικαίωμα του κάθε ανθρώπου, ένοχου ή αθώου[12]. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ο πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας αποτελεί στην ουσία μία μάχη για την προάσπιση των δικαιωμάτων των αθώων που πλήττονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες. Οι Αμερικανοί λοιπόν και οι σύμμαχοί τους στον πόλεμο αυτό οφείλουν να είναι οι πρώτοι που θα δείξουν ότι σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Συμπεράσματα: νέος πόλεμος, διαφορετικά ήθη, απαρχαιωμένοι κανόνες συμπλοκής;

Συνοψίζοντας, αξίζει να αναρωτηθεί κανείς εάν με τις τακτικές που έχουν αποδεχθεί και εφαρμόζουν οι Αμερικανοί ουσιαστικά καταργούν τις ηθικές παραμέτρους και τους δικαϊκούς κανόνες που χαρακτήριζαν τις έως τώρα ένοπλες συρράξεις. Είναι έντονη η τάση που υποστηρίζει ότι εφόσον οι τρομοκράτες αρνούνται να σεβαστούν την ανθρώπινη ζωή και πλήττουν αμάχους, αφού δε δεσμεύονται από ηθικούς και νομικούς κανόνες, τότε αντίστοιχη θα πρέπει να είναι η συμπεριφορά εκείνων που κλήθηκαν να τους αντιμετωπίσουν[13]. Επειδή οι τρομοκράτες με τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου ευθύνονται για την έναρξη του πολέμου, εκείνοι είναι υπόλογοι για τις καταστροφές και τους θανάτους που έχουν προκληθεί[14], ενώ τα στρατεύματα που έχουν σταλεί να τους αντιμετωπίσουν μπορούν να εφαρμόσουν και απαγορευμένες ή «ανορθόδοξες» τακτικές (μία εκ των οποίων είναι και το targeted killing) προκειμένου να τους επιβληθούν.

Οι παραπάνω σκέψεις είναι σαφώς προβληματικές τόσο από πλευράς ηθικής τεκμηρίωσης, όσο και από πλευράς δικαίου. Εμμέσως υπαινίσσονται ότι οι κανόνες πολέμου και οι σχετικές ηθικές αρχές που έχουν πίσω τους ιστορία αιώνων μπορούν να τηρούνται ή όχι ανάλογα με το ποιόν έχουμε να αντιμετωπίσουμε. Οι διεθνείς συμβάσεις και συνθήκες που έχουν υπογραφεί όμως είναι υποχρεωτικές στην εφαρμογή τους ανεξαρτήτως του αντιπάλου, ακόμα και εάν αυτός δεν τις έχει επικυρώσει και δεν τηρεί τους κανόνες. Στην προκειμένη περίπτωση οι Αμερικανοί και οι σύμμαχοί τους δεν πρέπει να επικαλούνται τις τακτικές επιλογές των τρομοκρατών ως δι-

καιολογία για να παραβιάζουν και εκείνοι με τη σειρά τους το ηθικό και νομικό πλαίσιο του πολέμου, διότι τελικώς και εκείνοι καταλήγουν να κάνουν αυτό που υποτίθεται ότι προσπαθούν να καταπολεμήσουν: εφαρμόζουν μεθόδους εκτός δικαϊκού πλαισίου και παραβιάζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.

Αυτό που οπωσδήποτε δεν πρέπει να λησμονούμε είναι ότι ο τρόπος που μαχόμαστε καθορίζει σε απόλυτο βαθμό και το είδος της ειρήνης που θα επακολουθήσει μετά τον πόλεμο. Ο σεβασμός στα θεμελιώδη δικαιώματα του αντιπάλου και η δίκαιη διεξαγωγή των εχθροπραξιών μπορεί να λειτουργήσει ως υπόδειγμα για το είδος της ειρήνης που ευελπιστούμε ότι θα πετύχουμε. Και επειδή η ειρήνη πρέπει να αποτελεί τον απώτερο στόχο κάθε πολέμου, πρέπει να καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να μην την υποσκάπτουμε με απαράδεκτες και παράνομες τακτικές στο πεδίο της μάχης. Άλλωστε, ειδικά στην περίπτωση του πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό να αποδειχθεί εμπράκτως ότι υπάρχει σεβασμός στην ανθρώπινη ζωή και στα δικαιώματα του ατόμου, διαφορετικά ο πόλεμος αυτός θα έχει χάσει την ηθική δικαιολόγησή του πριν ακόμη ολοκληρωθεί.

1. Ben-Naftali, Orna/ Michaeli, Keren R., 2003. "Justice-Ability: A Critique of the Alleged Non-Justiciability of Israel's Policy of Targeted Killings". Journal of International Criminal Justice 1(2):368-405, καθώς και Fitzpatrick, Joan, 2003. "Speaking Law to Power: The War against Terrorism and Human Rights". European Journal of International Law 2:241-264.

2. Addicott, Jeffrey, 2002. "The Yemen Attack: Illegal Assassination or Lawful Killing?", άρθρο διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://jurist.law.pitt.edu/forum/forumnew68.php

3. Patterson, Eric/Casale, Teresa, 2005. "Targeting Terror: The Ethical and Practical Implications of Targeted Killing". International Journal of Intelligence and CounterIntelligence 18(4): 638-652.

4. Regan, Richard J., 1996. Just War, Principles and Cases, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, σ.4.

5. Σύμβασις της Γενεύης Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων της 12ης Αυγούστου 1949, Άρθρο 13. Ανάλογες προβλέψεις υπάρχουν στη Σύμβαση της Γενεύης Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και ασθενώνεις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις της 12ης Αυγούστου 1949, Άρθρο 13 και στη Σύμβαση της Γενεύης Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου της 12ης Αυγούστου 1949, Άρθρο 4.

6. Gross, Emanuel, 2002. "Self-defense against Terrorism-What Does It Mean? The Israeli Perspective". Journal of Military Ethics (2002) 1(2):96-97. Ακόμη, Statman, Daniel, 2005. "Targeted Killing", άρθρο που έχει δημοσιευτεί στο βιβλίο Philosophy 9/11. Thinking about the War on Terrorism (edited by Timothy Shanahan), Chicago: Open Court Publishing Company, σ.σ.183-202.

7. Pfaff, Tony, 2003. "Non-Combatant Immunity and the War on Terrorism", ανακοίνωση που έγινε στο Joint Services Conference on Professional Ethics τον Ιανουάριο του 2003.

8. Amnesty International, 2002. "Yemen/USA: Government Must Not Sanction Extra-Judicial Executions", άρθρο διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://web.amnesty.org/library/index/EN-GAMR511682002.

9. Schorlemer, Sabine von, 2003. "Human Rights: Substantive and Institutional Implications of the War against Terrorism". European Journal of International Law 2:265-282.

10. Statman, Daniel, 2005. "Targeted Killing", άρθρο που έχει δημοσιευτεί στο βιβλίο Philosophy 9/11. Thinking about the War on Terrorism (edited by Timothy Shanahan), Chicago: Open Court Publishing Company, σ.σ.183-202.

11. Gross, Emanuel, 2002. "Self-defense against Terrorism-What Does It Mean? The Israeli Perspective". Journal of Military Ethics (2002) 1(2):96-97, καθώς και Kretzmer, David, 2005. "Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence?". European Journal of International Law 16(2): 171-212.

12. Downes, Chris, 2004. " 'Targeted killings' in an age of terror: the legality of the Yemen strike ". Journal of Conflict and Security Law 9(2):277-294.

13. Klabbers, Ian, 2003. "Rebel with a Cause? Terrorists and Humanitarian Law". European Journal of International Law 2:299-312.

14. Roberts, Adam, 2002. "Counter-terrorism, Armed Force and the Laws of War", Survival 44(1): 7-32.

***Δρ. Ιωάννα Κ. Λεκέα**
Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ορθόδοξοι Εβραίοι εξετάζουν τα αποτελέσματα μιας επίθεσης αυτοκτονίας της Χαμάς στην Ιερουσαλήμ

Τρομοκρατική απειλή και πολιτικές ισορροπίες στη Μεγάλη Βρετανία

Της Αναστασίας Τσουκαλά*

Η πρόσφατη σύλληψη στη Μεγάλη Βρετανία μιας πολυάριθμης ομάδας υπόπτων που κατηγορούνται ότι προετοίμαζαν μια σειρά τρομοκρατικών χτυπημάτων σε βρετανικά αεροσκάφη έθεσε και πάλι με οξύτητα το ζήτημα της ενδεχόμενης αποτυχίας του κυρίαρχου μεταπολεμικού βρετανικού πολυπολιτισμικού μοντέλου. Το ερώτημα είχε ήδη τεθεί μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 7ης Ιουλίου 2005, όταν αποδείχθηκε ότι οι δράστες ήταν Βρετανοί υπήκοοι, μετανάστες δεύτερης γενιάς, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα κοινωνικής ένταξης. Σε παρεμφερές πόρισμα δείχνουν να οδηγούνται και οι πρόσφατες αστυνομικές έρευνες, καθιστώντας ιδιαίτερα λεπτό τον χειρισμό του όλου θέματος από τη βρετανική κυβέρνηση, η οποία αφενός απορρίπτει κάθε έξωθεν αμφισβήτηση της επιτυχίας του εθνικού πολυπολιτισμικού μοντέλου, υπερασπιζόμενη ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά μεταπολεμικά ιδεολογικά της επιτεύγματα στο οποίο επιπλέον βασίζεται η σημερινή κοινωνική συνοχή της χώρας, και αφετέρου επιθυμεί να διαβεβαιώσει τους πολίτες της για την ικανότητά της να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την τρομοκρατική απειλή, προβαίνοντας σε δηλώσεις όπου, μεταξύ άλλων, στιγματίζονται ως ιδιαίτερα ύποπτοι τρομοκρατίας οι διαβιούντες στη χώρα ασιατικής καταγωγής μουσουλμάνοι.

Αυτή η αμφίσημη στάση των αρχών έναντι των μελών ορισμένων κοινωνικών ομάδων, που θεωρούνται ως «ξένα στοιχεία» στο βρετανικό κοινωνικό σώμα και εν δυνάμει απειλητικές για την ασφάλεια του κράτους και των πολιτών, καθίσταται φανερή αμέσως μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, αντανακλώντας ουσιαστικά τις αμφισημίες μιας σειράς πολιτικών διακυβευμάτων, που ξεκινούν από τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και καταλήγουν στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων της χώρας. Οι διακυμάνσεις στη δόμηση και αποδόμηση της σχέσης μεταξύ της τρομοκρατικής απειλής και των μουσουλμάνων, αλλοδαπών ή μη, διαβιούντων ή μη στη Μεγάλη Βρετανία, φαίνονται καθαρά μέσα από τη μελέτη όλων των σχετικών πολιτικών δηλώσεων που δημοσιεύθηκαν στον βρετανικό Τύπο από τον Σεπτέμβριο του 2001 ως σήμερα.

> *Η επιλογή της στιγμής για την εξαφάνιση του θέματος μετανάστευση-άσυλο-τρομοκρατία, ακριβώς πριν από την εμπλοκή στον πόλεμο του Ιράκ, και η επίμονη άρνηση της σύνδεσης του Ισλάμ με την τρομοκρατία στα θέματα της ασφάλειας, δείχνουν ότι αυτή η πολιτική μπορεί να υποδηλώνει κυρίως τη θέληση της κυβέρνησης να βρει ορισμένες ισορροπίες μεταξύ αντικρουομένων συμφερόντων*

Ασφάλεια και «Εσωτερικός Εχθρός»

Η σχέση αυτή δομήθηκε γύρω από δύο άξονες : **α)** την ύπαρξη ενός εσωτερικού εχθρού και **β)** τον «απειλητικό για την εσωτερική ασφάλεια» αλλοδαπό. Στην πρώτη περίπτωση, θεωρείται ότι η εσωτερική ασφάλεια απειλείται από ξένους πράκτορες που δρουν στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά και από φαινομενικά συνηθισμένους πολίτες που λειτουργούν ως λανθάνοντες πράκτορες. Στην πρώτη περίπτωση, που αφορά τα τοπικά επιχειρησιακά δίκτυα ξένων πρακτόρων, τονίζεται ο υψηλός βαθμός οργάνωσης των εμπλεκομένων τρομοκρατών και υπενθυμίζεται ότι «οι εξτρεμιστές σχεδιάζουν μαζικούς φόνους».[1] Ως προς τα επιχειρησιακά δίκτυα των λανθανόντων πρακτόρων, πιστεύεται ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να αντιμετωπισθεί μια τέτοια απειλή. Η διείσδυση του εχθρού στη βρετανική κοινωνία θεωρείται δεδομένη αλλά, ελλείψει στοιχείων, οι αμύντορες αυτής της θέσης στηρίζονται μόνο σε πηγές των μυστικών υπηρεσιών. Αργότερα, δηλαδή μετά το 2003, η θέση του εσωτερικού εχθρού υποστηρίζεται άμεσα από ανώτερους αξιωματούχους των μυστικών υπηρεσιών. Αυτό που υπογραμμίζεται τώρα είναι η περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου της απειλής, επειδή ο εχθρός είναι αόρατος. Το αληθές των δηλώσεων αυτών επιβεβαιώνεται τώρα από ανώτερους αξιωματούχους που μετέχουν σε αντι-τρομοκρατικές επιχειρήσεις. Η απειλή όχι μόνο δεν είναι υποθετική, αλλά όλο και προσεγγίζει την πραγματικότητα. Η ανησυχία που απορρέει από την παραδοχή ότι η επίθεση είναι αναπόφευκτη, ενδυναμώνεται περισσότερο από μια ηθική κρίση, που κατονομάζει την επίθεση ως απαράδεκτο προϊόν προδοσίας: «άλλο είναι να υπάρχουν ξένοι που ενεργούν εναντίον μας, και άλλο είναι να το κάνουν οι δικοί μας άνθρωποι - που γεννήθηκαν, εκπαιδεύτηκαν και μεγάλωσαν στη Μεγάλη Βρετανία - το να εμπλέκονται αυτοί οι άνθρωποι στην προετοιμασία τρομοκρατικών ενεργειών, είναι πολύ σοκαριστικό»[2]. Αυτό που μέχρι τότε θεωρείτο ως όλο και πιο επικίνδυνη απειλή από την οπτική γωνία της ασφάλειας, γίνεται εφεξής μια ηθικά καταδικαστέα συμπεριφορά. Ωστόσο, παρόλο που η θέση αυτή καλλιεργήθηκε συστηματικά επί μία σχεδόν τετραετία, όταν φαινομενικά επιβεβαιώθηκε από τα τρομοκρατικά χτυπήματα του 2005, σύσσωμη η πολιτική τάξη απέφυγε οιονδήποτε στιγματισμό των κοινωνικών εκείνων ομάδων που ως τότε θεωρούνταν ότι υπέθαλπαν εσωτερικούς εχθρούς, φοβούμενη τη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής της χώρας. Ο συσχετισμός τρομοκρατίας-μετανάστευσης-ασύλου

Ο ίδιος φόβος φαίνεται να καθόρισε και τη στάση ενός μεγάλου μέρους της πολιτικής τάξης ως προς τον «απειλητικό για την εσωτερική ασφάλεια» αλλοδαπό. Ο συσχετισμός τρομοκρατίας-μετανάστευσης-ασύλου καθιερώνεται την επαύριο των τρομοκρατικών ενεργειών της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Μ' αυτή τη βάση, οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο βρίσκονται έκθετοι στην κατηγορία ότι παίζουν το ρόλο της «πέμπτης φάλαγγας« εκ μέρους του παγκόσμιου τρομοκρατικού δικτύου. Πιστεύεται ευρέως ότι η πιθανή απειλή που αντιπροσωπεύουν για την εσωτερική ασφάλεια δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί εάν η κυβέρνηση δεν σκληρύνει την πολιτική μετανάστευσης και ασύλου. Από εδώ και πέρα, οι όροι άσυλο και κατάχρηση συνδέονται τόσο στενά μεταξύ τους, ώστε δεν εξηγείται γιατί οι αιτούντες άσυλο θεωρούνται πιο ευεπίφοροι απ' ό,τι οι μετανάστες για εμπλοκή σε τρομοκρατικές δραστηριότητες ή γιατί οι ξένοι θεωρούνται πιο ευεπίφοροι απ' ό,τι οι ντόπιοι για τη διάπραξη τρομοκρατικών ενεργειών στη βρετανική επικράτεια. Αντί να θίξει αυτά τα θέματα, ο υπουργός Εσωτερικών προσφεύγει σε οικείες και εύληπτες παρομοιώσεις γύρω από τις έννοιες της πατρίδας και της φιλοξενίας. Σύμφωνα, όμως, με τους δικούς του όρους, η φιλοξενία δεν νοείται ως ευθύνη για τον «άλλο», κατόπιν μιας κάποιας συγκινησιακής ανταπόκρισης στα βάσανα και την ευάλωτη θέση του, αλλά ως μια ανισότιμη σχέση εξουσίας που οδηγεί στην κυριαρχία. Οι αιτούντες άσυλο ταυτίζονται έτσι με τους συνηθισμένους επισκέπτες, που ο οικοδεσπότης μπορεί ανά πάσα στιγμή να τους πετάξει έξω αν δεν συμπεριφέρονται σωστά.

Όταν το ζήτημα του ασύλου προκύπτει ξανά, το 2003, ο υποτιθέμε-

νος δεσμός μεταξύ αιτούντων άσυλο και τρομοκρατών θεωρείται τόσο στενός, ώστε οι υποστηρικτές αυτής της θέσης νιώθουν δικαίωμά τους να απαιτήσουν περαιτέρω μέτρα. Για πρώτη φορά, αυτά τα μέτρα ζητούνται τόσο από την κυβέρνηση όσο και από την αντιπολίτευση. Από τη μια μεριά, ο πρωθυπουργός ξεκαθαρίζει ότι η αναμενόμενη αύξηση του ρεύματος των αιτούντων άσυλο, σε συνδυασμό με την ανανεωμένη τρομοκρατική απειλή, δημιουργεί μια απαράδεκτη πλέον κατάσταση και δηλώνει ότι είναι έτοιμος να επανεξετάσει τις υποχρεώσεις της Μεγάλης Βρετανίας που προκύπτουν από τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου[3]. Από την άλλη, οι Συντηρητικοί ζητούν να φυλακίζονται όλοι οι νέοι αιτούντες άσυλο, ώστε να μπορούν οι υπηρεσίες ασφαλείας να ελέγχουν εάν έχουν ή όχι τρομοκρατικούς δεσμούς, και απαιτούν να μειώσει η Μεγάλη Βρετανία τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, για να υπογραμμίσουν το δικαίωμά της να απελαύνει τους αιτούντες άσυλο που απορρίφθηκε η αίτησή τους, εάν θεωρούνται επικίνδυνοι για την εθνική ασφάλεια.[4]

Wlliam Blake, *The body of Abel found by Adam and Eve* (1826)

Αυτές οι απαιτήσεις για νέα μέτρα συμβαδίζουν με μια διεύρυνση των εν λόγω πληθυσμών. Η καχυποψία επεκτείνεται σε όλους γενικά τους ξένους, ανεξάρτητα από τη νομιμότητα του καθεστώτος παραμονής τους στη χώρα. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά ένας αξιωματούχος, «οι τρομοκράτες δεν θα έρθουν αναγκαστικά ως αιτούντες άσυλο. Μπορεί να έρθουν ως τουρίστες ή φοιτητές, ή να παντρευτούν ένα βρετανό πολίτη. Υπάρχουν όλων των ειδών οι τρόποι για να μπουν. Δεν είναι απλώς οι αιτούντες άσυλο, μπορεί να είναι οποιοσδήποτε»[5].

Εντούτοις, παρά την ολοένα ισχυρότερη θέση της στο δημόσιο χώρο, και την αναμφισβήτητη ψηφοθηρική χρήση της, η σχέση αυτή αποδομείται απότομα, και οριστικά, στις αρχές του 2003, λίγο πριν από τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο κατά του Ιράκ. Κατ' αρχήν, η αποδόμηση αυτή εκδηλώνεται ρητά, μέσα από μια σειρά δηλώσεων του υπουργείου Εσωτερικών, σύμφωνα με τις οποίες «είναι λάθος να συνάγεται ότι οι αιτούντες άσυλο είναι πιο επικίνδυνοι απ' οποιονδήποτε άλλον»[6]. Η αλλαγή αυτή επιβεβαιώνεται περαιτέρω από τον ίδιο τον υπουργό Εσωτερικών, όταν δηλώνει ότι «ανησυχεί βαθιά επειδή οι γνήσιοι φόβοι και ανησυχίες μπορούν πολύ εύκολα να μεταβληθούν σε επιθυμία για εξεύρεση αποδιοπομπαίων τράγων» και εκφράζει την ανησυχία του «για την ένταση και την απελπισία που αμαυρώνουν σε σημείο διάλυσης τις διακοινοτικές σχέσεις και την κοινωνική συνοχή»[7]. Η ρητή αυτή αποδόμηση ενισχύεται, όμως, πρωτίστως μέσω της σιωπής. Όχι μόνο εξαφανίζονται οριστικά από τα ΜΜΕ όλες οι πολιτικές δηλώσεις που συσχέτιζαν τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο με την τρομοκρατία, αλλά δεν γίνεται ουσιαστικά κανένας συσχετισμός μεταξύ τρομοκρατίας και Ισλάμ - αντίθετα μάλιστα, πολλοί πολιτικοί και αξιωματικοί των σωμάτων ασφαλείας απορρίπτουν κατηγορηματικά κάθε σχετικό συσχετισμό. Το Ισλάμ παρουσιάζεται ως ειρηνική θρησκεία, το νόημα της οποίας παραποιείται από ορισμένους φανατικούς, που θα πρέπει να απομονωθούν από τα μέλη των καθ' όλα φιλήσυχων μουσουλμανικών κοινοτήτων της χώρας.

Η επιλογή της στιγμής για την εξαφάνιση του θέματος μετανάστευση-άσυλο-τρομοκρατία, ακριβώς πριν από την εμπλοκή στον πόλεμο του Ιράκ, και η επίμονη άρνηση της σύνδεσης του Ισλάμ με την τρομοκρατία από την κυβέρνηση και πολλούς αξιωματούχους στα θέματα της ασφάλειας, δείχνουν ότι αυτή η πολιτική μπορεί να υποδηλώνει κυρίως τη θέληση της κυβέρνησης να βρει ορισμένες ισορροπίες μεταξύ αντικρουομένων συμφερόντων. Παραδεχόμενη ότι η εμπλοκή της στον πόλεμο του Ιράκ μπορεί αφενός να εντείνει την εχθρότητα των μουσουλμανικών κοινοτήτων εντός της χώρας, οδηγώντας στην αποσύνθεση της βρετανικής κοινωνίας, και αφετέρου να διακυβεύσει τα γεωπολιτικά συμφέροντα της χώρας στη διεθνή σκηνή, η κυβέρνηση πιθανόν αποφάσισε όχι μόνο να αποσυσχετίσει συστηματικά το Ισλάμ από την τρομοκρατία, αλλά και να αποσυνδέσει την τρομοκρατική απειλή από τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο.

Παρ'όλα αυτά, η εξαφάνιση όλων των σχετικών πολιτικών δηλώσεων δεν είχε καμιά σημαντική επίπτωση στην εξέλιξη της μεταναστευτικής πολιτικής, ούτε και στην άσκηση σωματικών ερευνών στους δρόμους, που εξακολουθούν να στοχεύουν δυσανάλογα τους νεαρούς μουσουλμάνους. Υπάρχει, επομένως, μια συνεχώς αυξανόμενη διάσταση μεταξύ των αντιτρομοκρατικών μέτρων και του δημόσιου πολιτικού λόγου περί τρομοκρατίας. Ενώ οι αντιτρομοκρατικές υπηρεσίες επικεντρώνουν ολοένα και περισσότερο την προσοχή τους στα μέλη της μουσουλμανικής κοινότητας, η διαμόρφωση του αντίστοιχου πολιτικού λόγου δεν καθορίζεται πρωτίστως από τη μορφή και την ένταση της ενδεχόμενης τρομοκρατικής απειλής, αλλά από την αναζήτηση μιας σειράς πολιτικών ισορροπιών, εν ονόματι των οποίων ορισμένες κοινωνικές ομάδες μετατρέπονται, ανά περίπτωση, σε ύποπτες ή μη για την εσωτερική ασφάλεια της χώρας, ανάλογα με το αν η κυβέρνηση προσπαθεί να καθησυχάσει την κοινή γνώμη ή να διασφαλίσει την κοινωνική συνοχή και ορισμένα γεωπολιτικά συμφέροντα της χώρας.

Η επιλογή της στιγμής για την εξαφάνιση του θέματος μετανάστευση-άσυλο-τρομοκρατία, ακριβώς πριν από την εμπλοκή στον πόλεμο του Ιράκ, και η επίμονη άρνηση της σύνδεσης του Ισλάμ με την τρομοκρατία από την κυβέρνηση και πολλούς αξιωματούχους στα θέματα της ασφάλειας, δείχνουν ότι αυτή η πολιτική μπορεί να υποδηλώνει κυρίως τη θέληση της κυβέρνησης να βρει ορισμένες ισορροπίες μεταξύ αντικρουομένων συμφερόντων.

1 Sir Veness, D. (επικεφαλής του τμήματος ειδικών επιχειρήσεων της Scotland Yard) 'Terrorists still plotting murder on mass scale', (Οι τρομοκράτες εξακολουθούν να σχεδιάζουν μαζικούς φόνους) The Times, 12 Δεκεμβρίου 2003.
2 Ανώνυμη πηγή, εμπλεγμένη σε αντι-τρομοκρατική επιχείρηση 'Arrests point to radical new threat', (Οι συλλήψεις δείχνουν μια ριζική νέα απειλή) The Guardian, 1 Απριλίου 2004.
3 Blair, T., 'Human rights in the balance', (Τα ανθρώπινα δικαιώματα στη ζυγαριά) The Independent, 4 Φεβρουαρίου 2003.
4 Letwin, O., 'Human rights in the balance', (Τα ανθρώπινα δικαιώματα στη ζυγαριά) The Independent, 4 Φεβρουαρίου 2003.
5 Αξιωματούχος του τμήματος Αλλοδαπών, 'Crackdown on asylum-seekers would do little to lessen threat', (Η καταστολή των αιτούντων άσυλο δεν θα βοηθούσε πολύ στη μείωση της απειλής) The Independent, 17 Ιανουαρίου 2003.
6 Εκπρόσωπος του υπουργείου Εσωτερικών, 'Crackdown on asylum-seekers would do little to lessen threat', (Η καταστολή των αιτούντων άσυλο δεν θα βοηθούσε πολύ στη μείωση της απειλής) The Independent, 17 Ιανουαρίου 2003.
7 Blunkett, D., 'Blunkett voices fears of asylum backlash in Britain', (Ο Blunket εκφράζει φόβους για την αντίδραση στο ζήτημα του ασύλου) The Independent, 24 Ιανουαρίου 2003.

***Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Universite Paris-Sud XI**

Επιθέσεις σε τζαμιά μετά τις εντυπωσιακές συλλήψεις

Των Ahmed J Versi και Mussarat Bata*

Τρία τζαμιά δέχθηκαν επίθεση μετά τις εντυπωσιακές συλλήψεις 24 υπόπτων για τρομοκρατία, με τον ισχυρισμό ότι υπήρχε μια συνωμοσία για αεροπορική τρομοκρατία. Η αστυνομία πιστεύει ότι η φωτιά που κατέστρεψε την οροφή ενός τζαμιού μπορεί να μπήκε σκόπιμα ως αντίποινα για το εικαζόμενο συνωμοτικό τρομοκρατικό σχέδιο να τοποθετηθούν βόμβες σε αεροπλάνα που θα έφευγαν από αεροδρόμια του Ηνωμένου Βασιλείου.

Ένα τζαμί στο Τσέστερ δέχθηκε επίθεση στις 11 Αυγούστου. Η επίθεση, από μια σπείρα νεολαίων, έγινε τη νύχτα όταν οι πιστοί ήταν μέσα στο τζαμί Shahjalal, στο Blacon. Διοχετεύθηκε εύφλεκτο υγρό από την πόρτα προς τα μέσα και το του έβαλαν φωτιά. Η μικρή φλόγα γρήγορα σβήστηκε από τον κόσμο που ήταν μέσα στο κτήριο και κανείς δεν τραυματίστηκε. Προκλήθηκε μικρή υλική ζημιά μόνο.

Η αστυνομία είπε ότι οι έρευνές της προσανατολίζονται στην κατεύθυνση εγκλήματος με βάση το «θρησκευτικό μίσος», αλλά πρόσθεσε ότι ήταν πολύ νωρίς για να διαπιστώσει αν συνδέεται με το συναγερμό για τρομοκρατία.

Τον περασμένο Σεπτέμβριο, νεολαίοι έβαλαν φωτιά στο γρασίδι μπροστά στο ναό, με αποτέλεσμα να υποστεί ζημιές το κτήριο.

Στις 12 Αυγούστου, στις 3.30 το πρωί η αστυνομία και η πυροσβεστική κλήθηκαν στο τζαμί στο Σάρουμ Χιλ, Μπέισινγκστόουκ στο Χάμπσάιρ, όπου είχε πάρει φωτιά η στέγη. Χρειάστηκαν 16 οχήματα και σχεδόν δύο ώρες για να σβηστεί η φωτιά, είπε η υπεύθυνη πυροσβεστική υπηρεσία. Κανείς δεν τραυματίστηκε από τη φωτιά.

«Όταν πήγαμε στο τζαμί για την προσευχή της αυγής το Σάββατο, βρήκαμε την πυροσβεστική», είπε ο περίοικος Ραϊχάν Αχμέτ. Ανακαλύψαμε αργότερα ότι κάποιος είχε σκαρφαλώσει στη στέγη, είχε βγάλει ένα κεραμίδι, είχε ρίξει βενζίνη στο κτήριο και την είχε πυροδοτήσει. Ήταν προσχεδιασμένη και ηθελημένη», είπε στην εφημερίδα Muslim News. Ο υπαστυνόμος Στιβ Γουότς της αστυνομίας του Χάμπσαϊρ, είπε ότι η φωτιά θεωρήθηκε εμπρησμός και ότι υπάρχει έρευνα σε εξέλιξη: «Στο σημερινό κλίμα δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την πιθανότητα να σχετίζεται το γεγονός με τον πρόσφατο συναγερμό για τρομοκρατία. Συνεπώς το αντιμετωπίζουμε με μεγάλη σοβαρότητα και ενεργούμε ανάλογα». Ο υπεύθυνος αξιωματικός Κρις Μπράουν πρόσθεσε ότι η αστυνομία συνομιλεί με τους ηγέτες της τοπικής κοινότητας στην προσπάθειά της να προλάβει την κλιμάκωση των προβλημάτων στην περιοχή. Συγκεκριμένα, είπε «Ερευνούμε πλήρως αυτό το επεισόδιο και διαθέτουμε όλους τους απαραίτητους πόρους γι' αυτό».

Πέρυσι, δύο άνδρες παραπέμφθηκαν στη δικαιοσύνη με την κατηγορία επίθεσης με φυλετικά κίνητρα και πρόκληση ζημιών σε ένα όχημα που ήταν παρκαρισμένο στο ναό, με φυλετικά κίνητρα, σε βαθμό κακουργήματος. Η αστυνομία εξετάζει τώρα εάν η επίθεση αυτή σχετιζόταν με μια άλλη που διαπράχθηκε την ίδια μέρα.

Σύμφωνα με έναν εκπρόσωπο της αστυνομίας, στις 12.30 μετά τα μεσάνυχτα, ένας άνδρας προσπάθησε να μπει βίαια σε ένα σπίτι στο Γκόατ Λέιν του Μπέισινγκστόουκ. Απείλησε τους ενοίκους και έκανε ρατσιστικά και θρησκευτικά σχόλια, όπου περιλαμβανόταν συγκεκριμένη αναφορά στις πρόσφατες αντι-τρομοκρατικές συλλήψεις στο Λονδίνο.

Ο αστυνομικός Κέρι Χάρμαν είπε: «Κρατούμε ανοιχτό το ζήτημα κατά πόσον αυτά τα δύο αδικήματα συνδέονται, αλλά αυτή την κατεύθυνση της έρευνας την εξετάζουμε ενεργητικά. Ιδιαίτερα προσπαθούμε να εντοπίσουμε δύο γυναίκες που περπατούσαν προς την κατεύθυνση του άνδρα τη στιγμή του επεισοδίου και μπορεί να δώσουν μια καλή περιγραφή του επιτιθέμενου». Στις 10 Αυγούστου, η εφημερίδα του Μάντσεστερ Evening News ανέφερε ότι ένας μουσουλμάνος πιλότος αποτέλεσε το πρώτο θύμα του συναγερμού για την τρομοκρατία στα βρετανικά αεροδρόμια, αφού τον κατέβασαν από το αεροπλάνο που ετοιμαζόταν να φύγει για τις ΗΠΑ.

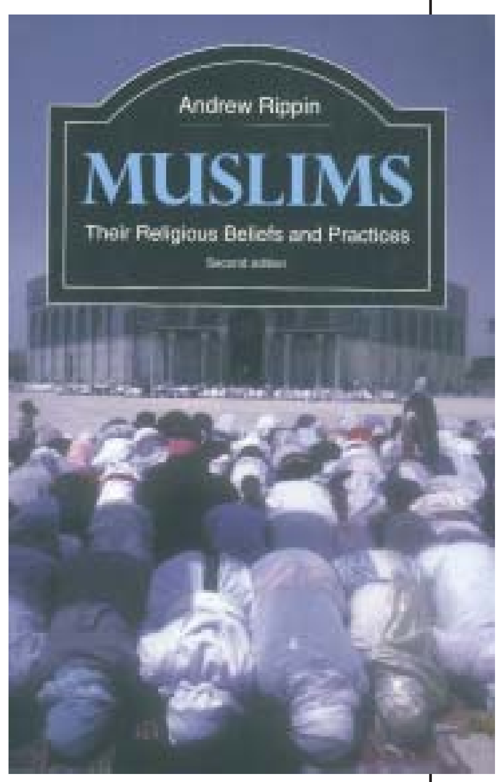
«Φαίνεται ότι ταίριαζα στο προφίλ που είχαν φτιάξει. Έχω αραβικό όνομα, είμαι μουσουλμάνος, είμαι από τη Βρετανία και ξέρω να πετάω»

Ο Αμάρ Ασράφ, που ήταν εκτός υπηρεσίας, τακτοποιούταν στη θέση που είχε ως επιβάτης στάντ μπάι, στην πτήση της Continental Airlines από το Μάντσεστερ στο Νιουάρκ, όταν μια αεροσυνοδός του ζήτησε να κατέβει.

Ο 28χρονος πιλότος πήρε την εξήγηση αργότερα ότι η διεύθυνση ασφάλειας της αεροπορίας των ΗΠΑ είχε διατάξει να τον κατεβάσουν από το τζετ, παρ' ότι είχε ελεγχθεί για την ασφάλεια σχετικά με τη δουλειά του, σε μια από τις συνεργαζόμενες εταιρείες στις υπερατλαντικές πτήσεις.

Το αεροσκάφος είχε ήδη μετακινηθεί προς το διάδρομο απογείωσης στο αεροδρόμιο του Μάντσεστερ κι ετοιμαζόταν για τροχιοδρόμηση όταν αυτός απομακρύνθηκε, ενώ επίσης κατέβασαν τις αποσκευές του από το θάλαμο. Ο Ασράφ, που προέρχεται από την Ουαλία, είπε ότι ένιωθε «πολύ απογοητευμένος» όταν του είπαν να κατέβει από το αεροσκάφος. «Φαίνεται ότι ταίριαζα στο προφίλ που είχαν φτιάξει. Έχω αραβικό όνομα, είμαι μουσουλμάνος, είμαι από τη Βρετανία και ξέρω να πετάω», είπε.

Έφυγε για τις ΗΠΑ σε ηλικία 18 ετών και μένει εκεί εδώ και δέκα χρόνια. Πετούσε επιστρέφοντας στη βάση του στα Βρετανικά Virgin Islands, όταν τον σταμάτησαν. Η εφημερίδα του Μάντσεστερ ζήτησε εξηγήσεις από την εταιρεία Continental Airlines για την απαγόρευση πτήσης στο μουσουλμάνο πιλότο, αλλά η εταιρεία δήλωσε ότι δεν μπορεί να σχολιάσει το γεγονός.

*** Muslim News, Τεύχος 208, Παρασκευή 25 Αυγούστου 2006 (1 Sha'ban 1427)**

Οι σπόροι της δυσαρέσκειας

Του Tahir Abbas*

Έχει περάσει ένας χρόνος από τα τραγικά γεγονότα της 7ης Ιουλίου 2005 στο Λονδίνο. Για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή ιστορία, βομβιστές αυτοκτονίας «απ' το χωράφι μας» εμπλέκονταν σε αρκετές τρομοκρατικές επιθέσεις σε μια πραγματικά παγκόσμια πόλη. Από τότε έχουν αναληφθεί κυβερνητικές και κοινοτικές πρωτοβουλίες μεγάλου φάσματος αλλά παραμένουν τα θεμελιώδη ζητήματα. Ποιοι ήταν οι ακριβείς παράγοντες που εμπλάκηκαν στο γεγονός; Τι λέει ο σημερινός τρόπος σκέψης μας για το φαινόμενο του ριζοσπαστισμού; Τι κάνει κανείς για να προλάβει, ώστε να μην ξανασυμβεί, τρομοκρατία που βασίζεται στο ριζοσπαστικό πολιτικό Ισλάμ;

Αναμφίβολα υπάρχει ένα εύρος παγκόσμιων πολιτικών και θεολογικών παραγόντων που συμβάλλουν στη διαδικασία του ριζοσπαστισμού, αλλά εδώ θα εξεταστούν οι τρόποι που αναδύεται ο ριζοσπαστισμός από την περιθωριοποίηση. Σε πολλά μέρη της Δυτικής Ευρώπης, οι εμπειρίες των μουσουλμάνων έχουν αξιοπρόσεκτη ομοιότητα. Υπάρχουν κρίσιμα ζητήματα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής περιθωριοποίησης, αλλοτρίωσης και απουσίας του δικαιώματος ψήφου. Οι νεαροί μουσουλμάνοι και μουσουλμάνες ζουν στα οικονομικά πλαίσια μιας τοπικής κοινωνίας που τους θέτουν αναπόφευκτα σε μειονεκτική θέση. Οι σπόροι της δυσαρέσκειας σπέρνονται στην καθημερινή πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν οι μουσουλμάνοι, στη γειτονιά, στο σχολείο, το νοσοκομείο, το χώρο δουλειάς ή τους τοπικούς χώρους συνάντησης. Οι μουσουλμάνοι που ζουν στο κέντρο των πόλεων αντιμετωπίζουν συνθήκες οξείας στέρησης. Καθώς οι κυβερνήσεις κινούνται όλο και περισσότερο προς τα δεξιά, υπογραμμίζουν τις έννοιες της εθνικής ένταξης και της πίστης στην εθνική και πολιτιστική ταυτότητα. Αυτό είναι ανεξάρτητο από το γεγονός ότι η εθνική ταυτότητα βρίσκεται σε διαρκή κατάσταση ρευστότητας. Σίγουρα, οι απόψεις ότι η Ευρώπη αποτελεί μια λέσχη χριστιανικών εθνών-κρατών δεν ταιριάζουν με το γεγονός ότι υπάρχουν είκοσι εκατομμύρια μουσουλμάνοι στην Ευρώπη, ή με την προετοιμασία της Τουρκίας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Απο το εξώφυλλο του βιβλίου του
Edward W. Said, *From Oslo to Irak and the Roadmap*
Bloomsbury Publishing

Ισλαμοφοβία

Σ' ολόκληρη την Ευρώπη, υπάρχει ένα αληθινό πρόβλημα έμμονης και καλπάζουσας ισλαμοφοβίας. Η αρνητική παρουσίαση των μουσουλμάνων στα μίντια και στον πολιτικό λόγο περιγράφει όλες τις μορφές του Ισλάμ και όλους τους μουσουλμάνους ως ομοιογενείς, αναχρονιστικούς και κλειστούς. Οι επαρχιακές και οι πανεθνικής κυκλοφορίας εφημερίδες βρίθουν από αρνητικές τοπικές ιστορίες που γράφονται και παρουσιάζονται με κινδυνολογία, συναισθηματικούς και αντιδραστικούς τόνους. Ο συνεχιζόμενος «πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία» έχει οδηγήσει τους μουσουλμάνους σε ακόμα πιο επισφαλή θέση.

Η επιδρομή του Ιουνίου 2006 στην περιοχή Forest Gate αποτέλεσε σημαντικό ζήτημα για το θέμα αυτό. Ένας νεαρός μουσουλμάνος από τη Βεγγάλη πυροβολήθηκε στον ώμο, ευτυχώς όχι θανάσιμα. Ήταν μισόγυμνος τη στιγμή εκείνη, καθώς σηκωνόταν απ' το κρεβάτι του βλέποντας ότι κάποιος είχε εισβάλει στις 3 το πρωί. Η μουσουλμανική κοινότητα βλέπει το κράτος να νομιμοποιεί τη σκληρή συμπεριφορά των υπηρεσιών ασφαλείας, ανεξάρτητα αν είναι γεγονός ότι, από τις πολλές εκατοντάδες νεαρών μουσουλμάνων που συνελήφθησαν σε επιχειρήσεις που γνώρισαν μεγάλη δημοσιότητα, μόνο μια χούφτα καταδικάστηκε.

Πολυπολιτισμικότητα

Η ιδέα ότι η βρετανική πολυπολιτισμικότητα έδωσε υπερβολικά μεγάλη ελευθερία στους μουσουλμάνους, κυκλοφορεί μετά από τις αστικές ταραχές στις βόρειες επαρχίες της χώρας, το 2001. Υπάρχει μια επικέντρωση στους «συμφωνημένους γάμους», τον "πολιτιστικό σχετικισμό» και την «αυτό-περιθωριοποίηση», που οδηγεί στην ενοχοποίηση του θύματος. Μετά τις 7/7, αυτή η ενοχοποίηση συνδέθηκε με ζητήματα εξτρεμισμού. Αυτό που τέτοιου είδους επιθέσεις ενάντια στην πολυπολισμικότητα δεν καταφέρνουν να εκτιμήσουν, είναι ότι διαφορετικές χώρες, όπως η Γαλλία που έχει την αφομοιωτική πολιτική ένταξης και η Ολλανδία που προχωρά προς την τελείως αντίθετη κατεύθυνση, έχουν υποστεί επιθέσεις από τους ριζοσπάστες ισλαμιστές. Το πρόβλημα αφορά λιγότερο την πολιτική ένταξης σε κάθε ένα εθνικό πλαίσιο και περισσότερο το πώς αυτή έχει αποτρέψει τους μουσουλμάνους να προσδιορίσουν τις σχέσεις τους με τον υπόλοιπο κόσμο. Το βρετανικό μοντέλο της πολυπολιτισμικότητας είναι πιθανώς το πιο ανεπτυγμένο στην Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, στα κέντρα των πόλεων όπου συνωστίζονται ακόμα οι περισσότεροι μουσουλμάνοι, υπάρχει μια τάση παραμέλησης από πλευράς του κράτους και του κατεστημένου, μέχρι να συμβεί κάτι τραγικό. Και τότε ακόμα, οι μουσουλμανικές μειοψηφίες και άλλες εθνικές ομάδες των κέντρων των πόλεων αντιπαλεύουν η μια την άλλη ουσιαστικά, για περιορισμένους οικονομικούς πόρους.

Ριζοσπαστικοποίηση

Μέσα σ' ένα εχθρικό τοπικό, εθνικό και διεθνές κλίμα, πολλοί επιρρεπείς νεαροί μουσουλμάνοι εύκολα γίνονται ο στόχος των ριζοσπαστών ισλαμιστών, άμεσα ή έμμεσα. Η βίαια ριζοσπαστική ισλαμιστική ιδεολογία συγκινεί λόγω του πολιτικού και θεολογικού περιεχομένου της, όσο ελλιπώς κι αν αυτό παρουσιάζεται. Υποδαυλίζεται από την εξωτερική πολιτική της Βρετανίας καθώς και από την ισλαμοφοβία στο εσωτερικό της χώρας. Καθώς το κράτος εξακολουθεί να ενισχύει την αντιτρομοκρατική νομοθεσία ενώ αντιπαλεύει τους μουσουλμάνους «αντάρτες» στο εξωτερικό, πολύ περισσότεροι νεαροί μουσουλμάνοι ριζοσπαστικοποιούνται. Εάν δεν γίνουν μεγαλύτερες προσπάθειες για την αντιμετώπιση των βαθύτερων δομικών ζητημάτων, η απειλή του βίαιου ριζοσπαστισμού του πολιτικού Ισλάμ θα συνεχίσει να υπάρχει και στο μέλλον.

*** Ο Δόκτωρ Tahir Abbas είναι ανώτερος λέκτορας κοινωνιολογίας και διευθυντής του Κέντρου για τη Μελέτη Εθνικότητας και Κουλτούρας, στο Πανεπιστήμιο του Μπίρμιγχαμ.**

Τα σκίτσα του Μωάμεθ
και το στερεότυπο του μουσουλμάνου τρομοκράτη

Του Διονύση Γουσέτη

Επίσημος ορισμός του όρου «τρομοκράτης» δεν υπάρχει, για δυο απλούστατους λόγους. Πρώτον, διότι, αντίθετα με τους κομμουνιστές, τους ρεφορμιστές, τους Τουρκοκύπριους κ.λπ., κανένας από όσους αντιπάλους αποκαλούνται τρομοκράτες, δεν αναγνωρίζει τον εαυτό του στο όνομα τρομοκράτης. Δεύτερον, διότι κανείς από τους αποκαλούμενους τρομοκράτες δεν τρομοκρατεί γενικά και αδιακρίτως όλους τους ανθρώπους. Οι τρομοκράτες είναι τρομοκράτες επειδή κάποιοι άλλοι τους αποκαλούν έτσι και πάντα υπάρχουν εκείνοι που δεν κινδυνεύουν από την τρομοκρατία τους, αλλά είναι σύμμαχοι ή θαυμαστές στους. Έτσι λοιπόν, ο πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία είναι ένας πόλεμος εναντίον αντιπάλου ασαφούς, δηλαδή σκοτεινού, που δεν δείχνει το πρόσωπό του.

Στην ασάφεια αυτή σπεκουλάρουν διάφοροι -από κυβερνήσεις μέχρι ακραίες οργανώσεις φανατικών- για να υπηρετήσουν την αυταρχική πολιτική τους (οι πρώτες) ή να συντηρήσουν τα στερεότυπα του μίσους τους (οι δεύτερες), με σύνηθες θύμα τους μουσουλμάνους που, όλοι μαζί συλλήβδην χαρακτηρίζονται μισαλλόδοξοι και φανατικοί.

Όμως, παραδείγματα μισαλλοδοξίας -θρησκευτικής στην περίπτωση- δεν υπάρχουν μόνο στους μουσουλμάνους. Υπάρχουν ακόμα και σήμερα στην ανεκτική Δύση. Ευρωπαίοι καθολικοί ζητούν να σταματήσουν οι παραστάσεις θεατρικού έργου. Καθολικοί συγκρούονται με προτεστάντες κάθε χρόνο στην Ιρλανδία. Στις ΗΠΑ, δεν είναι μακριά η εποχή που η Κου Κλουξ Κλαν, με έμβλημα το σταυρό, σκόρπαγε ρατσιστικό τρόμο στους μαύρους. Ιδιαίτερα, όσο κανείς πηγαίνει προς ανατολάς, τόσο λιγότερη είναι η ανοχή στην έκφραση του άλλου. Στην καθ' ημάς Ανατολή, για παράδειγμα, γνωρίσαμε φαινόμενα που δεν απαντώνται στη Δύση. Γνωρίσαμε φανατικούς που κατέστρεψαν την αίθουσα κινηματογράφου επειδή ήθελαν να μας απαγορεύσουν να δούμε κάποιο κινηματογραφικό έργο (οι ίδιοι είχαν την ελευθερία, αν προσβάλλονται, απλώς να μην πάνε στο συγκεκριμένο κινηματογράφο). Άλλοι δεν ήθελαν να διαβάσουμε κάποιο βιβλίο και το έκαιγαν δημόσια. Άλλοι μήνυσαν καλλιτέχνη επειδή προσεβλήθησαν από το έργο του, ο δε καλλιτέχνης καταδικάστηκε από ελληνικά πρωτοδικεία!

Ανατολικότερα, τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα. Όταν εμφανίστηκαν σε δανέζικη εφημερίδα κάποια σκίτσα του Μωάμεθ, προκλήθηκαν σε μουσουλμανικές χώρες βίαιες αντιδράσεις: αιματηρά επεισόδια, εμπρησμοί πρεσβειών δυτικών χωρών, κάψιμο σημαιών, διαδηλώσεις με μισαλλόδοξα συνθήματα.

Ήταν εύκολο για ορισμένους να τσουβαλιάσουν όλους τους μουσουλμάνους στο τσουβάλι του τρομοκράτη. Ωστόσο, αυτοί που ζωγράφισαν και αυτοί που δημοσίευσαν τα σκίτσα δεν είναι άμοιροι ευθύνης. Αδικαιολόγητα πιάστηκαν (ή έδειξαν ότι πιάστηκαν) στον ύπνο. Όφειλαν να γνωρίζουν τι τους περιμένει. Το επάγγελμα του δημοσιογράφου τους υποχρεώνει να είναι ενημερωμένοι στις ευαισθησίες των άλλων. Τα σκίτσα του Μωάμεθ, που τόσο μεγάλη και τόσο ανεπίτρεπτη αντίδραση προκάλεσαν, δεν είναι καθ' εαυτά προσβλητικά. Συμβαίνει όμως οι μουσουλμάνοι να είναι εικονομάχοι, δηλαδή να μην ανέχονται καμία θρησκευτική εικόνα, ακόμα και την πιο ενάρετη. Για τον ίδιο λόγο βγάζουν τα μάτια από τις τοιχογραφίες των αγίων στις εκκλησίες και όχι από κάποιο μίσος για τους εικονιζόμενους ή για τους χριστιανούς. Όσοι γνωρίζουν λίγο από την ιστορία της εικονομαχίας στο Βυζάντιο κατανοούν αυτή την ευαισθησία. Αλλά και αυτοί που δε γνωρίζουν την ιστορία, μπορούν να κατανοήσουν τη μουσουλμανική ευαισθησία, αν αναλογιστούν ότι, και σήμερα ακόμη, η έλλειψη ανοχής δε λείπει από την ορθοδοξία. Υιοθέτησε μεν τις εικόνες, αλλά δεν ανέχεται τα αγάλματα στις εκκλησίες, αντίθετα με τους καθολικούς που τα χρησιμοποιούν αποκλειστικά. Ομοίως, εξοστράκισε και τα μουσικά όργανα.

Δικαιολογεί αυτή η μουσουλμανική ευαισθησία το σάλο που ξέσπασε στο μουσουλμανικό κόσμο; Εμείς που τους μοιάζουμε περισσότερο, που έχουμε υποστεί διαδηλώσεις έξαλλων παπάδων και καλόγερων με κραυγές και λαμπάδες εναντίον του... 666, μπορούμε και πάλι να το κατανοήσουμε καλύτερα από τους δυτικούς. Γνωρίζουμε ακόμη ότι αυτές οι καταστάσεις δεν πέφτουν από τον ουρανό, ούτε είναι αυθόρμητες. Υποδαυλίζονται από επιτήδειους φανατικούς αγκιτάτορες και ότι η συμμετοχή είναι κάθε άλλο παρά παλλαϊκή. Απόδειξη τούτου προσφέρουν οι αντιδράσεις των μουσουλμάνων κατοίκων δυτικών χωρών, που ήσαν πολύ μετριοπαθέστερες. Τη στιγμή λοιπόν, που τις εκλογές των Παλαιστινίων τις κερδίζει η Χαμάς, μια οργάνωση του θρησκευτικού φανατισμού και των αυτοκτονικών επιθέσεων «μαρτύρων», πώς θα περιμέναμε κάτι διαφορετικό σ' αυτές τις χώρες; Ακόμα και ο πρόσφατα χαμένος νομπελίστας Αιγύπτιος Ναγκίμπ Μαχφούζ συνηγόρησε τότε υπέρ του μποϊκοτάζ των δανέζικων προϊόντων.

Πουθενά στον κόσμο το δικαίωμα της έκφρασης δεν είναι απόλυτο. Παντού υπάρχουν τα όρια της προσβολής, του ρατσισμού, της ύβρεως, με απειλή τιμωρίας. Πες στο φίλο σου ότι η γυναίκα του είναι πουτάνα, κάνε στην Πολωνία σκίτσο τον Πάπα να συνουσιάζεται με ανήλικο και οι επιπτώσεις θα σου δείξουν τι σημαίνει οργή και τιμωρία

Δεν δρουν εν κενώ οι αγκιτάτορες, ούτε αξιοποιούν τις θρησκευτικές ευαισθησίες καθεαυτές. Αξιοποιούν, μέσω αυτών, τον μακρόχρονο ιστορικό ρατσισμό που εκπέμπεται εναντίον των μουσουλμάνων από τους Δυτικούς. Μετά την 11η Σεπτεμβρίου ιδιαίτερα, αναπαράγεται στη Δύση το στερεότυπο του μουσουλμάνου τρομοκράτη, του μουσουλμάνου που απορρίπτει όλες συλλήβδην τις δυτικές αξίες, του μουσουλμάνου που αξίζει το φόβο, την περιφρόνηση και την αηδία μας, μόνο επειδή είναι μουσουλμάνος.

Η αντίδραση των μουσουλμάνων της Μέσης Ανατολής ήταν απαράδεκτα βίαιη. Ωστόσο, λίγες ήσαν τελικά οι βίαιες διαδηλώσεις. Η μεγάλη πλειοψηφία τους ήταν ειρηνική. Δέκα άτομα σκοτώθηκαν (από τους αστυνομικούς) στα βίαια επεισόδια. Και τα δέκα ήσαν μουσουλμάνοι διαδηλωτές. Συνεπώς, οι διαδηλωτές δε μονοπώλησαν τη βία.

Ο Γ. Γραμματέας του ΟΗΕ και οι ηγέτες της Δύσης, προσπάθησαν να τερματίσουν την κρίση, που φοβήθηκαν ότι μπορεί να αποκτήσει ανεξέλεγκτες διαστάσεις, καλώντας τα δυτικά ΜΜΕ σε αυτολογοκρισία. Αυτό εγείρει ένα άλλο ερώτημα: Θα ανεχτούμε την αυτολογοκρισία ή οποιοδήποτε είδος λογοκρισίας οι υπερασπιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Η απάντηση είναι ότι πουθενά στον κόσμο το δικαίωμα της έκφρασης δεν είναι απόλυτο. Παντού υπάρχουν τα όρια της προσβολής, του ρατσισμού, της ύβρεως, με απειλή τιμωρίας. Πες στο φίλο σου ότι η γυναίκα του είναι πουτάνα, κάνε στην Πολωνία σκίτσο τον Πάπα να συνουσιάζεται με ανήλικο και οι επιπτώσεις θα σου δείξουν τι σημαίνει οργή και τιμωρία. Οι καλλιτέχνες, στην άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης, αποφεύγουν τέτοια στραβοπατήματα. Μήπως συνιστά ευρωπαϊκή αλαζονεία η επίδειξη άκρας ελευθερίας έκφρασης αποκλειστικά προς τους μουσουλμάνους; Και μήπως πίσω από αυτήν καλύπτονται οι σπεκουλαδόροι του «αντιτρομοκρατικού αγώνα», έτοιμοι να προωθήσουν το στερεότυπο του μουσουλμάνου τρομοκράτη;

Οι προσωπικές μου πεποιθήσεις είναι υπέρ της χωρίς όρια ελευθερίας έκφρασης. Θέλω όμως να επαναλάβω πως, όταν ασκούμε κάποια δικαιώματα που προσβάλλουν ευαισθησίες κάποιων άλλων, ας μην κάνουμε τους δήθεν έκπληκτους, τους δήθεν θιγέντες, τα δήθεν θύματα του φανατισμού, θρησκευτικού ή άλλου, των "μουσουλμάνων τρομοκρατών".

Τρομοκρατία, Ισλάμ και ανθρώπινα δικαιώματα: Μυθεύματα και ιδεολογίες για τον ξαναμμένο μωαμεθανό

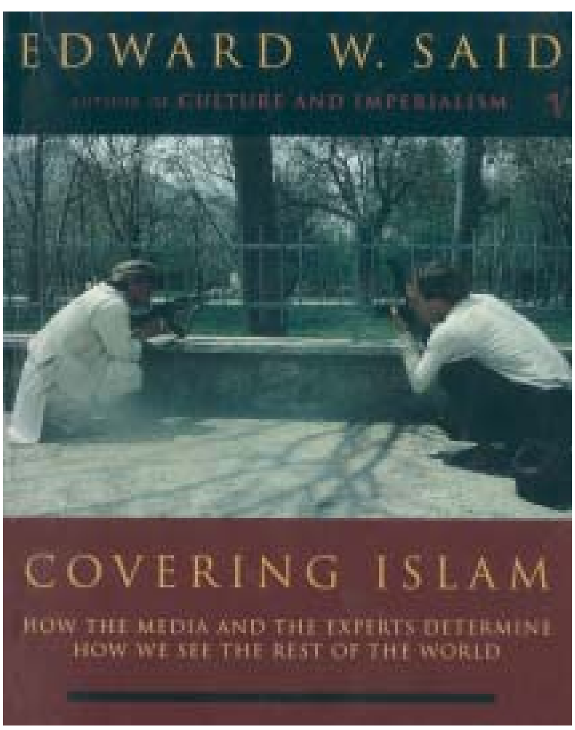
Του Νίκου Τριμικλινιώτη

...μ' ένα ξαναμμένο μωαμεθανό!»
Νικόλας Άσιμος, *«Καταρρέω..»*

«Ανάμεσα στις μεγάλες μορφές της ιστορίας, καμιά δεν έχει υποτιμηθεί περισσότερο στη δύση από τον Μωάμεθ.»
Επισκοπιανός Μοντγκόμερι Γούντ [1]

Η εικόνα του φανατικού Ισλαμιστή τρομοκράτη είναι κυρίαρχη όπου κι αν κοιτάξουμε ο «ξαναμμένος μωαμεθανός» απεικονίζεται παντού.[2] Το παρόν άρθρο θα επιχειρήσει να απομυθοποιήσει αντιλήψεις που φαίνονται αν επικρατούν στη μαζική κουλτούρα ΜΜΕ, στο μαζικό κινηματογράφο αλλά και στο λόγο διαφόρων πολιτικών γύρω από το Ισλάμ και την τρομοκρατία πάντα σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Θέτει στο μικροσκόπιο λοιπόν ορισμένες κυρίαρχες και τυπικές επινοήσεις για το ζήτημα. Το όλο θέμα είναι εξαιρετικά πολύπλοκο όταν ο ορισμός του Ισλάμ ως κατηγορία μπορεί να αναφέρεται σε μια ταυτότητα, ή μια πολιτική ιδεολογία ή σε μια πίστη.[3] Σίγουρα οι τρεις αυτές προσεγγίσεις αλληλεπικαλύπτονται, αλλά παράλληλα δείχνουν σημαντικές διαφορές ως προς τον τρόπο που προσεγγίζουν το θέμα.

> *Μέσα από έναν υπερβάλλον ζήλο να «ξεσκεπαστεί» πόσο πολιτιστικά «υπανάπτυκτες» είναι κάποιες «κουλτούρες» και θρησκείες, εξαπέλυσαν ή έδωσαν όπλα σε διάφορους ρατσισμούς. Δεν είναι τυχαία η έκρηξη νέο-ρατσισμών ή διαφοριστικών ρατσισμών*

Μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», κι ιδίως μετά τις 11/9/2001 φαίνεται να έχει δρομολογηθεί μια «ειδική» απεικόνιση του Ισλάμ ως θρησκευτικό δόγμα και ως ιδεολογία. Διάφορα μυθεύματα παρουσιάζονται ως αλήθειες για τη θρησκεία που απέχουν κατά πολύ από την πραγματικότητα. Γενικά υπάρχει μεγάλη παραποίηση ως προς το τι είναι το Ισλάμ, πώς γεννήθηκε και τι ακριβώς πρεσβεύει: Οι πρόσφατες δηλώσεις του νέου, μάλλον σκληροπυρηνικού, Πάπα Βενέδικτου για το Ισλάμ, τις οποίες τελικά αναγκάστηκε να «σχετικοποιήσει», είναι ενδεικτικές των ιδεολογικών τάσεων σε διάφορους κύκλους: Πρόκειται για απόψεις που συμμερίζονται διάφοροι νέο-συντηρητικοί αλλά και πιο φιλελεύθεροι και κι «ελευθεριακοί-αριστεροί» ακόμα σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης και Αμερικής: Υπάρχει διάχυτος ο φόβος ότι «απειλούνται οι αξίες του δυτικού πολιτισμού» με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Διάφορα εγχειρίδια για το Ισλάμ αναφέρουν ότι το Ισλάμ «είναι τρόπος ζωής» δηλαδή ένα ολοκληρωμένο σύστημα πίστης και πράξης. Η ίδια η λέξη «Ισλάμ» σημαίνει «παράδοση» ή υποταγή στον Θεό,[4] αλλά αυτό δεν είναι αποκλειστικότητα της θρησκείας αυτής. Στον Χριστιανισμό ο άνθρωπος, ως «δούλος του Θεού» για να σωθεί πρέπει να αφοσιωθεί στον Θεό, να «γίνει το Θέλημα Του», μέσα απο την σχέση του με τον Θεό και την αγάπη για τον πλησίον του.

Η κυρίαρχη προβληματική γύρω από το Ισλάμ βασίζεται σε εσφαλμένες και επικίνδυνες υποθέσεις που περικλείουν το στοιχείο της φαντασίωσης, της επιθυμία και πολλές φορές της πρόσληψης και της προβολής προκαταλήψεων πάνω σ' αυτή τη θρησκεία. Με διάφορα μέσα, όπως ο κινηματογράφος, τα ΜΜΕ, «λογοτεχνικά κείμενα» (αμφιβόλου ποιότητας μπεστ σέλερ «Ποτέ Χωρίς την Κόρη μου») διαχέεται η υπόθεση ότι το «Ισλάμ» αποτελεί ένα ομοιογενές και ενιαίο σύστημα παγκοσμίως με εγγενείς τάσεις προς τον φανατισμό. Για την πρόσφατα αποθανούσα Ιταλίδα δημοσιογράφο Οριάνα Φαλάτσι αυτό είχε γίνει ψυχωτική εμμονή με τα τελευταία βιβλία της περί «εισβολής του Ισλάμ στην Ευρώπη». Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο ότι σήμερα ιδιαίτερα, μετά την 11η Σεμπτεβρίου 2001, αλλά και πριν δύο περίπου δεκαετίες, το Ισλάμ καλυπτόταν από τα ΜΜΕ με αυτό τον τρόπο, όπως μας ανέλυσε με έξοχο τρόπο ο διανοητής Έντουαρντ Σαΐντ («Καλύπτοντας το Ισλάμ»). Τέτοιες αντιλήψεις είναι, εν μέρει τουλάχιστον, προϊόν αυτού που ονομάζει ο Σαΐντ «σύγκρουση της άγνοιας» κι όχι προϊόν της «σύγκρουσης των πολιτισμών» στους τεταμένους καιρούς που ζούμε: «Οι απόψεις της Σύγκρουσης των πολιτισμών είναι μια ταχυδακτυλουργία σαν τον «πόλεμο των κόσμων»,[5] χρήσιμες μάλλον για την αυτό-επιβεβαίωση παρά για την κριτική κατανόηση της αλληλοεξάρτησης της εποχής μας, που προκαλεί τόση αμηχανία». [6]

Ένα ζήτημα που παράγει διάφορα στερεότυπα αφορά τη θέση της γυναίκας. Η πραγματικότητα είναι ότι έχουμε να κάνουμε με ένα περίπλοκο ζήτημα όπου εθνοτικά, πολιτιστικά, κρατικά και ταξικά στοιχεία περιπλέκονται με την ιστορική πατριαρχία που χαρακτηρίζει όλες σχεδόν τις κοινωνίες, κουλτούρες και θρησκείες σήμερα σε διαφορετικό βαθμό και εκφάνσεις βέβαια. Διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία, από την ταξική κοινωνική θέση, την ηλικία κτλ της γυναίκας και από το ρόλο του κράτους και της δημοκρατικής συμμετοχής των γυναικών: Πολλά εξαρτώνται από ιστορικούς κοινωνικούς αγώνες.[7] Δεν τίθεται κατά τη γνώμη μου

θέμα όταν το ζήτημα αφορά δικαιώματα γυναικών που σχετίζονται με τη ζωή, την ελευθερία και την ισότητα: πάντοτε πρέπει να υπερτερούν τα οικουμενικά δικαιώματα πέραν από οποιονδήποτε «πολιτιστικό σχετικισμό». Ωστόσο, υπάρχουν αμφιλεγόμενες ζώνες ανάμεσα στον οικουμενικό και το ειδικό/σχετικό πολιτισμικό στοιχείο. Επίσης, τεράστιο ρόλο παίζει το πώς αυτό επιτυγχάνεται, με ποια μέσα, ποιος το επιζητεί και με ποιους στόχους.

Όταν για παράδειγμα κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 διάφορες οργανώσεις γυναικών από μειονότητες ασκούσανε κριτική στην καταπίεση γυναικών (π.χ. ξυλοδαρμοί και οικογενειακή βία), τα δυτικά κράτη δίσταζαν να επέμβουν σε ιδιωτικά/οικογενειακά ζητήματα εφόσον τα θεωρούσε και θέματα της «υπανάπτυκτης κουλτούρας τους». Όταν τελικά αποφασίστηκε όπως επέμβει η πολιτεία, το αποτέλεσμα δεν ήταν πάντα προς όφελος της προστασίας των γυναικών από εθνοτικές και θρησκευτικές μειονοτικές ομάδες. Αντίθετα, μέσα από έναν υπερβάλλον ζήλο να «ξεσκεπαστεί» πόσο πολιτιστικά «υπανάπτυκτες» είναι κάποιες «κουλτούρες» και θρησκείες, εξαπέλυσαν ή έδωσαν όπλα σε διάφορους ρατσισμούς. Δεν είναι τυχαία η έκρηξη νέο-ρατσισμών ή διαφοριστικών ρατσισμών στην Ολλανδία, Δανία και Γαλλία που παρουσιάζουν ως «αδύνατη» την επικοινωνία, τη συμβίωση και την ενσωμάτωση στις Δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες «πολιτιστικά διαφορετικών αυτών ανθρώπων» διότι έχουν «διαφορετικό αξιακό σύστημα». (Υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία από αντι-ρατσιστικές/φεμινιστικές αναλύσεις γι' αυτά τα θέματα).

Υπάρχει ζήτημα για την υποδεέστερη θέση της γυναίκας, και υπάρχει ειδικό ζήτημα για θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Ωστόσο το ζήτημα είναι γιατί συμβαίνει αυτό (ιστορικοί, πολιτιστικοί, κοινωνικοί λόγοι κτλ) και πάνω απ' όλα πώς ξεπερνιέται. Γιατί δεν ακούγονται οι φωνές των ιδίων των γυναικών, διανοούμενων και οργανώσεων που ασκούν «εσωτερική κριτική» μέσα από τις ίδιες κοινότητες των μουσουλμάνων και να ακούγονται μόνο αυτά που τα ΜΜΕ αρέσκονται να φαντασιώνονται; Γιατί οι κριτικές φωνές γενικά να πνίγονται και ακούγονται κατά κύριο λόγο οι ακραίοι και οι φονταμενταλιστές; Αυτά είναι ζητήματα που οφείλουν να προβληματίσουν - οι απαντήσεις πολλές φορές δεν είναι καθόλου εύκολες.

«Φονταμενταλισμός», Τεχνολογία και Νεοτερικότητα

Άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση «θρησκείας» και «φανατισμού» που δεν αποτελεί δυστυχώς προνόμιο του Ισλάμ. Ισχύει το ίδιο για τον Χριστιανισμό, τον Ιουδαϊσμό και τον Ινδουισμό. Όλες οι θρησκείες έχουν στους κόλπους τους και τις δικές φονταμενταλιστικές παραλλαγές ή τάσεις, όπως έχουν και τις πιο μετριοπαθείς και συμφιλιωτικές τάσεις.

Οι φονταμενταλισμοί δεν είναι «επιστροφή» στην παράδοση όπως οι ίδιοι οι ιδεολόγοι τους θέλουν πολλές να παρουσιάσουν για να νομιμοποιηθούν στα μάτια των πιστών, δηλαδή σαν «αυθεντική επιστροφή στα θεμελιώδη» (fundamentals). Αντιθέτως, αποτελούν σύγχρονες πολιτικές ιδεολογίες που έχουν σαν δομική πρώτη ύλη την πίστη από την οποία υφαρπάζουν τα πιο αυταρχικά στοιχεία για την εξυπηρέτηση των πολιτικών τους σκοπιμοτήτων. Παράγονται από σύγχρονες πραγματικότητες κι αντιφάσεις κι αποτελούν «πνευματικές», μεσσιανικές, αυταρχικές και εσχατολογικές «διεξόδους» από τις κρίσεις και τα αδιέξοδα.[8]

Έννοιες όπως η «τζιχάντ» που χρησιμοποιούνται κατά συρροή για να αποδείξουν ότι το Ισλάμ είναι δήθεν εκ φύσης φονταμεταλιστικό. Περισσότερο μάς δείχνουν τις διαστάσεις παραμόρφωσης του Ισλάμ παρά της απεικόνισης του και υποκινείται από πολιτική εκμετάλλευση από συγκεκριμένα στοιχεία τα οποία το χρησιμοποιούν για δικούς τους σκοπούς. Ο Πακιστανός Εκμπάλ Αχμάντ που ασκούσε δριμεία κριτική στο ακρωτηριασμένο κι από-ιστορικοποιημένο από τους Φονταμεταλιστές Ισλάμ δείχνει ότι στην τρέχουσα περιοριστική σημασία της σύνθετης λέξης «τζιχάντ» είναι αδύνατον «να αναγνωρίσει κανείς την ισλαμική θρησκεία, την κοινωνία, την ιστορία ή την πολιτική έτσι όπως βιώθηκαν από τους μουσουλμάνους ανά τους αιώνες».[9]

Η «παραφροσύνη» των μικρο-ομάδων αποτελεί μεν παράδοξο που χρήζει «ψυχο-κοινωνικής ανάλυσης», είναι όμως παράλληλα κάτι πιο σοβαρό από κοινωνικής άποψης: εκφράζει μια ακραία λογική συνέχεια της «σύγκρουσης των πολιτισμών» αντανακλώντας τη θεωρία του Χάντιγκτον από την αντίθετη πλευρά. Επομένως, οι Φονταμενταλισμοί δεν

Fransisco de Goya, *Ο Κρόνος τρώει ένα από τα παιδιά του* 1820-23

εισέρχονται στο σύγχρονο κόσμο σαν φάντασμα από το παρελθόν, αλλά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης πραγματικότητας. Ακόμα πιο σημαντικό είναι το ότι αποτελούν έκφανση μιας βαθύτερης κρίσης της ίδιας της νεοτερικότητας που στρέφεται ενάντια στον εαυτό της: οι λεγόμενοι φονταμενταλισμοί αποτελούν δυστυχώς σύγχρονες ιδεολογίες και πολιτικό-κοινωνικές δυνάμεις που παράγονται κι αναπαράγονται από τη σύγχρονη και την μετανεοτερική πραγματικότητα. Επίσης δεν μπορεί να αγνοηθεί και η γεωπολιτική και οικονομική διάσταση των πραγμάτων. Το γεγονός ότι στο κέντρο της σύγκρουσης βρίσκεται η Μέση Ανατολή με τα πλούσια πετρέλαια της δεν είναι τυχαίο.

Πίσω από τις ιδέες αυτές υπάρχουν τα γνωστά στερεότυπα περί «υπανάπτυξης». Με ακόμα πιο υποτιμητικούς όρους που απεικονίζονται οι λιγότερο τεχνολογικά/οικονομικά ανεπτυγμένοι κόσμοι ως «καθυστερημένοι» είτε σαν «εξω-ιστορικό» αποτέλεσμα «φυλετικών» κριτηρίων (πρωτόγονος ρατσισμός), είτε ως «συνέπεια της κουλτούρας και ιστορίας τους" (διαφοριστικός ρατσισμός). Παραγνωρίζεται ο ρόλος της «εκπολιτιστικής Δύσης» σ' αυτές τις χώρες, η γεωπολιτική διάσταση, οι εσωτερικές κοινωνικές/ταξικές συ-

γκρούσεις και αντιμαχόμενες παραδόσεις και κοινωνικοί αγώνες: Τα πάντα φαίνονται να εξαρτώνται από ενδογενείς παράγοντες που είναι μάλιστα «πολιτιστικοί» παράγοντες της «πολιτικής τους κουλτούρας» που είναι «υπανάπτυκτοι». Η «ευθύγραμμη γραμμή ανάπτυξης της κοινωνίας προς το ανώτερο» παραγνωρίζει τις παλινδρομήσεις, την παράκαμψη «σταδίων ανάπτυξης» και τους διαφορετικούς δρόμους προς τον σύγχρονο κόσμο που δεν είναι Δυτικοί. Η όλη προβληματική είναι αμφιλεγόμενη και προβληματική. Εξάλλου η ιδέα ότι πρόκειται για «καθυστερημένες καταστάσεις», αν ευσταθούσε δεν θα είχαν καταφέρει οι βομβιστές να επιφέρουν τέτοιο πλήγμα στο κέντρο της «αναπτυγμένης» και «πολιτισμένης» Δύσης με τόσο καταστροφικές συνέπειες. Ούτε και θα βρίσκονταν πέραν από οποιαδήποτε μέτρα καταστολής μέχρι τώρα: Η τρομοκρατία βρίσκεται παντού και πουθενά!

Με τη σύγχρονη τεχνολογία το ζήτημα περιπλέκεται περισσότερο εφόσον αυτή ανήκει σ' όποιον το αγοράσει. Το τραγικό είναι ότι η τρομοκρατία από ένα περιθωριακό φαινόμενο φαίνεται να γίνεται η μορφή του πολέμου του μέλλοντος. Τα όπλα κι εργαλεία καταστροφής ή ανάπτυξης δεν ανήκουν αποκλειστικά σε κανένα: ανήκουν δυστυχώς ή ευτυχώς σ' όποιον τα ιδιοποιηθεί, τα χρησιμοποιεί και μπορούν να χρησιμοποιηθούν εξίσου για ειρήνη ή για καταστροφή (ασφαλώς με την πυρηνική τεχνολογία φτάνουμε στα όρια της αλήθειας αυτής της ιδέας).[10]

Ανθρώπινα δικαιώματα, καταστολή και τρομοκρατία

Όπως έχουμε δείξει, το Ισλάμ δεν είναι «εκ φύσεως» φανατικό, ούτε και μπορεί να καταδικαστεί ολόκληρος ο μουσουλμανικός κόσμος για τις επιθέσεις αυτοκτονίας. Τι είναι «ειδικό» στο συγκεκριμένο φονταμενταλισμό που σχετίζεται με το Ισλάμ; Είναι πρωτίστως το γεγονός ότι διάφορα Ισλαμικά δόγματα έχουν καταστεί ισχυρές ιδεολογίες μαζών που έχουν λόγους να αμφισβητούν την καθεστηκυία τάξη σε παγκόσμιο αλλά και τοπικό επίπεδο: είναι ιδεολογίες των φτωχών, των αποκλήρων, αυτών που έχουν υποστεί καταπίεση και διακρίσεις είναι κι αυτές «νέες» ιδεολογίες αντίστασης, καλώς ή κακώς, από τον «παγκόσμιο Νότο» και την «Ανατολή» που παράγονται σ' όλη τη υφήλιο ακόμα και στην Δύση, όπως κι /άλλες ιδεολογίες αντίστασης. Φτώχια, εκμετάλλευση, δημοκρατικά ελλείμματα, έλλειψη προοπτικής διεξόδου κι αποτυχία των εκσυγχρονιστικών εγχειρημάτων κι ιδεολογιών που υπόσχονταν πρόοδο, ευτυχία, ευημερία για όλους αποτελούν τις κοινωνικές πηγές που γεννούν αυτά τα φαινόμενα. Η εποχή του λεγόμενου «τέλους των ιδεολογιών» έχει γεννήσει τις πιο ισχυρές και σκληρές ιδεολογίες: Οι «άνθρωποι βόμβες» είναι φαινόμενο του 21ου αιώνα και ως τέτοιο πρέπει να κατανοήσουμε τα βαθύτερα αίτια του. Όπως μας υπενθυμίζει ο Σαΐντ, οι πιο ακραίοι φονταμενταλιστές είναι δημιουργήματα της Δύσης, προϊόντα «Δυτικής» μόρφωσης και πρώην συνεργάτες της ΣΙΑ (π.χ. Μπιν Λάντεν). Ασφαλώς, άλλο ο Ισλαμισμός ως ιδεολογία των μαζών κι άλλο Ισλαμισμός ως καθεστώς - αλλά αυτό είναι άλλο μεγάλο θέμα.

Για να κατανοήσουμε τι συνέβηκε στις 11/9/2001 χρειάζεται να ληφθεί υπόψη ο παράγοντας ιστορία, δηλαδή τι προηγήθηκε. Αυτό είναι σημαντικό μέρος του τι συνέβηκε. Ο ρόλος των ΗΠΑ στη Μ. Ανατολή, το άλυτο Παλαιστινιακό, το Ιράκ, παλαιότερα ο Λίβανος, η Λιβύη και η φλεγόμενη Μέση Ανατολή δεν μπορεί να παραγνωριστούν: πρέπει δηλαδή να δούμε το ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο. Η ύπαρξη του πετρελαίου που είναι απαραίτητη για τις ανάγκες της βιομηχανοποιημένης Δύσης/Βορρά παράγεται εν πολλοίς στη Μ. Ανατολή.

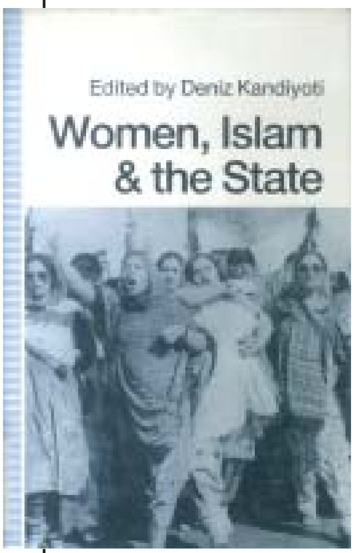
Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας είναι ένας διαρκής πόλεμος κατά αμάχων από ιδιωτικά και κρατικά δίκτυα που αυτό-προσδιορίζονται ως αμυντικά: Η τρομοκρατία δεν θα καταπολεμηθεί με «αντιτρομοκρατία», ούτε και καταστολή με υποτιθέμενες «πράξεις αντίστασης» (δηλαδή κι άλλη τρομοκρατία). Η θεωρία της μιμητικής εξομοίωσης επαληθεύεται λοιπόν. Σε τι διαφέρουν από τα τρομοκρατικά κτυπήματα της Αλ-Κάιντα ή άλλων οι επιδρομές και πράξεις καταστολής των ΗΠΑ, του Ισραήλ, της Βρετανίας (κάποτε ήταν Ιρλανδοί, τώρα όσοι είναι πιο μελαμψοί που μοιάζουν με Άραβες ή/και μουσουλμάνους) ή της Ρωσία που εν ψυχρώ εξολοθρεύει Τσετσένους φερόμενους ως «τρομοκράτες»; Απλά υποβοηθούν και επιταχύνουν την κατάρρευση του υπό κατάρρευση ιδεολογήματος που τόσο εύστοχα κωδικοποίησε ο Μαξ Βέμπερ: το κράτος ως ο «φορέας που διαθέτει το μονοπώλιο της άσκησης νόμιμης βίας» απονομιμοποιείται.

Η από-νομιμοποίηση των κρατών, της ΕΕ και του ΟΗΕ ως φορείς του δικαίου είναι μια διαδικασία που επιτείνουν με τις πράξεις τους όχι τόσο οι τρομοκράτες τύπου Αλ-Κάιντα, που είναι εξ ορισμού «οι κακοί», ωστόσο όσοι επικαλούνται τον διαφωτισμό της σύγχρονης γνώσης-εξουσίας, της «πολιτιστικής ανωτερότητας» και της «ανθρωπιστικής λογικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» για να προβούν στις ίδιες πράξεις βίας, καταργούν την όποια επικαλούμενη ηθική υπεροχή τους.

Η αντίδραση των ΗΠΑ με την καταστολή αθώων πολιτών με τρομονόμους, επιθέσεις και κατοχή σε χώρες στη Μ. Ανατολή και το σκάνδαλο για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Γκουαντανάμο και Αμπου Γκράϊμπ έχει καταφέρει ένα ιστορικό πλήγμα στον ίδιο τον νομικό πολιτισμό της φιλελεύθερης δημοκρατίας.[11] Το αξίωμα του τεκμηρίου της αθωότητας, η βάση του «δημοκρατικού κράτους δικαίου» και των ανθρωπί-

Πενθούντες μετά την βομβιστική επίθεση στο Omagh (1988) απο το «πραγματικό IRA» (real IRA)

νων δικαιωμάτων φαίνεται να υπονομεύεται.[12] Σ' αυτή την περίπτωση το μέσο ή η διαδικασία προστασίας των δικαιωμάτων (στην Αγγλική ονομάζεται due process) καθορίζει και όρια και την ουσία της δημοκρατίας. Χωρίς αυτά δεν υπάρχει δημοκρατία και τίποτε δεν ξεχωρίζει το «δημοκρατικό κράτος» από τους «τρομοκράτες».

Ίσως να πρέπει επιτέλους να πάρουμε πιο σοβαρά την υπόθεση ότι υπάρχει εγγενής ιστορική τάση για «αυταρχικό κρατισμό», όπως έγραφε ο Πουλαντζάς πριν 30 χρόνια[13] κι όχι «γραμμική πορεία προς την πρόοδο». Η τρομοκρατία είναι δυστυχώς μέρος του συστήματος που έδωσε την ευκαιρία για να δημιουργηθεί μια κατάσταση «μόνιμης έκτακτης ανάγκης».[14]

Τα μέσα αντιμετώπισης της τρομοκρατίας μετά τις βίαιες επιθέσεις στους δίδυμους πύργους δεν καθορίστηκαν από τους βομβιστές. Η αντίδραση των ΗΠΑ δεν είναι ούτε αυτόματη, ούτε αναπόφευκτη αν θέλει πράγματι να φτάσει στη ρίζα του προβλήματος. Στις κινήσεις της υπερδύναμης σίγουρα υπάρχει το στοιχείο της επίδειξης δύναμης, της εκδίκησης και της ελπίδας αποτροπής οποιασδήποτε απόπειρας αμφισβήτησης της ηγεμονίας. Η στάση αυτή ωστόσο απλά θα επιταχύνει τη σύγκρουση με καταστροφικές συνέπειες.[15]

Ανατολή-Δύση και συμφιλίωση θρησκειών;

Υπάρχει όμως και η εναλλακτική προοπτική που δεν βασίζεται στην αντιπαράθεση, με πολιτιστικούς/θρησκευτικούς όρους μάλιστα. Βασίζεται στη προοπτική για ανάπτυξη δεσμών και σχέσεων συνεργασίας ανάμεσα στους διάφορους «κόσμους»: Οι αντιθέσεις κι οι αντιπαραθέσεις μπορούν να γίνουν με άλλους όρους. Δεν μπορούμε να μιλούμε για όλους τους «Ισλαμικούς» κόσμους σαν να είναι ένα πράγμα, όπως δεν μπορούμε να μιλούμε για «χριστιανικούς κόσμους» σαν να είναι ενιαίοι. Πολλές εργασίες μας δείχνουν την πολλαπλότητα του Ισλάμ.[16] Επίσης, μπορούμε να δούμε ότι οι σχέσεις μεταξύ Ισλάμ και Χριστιανισμού δεν είναι σχέσεις μόνιμης ή αμοιβαίας αλληλο-εξόντωσης, όπως παρουσιάζει το δόγμα Χάντιγκτον. Ο οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος έχει επανειλημμένα θέσει το ζήτημα σε μια εντελώς διαφορετική βάση.[17] Άλλοι συγγραφείς έχουν ασχοληθεί με μια σύγκριση της διδασκαλία του Χριστού και του Μωάμεθ και βρίσκουν διάφορα σημαντικά κοινά στοιχεία.[18] Ας μην ξεχνούμε ότι υπάρχει κοινή κληρονομιά του μονοθεϊσμού, Ιουδαϊσμός,[19] Χριστιανισμός και Ισλάμ, όπως αναγνωρίζει και ο Οικουμενικός Πατριάρχης, σ' αυτό που ο Λουί Μασινιόν ονόμασε «Αβρααμικές θρησκείες».[20]

Σε ένα επίπεδο σημερινής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας το περιοδικό που εκδίδεται στην Κύπρο Global Dialogue, με τίτλο «Ισλάμ και Δημοκρατία»[21] καταδεικνύουν την δυνατότητα διαλόγου μεταξύ Ισλάμ και Χριστιανισμού σε μια σύγχρονη ανοικτή πολυπολιτισμική δημοκρατία. Όσο για τα «σύνορα» της «Ανατολής-Δύσης», «Βορρά-Νότου» αυτά είναι πάντα αμφιλεγόμενα και δε μπορούν να διαχωριστούν με πολιτισμικούς όρους, όπως γράφει ο Σαΐντ: «Αυτό είναι το πρόβλημα με τις ταμπέλες όπως «Ισλάμ» και «Δύση»: Αποπροσανατολίζουν και συσκοτίζουν το νου που προσπαθεί να βγάλει νόημα από μια μπερδεμένη πραγματικότητα, η οποία δεν μπορεί να ταξινομηθεί εύκολα.»[22] Εξάλλου, είναι η «Δύση» που εισήλθε με βίαιο μάλιστα τρόπο στην «Ανατολή» τόσο ιστορικά μέσα από την αποικιοκρατία, τα σκλαβοπάζαρα, τον νεοαποικισμό, και ακολούθως με το διεθνές σύστημα του ύστερου καπιταλισμού. Σήμερα ζούμε τις μέρες του πατέρα και του υιού Μπους με τις συνέπειες μιας ηγεμονίας σε κρίση όπου τα σύνορα του «Δυτικού κόσμου» είναι αμφιλεγόμενα -μήπως το υπό κατοχή Ιράκ ανήκει τώρα στο Δυτικό κόσμο;

Σε κάθε περίπτωση, ο λεγόμενος «Δυτικός κόσμος» κάθε άλλο παρά ενιαίος είναι. Το στερεότυπο ότι ο δυτικός κόσμος έχει γεννήσει «γίγαντες της σκέψης και του πολιτισμού και μεγάλες ιδέες» είναι γεγονός. Ας μη ξεχνούμε όμως ότι έχει παράλληλα γεννήσει τις πιο σκοταδιστικές κι επικίνδυνες δοξασίες, ιδεολογίες και πρακτικές όπως η Ιερά Εξέταση, οι Σταυροφορίες, ο Φασισμός και το Απαρτχάιντ. Μεγάλες ιδέες, και προσφορά στις τέχνες και στα γράμματα έχουν συνεισφέρει εξίσου και η «Ανατολή» κι ο «Νότος» - κι ας μην αναγνωρίζεται στα μέρη μας. Ωστόσο, η παρακαταθήκες του «Δυτικού κόσμου» είναι όσο μεγάλες, ανοικτές κι αμφίσημες, όπως και της «ανατολής» ή του «νότου».

Το μεγάλο διακύβευμα είναι αν αυτό που ο Σαΐντ αναφέρει «η αναγκαιότητα του σκεπτικισμού» στον Αραβικό κόσμο,[23] αλλά και τον λεγόμενο «Δυτικό» μας οδηγήσει στο να βάλουμε φρένο στην καταστροφική λογική και πρακτική της «σύγκρουσης των πολιτισμών» και του τρομοκρατικού πολέμου. Μόνο μέσα από μια τέτοια οπτική μπορούμε να φανταστούμε το μέλλον του κόσμου.

1. Βλ. William E. Phipps (1999) *Μωάμεθ και Ιησούς, Μια Συγκριτική Μελέτη της Ζωής και της Διδασκαλίας τους*, εκδ. Κονιδάρης, σελ. 13.
2. Στο εισαγωγικό του κείμενο για την δεύτερη έκδοση του βιβλίου του *Καλύπτοντας το Ισλάμ* (Vintage, 1997) δεκαπέντε χρόνια από τότε που πρωτοδημοσιεύτηκε ο Έντουαντ Σαΐντ αναφέρεται στην τυπική πλέον εικόνα του Ισλαμιστή ή/και Άραβα τρομοκράτη στα Αμερικάνικα και τα Δυτικά ΜΜΕ. Με αυτή την παραπλανητική εικόνα ξεκινά επίσης την εισαγωγή του ο Malise Ruthven (1997) *Islam, A Very short Introduction*, Oxford University Press.
3. Βλ. Malise Ruthven (1997) *A Very short Introduction*, σελ.1-6.
4. Βλ. Malise Ruthven (1997) *A Very short Introduction*, σελ.2-3.
5. Αναφέρεται στο βιβλίο επιστημονικής φαντασίας του Χ. Ρ. Γουέλς "*The War of the Worlds*" που αναφέρεται στην εισβολή Αριανών στην Γη. Όταν άρχισαν να το μεταδίδουν ως ραδιοφωνικό θεατρικό έργο με τον Όρσον Γουέλς από το ραδιόφωνο στις ΗΠΑ ότι έφτασαν εξωγήινοι στην Γη, ο κόσμος πανικοβλήθηκε κι άρχισε να αποθηκεύει προμήθειες για τις δύσκολες μέρες που θα έρθουν!
6. Σαΐντ, Ε. "Η σύγκρουση της άγνοιας", στο συλλογικό *Η Τρομοκρατία και η Κοινωνία των Πολιτών*, εκδ. Μεταίχμιο, 2002.
7.Βλ. το έξοχο βιβλίο που επιμελήθηκε η Deniz Kandiyoti *Women, Islam and the State*, Temple εκδ. University Press, Philadelphia, 1991.
8. Βλ. για μια εισαγωγή στο θέμα τ.4 *Περιπέτειες Ιδεών*, στα κείμενα των *Women Against Fundamentalism*, Kandiyoti *A Very short Introduction* κτλ.
9. Παρατίθεται από τον Σαΐντ, "Η σύγκρουση της άγνοιας", σελ. 36.
10. Εξάλλου αυτό μας είπαν με τόσο παραστατικό τρόπο οι Χορκερχάιμερ και Αντόρνο στην "Διαλεκτική του Διαφωτισμού", ο Πριμο Λέβι στο *Αν αυτός είναι άνθρωπος* και όλη η μεταδομική σκέψη.
11. Ο Νόαμ Τσόμσκι το δείχνει αυτό στα έργα του με παραστατικό τρόπο (βλ. π.χ. *Ηγεμονία Ή Επιβίωση, Η Εκστρατεία των ΗΠΑ για Παγκόσμια Κυριαρχία*, εκδ. Πατάκη).
12. Η ταινία *V for Vendetta* καταγράφει με υπερβολικούς και φουτουριστικούς όρους τον φασισμό στο όνομα της "προστασίας της ελευθερίας" και του "φιλελεύθερου κόσμου".
13. *Το Κράτος, η Εξουσία, Ο Σοσιαλισμός*, εκδ. Θεμέλιο.
14. Όπως λέει και ο Αγκάμπεν *Homo Sacer*, Εκδ. Μεταίχμιο
15. Όπως μας δείχνει ο Βάλλεστεϊν, *Η Παρακμή της Αμερικανικής Ισχύος*, εκδ. Εξάντας.
16. Π.χ. Andrew Rippin *Muslims, Their religious Beliefs and Practices*, Routledge
17. Βλ. Olivier Clement "*Η αλήθεια ελευθερώσει υμάς", Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαλθολομαίο Α*', εκδ. Ακρίτας, σελ. 265-278
18. Βλ. William E. Phipps *Μωάμεθ και Ιησούς*...
19. Βλ. Olivier Clement "*Η αλήθεια ελευθερώσει υμάς", Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαλθολομαίο Α'*, σελ. 265-278
20. Σαΐντ, "Η αναγκαιότητα του σκεπτικισμού", *Η Τρομοκρατία και η Κοινωνία των Πολιτών*, σελ. 41-51.
21. "Islam and Democracy", vol.6, N.1-2, Winter-Spring 2004
22. Σαΐντ, "Η σύγκρουση της άγνοιας", σελ. 34.
23. Σαΐντ, "Η αναγκαιότητα του σκεπτικισμού", *Η Τρομοκρατία και η Κοινωνία των Πολιτών*, σελ. 41-51.

Μονοπάτια της μνήμης: το δικό μας βίαιο παρελθόν - μια άλλη τρομοκρατία;

Της Ρένας Χόπλαρου*

Οι ιστορίες που ακολουθούν στηρίζονται σε μια σειρά συνεντεύξεων που πήρα πρόσφατα. Ο αριθμός τους είναι περιορισμένος και δεν έχουν διασταυρωθεί με άλλες πηγές της ίδιας εποχής. Αποτελούν ωστόσο βιώματα κι ως τέτοια έχουν αξία. Μας προσφέρουν ενδείξεις για το κλίμα που επικρατούσε τότε, από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι και το 1974. Στο παρόν άρθρο προσπαθώ να δείξω πως πρωταρχικά χαρακτηριστικά αυτής της εποχής ήταν η βία, η τρομοκρατία, η αδικία, η καταστροφή και οι δολοφονίες ανθρώπων που δεν έφταιγαν, που τυχαία βρέθηκαν εκεί. Σημαντικό είναι επίσης ότι η κάθε μία από τις ιστορίες που ακολουθεί προσεγγίζει τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο από διαφορετική οπτική αναδεικνύοντας μια διαφορετική εκδοχή της βίας.

Ιστορία 1η: Βία εναντίον Τουρκοκυπρίων

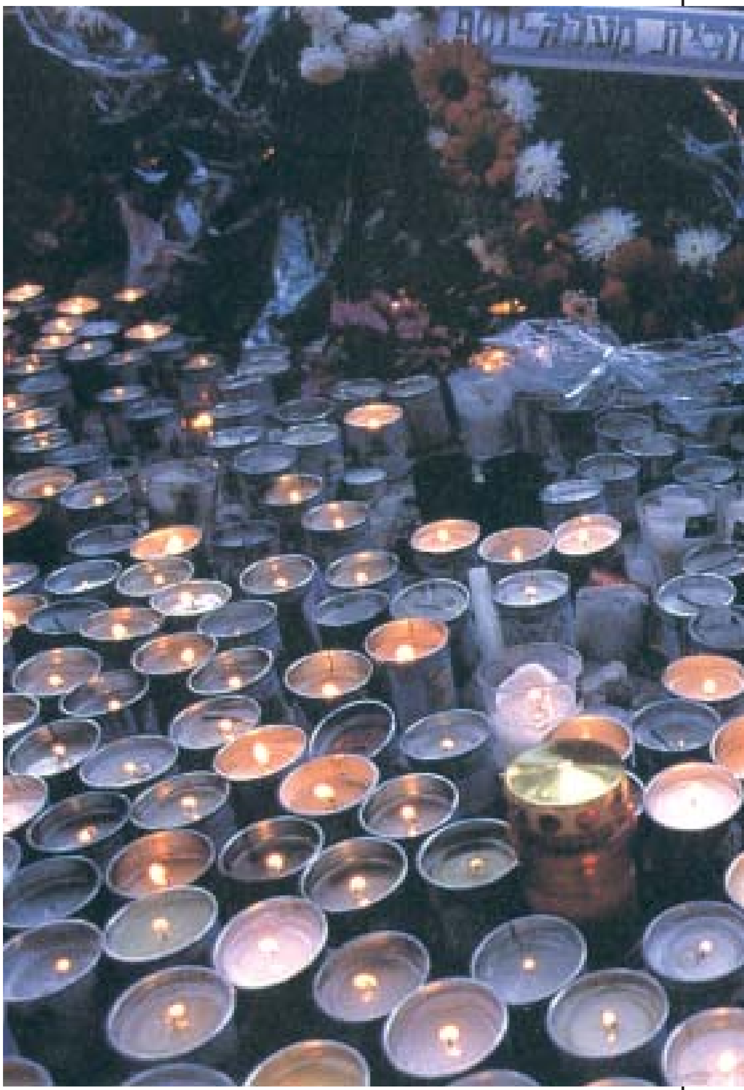
Ο άνθρωπος που διηγείται τις παρακάτω ιστορίες ήταν 16 χρονών όταν μπήκε στην Ε.Ο.Κ.Α και αργότερα υπηρέτησε ως υπαξιωματικός του νεοδημιούργητου κυπριακού στρατού:

-«Ήταν Γενάρης 1964. Είμαστε μαζεμένοι όλοι στη Χ... και υπήρχε μια φήμη πως σε ένα χωριό πιο πάνω έκαναν επίθεση οι Τούρκοι και έπρεπε να μαζευτούμε να μπούμε μέσα στα φορτηγά και να πάμε να βοηθήσουμε. Είμαστε με τα όπλα, μια ανακατωσούρα, ένα κακό. Όπως είμαστε με τα όπλα μαζεμένοι περνούσε πάνω στο γαϊδούρι του ένα Τούρκος γέρος, γύρω στα πενήντα με εξήντα. Δούλευε μισταρκός σε ένα συγχωριανό μας, μιλούσε ελληνικά, τον θεωρούσαμε δικό μας, πέρασε ανάμεσά μας, με τα όπλα εμείς, ούτε τον πειράξαμε τον άνθρωπο. Τι μπορούσε να κάνει; Αφού τον ξέραμε, δούλευε βοσκός, φτωχός άνθρωπος. Σε περίπου 50 μέτρα από εμάς έρχεται ένα αυτοκίνητο μέσα στο οποίο επέβαινε ένας Ελληνοκύπριος ξενοχωρίτης, από το Δ... Επειδή υπήρχε κόσμος μες στο δρόμο σταμάτησε και κάποιος του είπε ότι ο άνθρωπος που περνά πάνω στο γαϊδούρι είναι Τούρκος. Βγαίνει έξω από το αυτοκίνητο, κρατούσε πιστόλι και του ρίχνει εν ψυχρώ έξι πυροβολισμούς. Οι σφαίρες τον έπιασαν πάνω στο πόδι. Όλοι φωνάξαμε: «Τι έκανες;» Και αυτός μας είπε :«Οι Τούρκοι σκότωσαν τον αδερφό μου, βρήκα μπροστά μου τον Τούρκο να μην τον παίξω;»

Κι κατάληξη;

-«Η τραγική κατάληξη της ιστορίας είναι πως οι συγχωριανοί πήγαν τον πληγωμένο στο γιατρό και τον περιποιήθηκαν. Στη συνέχεια όμως αποφάσισαν να μην τον αφήσουν ελεύθερο να φύγει. Φοβήθηκαν μην πάει σε γειτονικό τουρκοχώρι να τους διηγηθεί την περιπέτειά του. Τα πράγματα ήταν τόσο φανατισμένα τότε που οι Τούρκοι μπορεί να έρχονταν για αντίποινα στο χωριό μας. Τελικά αποφασίστηκε να τον σκοτώσουν και να τον θάψουν σε ένα λάκκο. Δεν ξέρω εάν αυτός ο άνθρωπος είχε οικογένεια, μάλλον ήταν μόνος του. Ελπίζω να μη θεωρείται αγνοούμενος».

-«Το ΄64 μετά τις φασαρίες του Δεκέμβρη του ΄63 έπρεπε να κάνουμε κατόρθωμα. Έστησαν ένα μπλόκο στο δρόμο Λευκωσίας - Αμμοχώστου και σταμάτησαν ένα Τούρκο που μετέφερε αναψυκτικά Percola. Εμείς βγάζαμε την Coca-Cola και οι Τούρκοι την Percola. Τον πυροβόλησαν, πήραν το φορτηγό με τα αναψυκτικά και κέρασαν όλο το χωριό». Τα μάτια του έχουν δει πολλά και δε μασάει τα λόγια του όταν μιλάει. Η βία τότε ήταν μέσα στην καθημερινότητά τους, ήταν τρόπος ζωής για αυτό με συμβουλεύει να μη σοκάρομαι από τις ιστορίες που μου διηγείται. "Άλλο τότε, άλλο σήμερα", υποστηρίζει. Σήμερα έχει αναθεωρήσει πολλές από τις ιδέες στις οποίες πίστεψε και για τις οποίες πολέμησε όταν ήταν νέος. Εντύπωση μου έκανε η τολμηρή απόφαση του να ξανασκεφτεί και

Αναμμένα κεριά προς τιμή του δολοφονηθέν

να κρίνει κάποια γεγονότα που έζησε καθώς και η δυνατότητά του να τροποποιήσει τις απόψεις του υπό το πρίσμα του παρόντος. Σήμερα προσεγγίζει το τότε με μεγαλύτερη κριτική διάθεση. Μοιάζει να υιοθετεί την ρήση της λαϊκής θυμοσοφίας «στερνή μου γνώση να σ' είχα πρώτη».

Υποστηρίζει με ένταση ότι η μνήμη μας πρέπει να γίνει λιγότερο απόλυτη σε σχέση με το παρελθόν:

- «Δεν ήμαστε σοβαροί. Κρατούσαμε τα όπλα και νομίζαμε ότι κά-

ποιοι ήμαστε. Δεν καταλαβαίναμε τι κάναμε. Όλος ο κόσμος τότε σκεφτόταν διαφορετικά. Προσωπικά σήμερα δεν πιστεύω ότι οι Τούρκοι φταιν για όλα. Το διαμελισμό τον επιδιώξαμε και εμείς. Εμείς τους διώξαμε από τα σπίτια τους. Θέλαμε να τους σκοτώσουμε και τους διώχναμε από τα χωριά. Δεν ξέραμε τι κάναμε. Έκανα το καθήκον μου στην πατρίδα έλεγα και ξεμπέρδευα με τη συνείδησή μου».

Ιστορία 2η: Η βία του κράτους ή του παρακράτους εναντίον των διαφωνούντων ενωτικών

Συνεχίζει ο προηγούμενος αφηγητής:

-«Υπήρχαν ομάδες και φανατικοί άνθρωποι οι οποίοι ανήκαν στο μακαριακό στρατόπεδο. Αυτό όμως το θέμα δε θέλουμε να το παραδεχτούμε στην Κύπρο. Πως όλες οι ομάδες είχαν τους φανατικούς τους. Δεν ξέρω εάν τους καθοδηγούσε ο Μακάριος ή εάν αναλάμβαναν πρωτοβουλίες από μόνοι τους. Πολλά πάντως κανονίζονταν μες την Αρχιεπισκοπή. Μπορεί να ήταν και ομάδες που δεν ελέγχονταν αν και δεν το νομίζω. Πρέπει να ήταν 61' ή 62'. Να βρεις τις εφημερίδες για να ελέγξεις την ακριβή ημερομηνία. Δημοσιογράφος της Αλήθειας έγραφε εναντίον του Μακαρίου, συνέχισε να υποστηρίζει την ιδέα της Ένωσης. Τον απήγαγαν. Τον έθαψαν ζωντανό κάπου προς την περιοχή του Μαχαιρά. Έχτισαν έναν τοίχο με πέτρες και τον έβαλαν στητό μες τον τοίχο και τον άφησαν εκεί μέσα τρεις ημέρες. Του φώναζαν συνέχεια : «Θα ξαναγράψεις εναντίον του Μακαρίου;» Γνωρίζω κάποιους που ήταν μέσα στην ομάδα που το έκαναν και ήρθαν μετά και περηφανεύονταν για το κατόρθωμά τους.»

...ντα Ισραηλίνού Πρωθυπουργού Yitzhak Rabin

Η αφήγηση της μεσήλικης γυναίκας που ακολουθεί αναφέρεται στις μεγάλες ταλαιπωρίες που πέρασε εξαιτίας του ότι δεν ήταν ταγμένη με τη λογική της πολιτικής του Μακαρίου. Έζησε για αρκετά χρόνια σε ένα ολότελα εχθρικό περιβάλλον. Μου λέει ότι η ίδια **«δεν είχε ποτέ μιλήσει δημόσια ή ανοιχτά».** Πού να μιλήσει άλλωστε; Οι γυναίκες τότε δεν είχαν περάσει μαζικά στη δημόσια σφαίρα. Εκείνη την εποχή μιλούσαν κυρίως οι άντρες. **«Εάν όμως ο πατέρας σου ή ο αδελφός σου έλεγαν καμιά κουβέντα μες το καφενείο και τους άκουγε κανείς από το αντίπαλο στρατόπεδο, η αστυνομία έβαζε στο μάτι ολόκληρη την οικογένεια». Υποστηρίζει επίσης ότι «μες τα χωριά υπήρχαν έτσι κι αλλιώς διάφορες αντιπαλότητες που αφορούσαν κτηματικές, επαγγελματικές, ακόμη και ερωτικές αντιζηλίες. Αρκετές φορές ο αντίπαλός σου σε αυτά τα ζητήματα έβρισκε την ευκαιρία μέσα στο χάος που επικρατούσε να σου τη φέρει παίρνοντας ως αφορμή τις πολιτικές σου θέσεις».**

Ήταν απρόθυμη να μου δώσει τη συνέντευξη. Η φωνή της ήταν ταραγμένη όταν μου μιλούσε. Μου δηλώνει πως δε θέλει να θυμάται το παρελθόν γιατί αναστατώνεται. Φέρνει στο μυαλό της την εικόνα του εφεδρικού να τους παρακολουθεί και μου λέει ότι ακόμα νιώθει τον ίδιο φόβο, «της κόβονται τα πόδια». Υποστηρίζει ότι η Ε.Ο.Κ.Α Β' ήταν παράνομη οργάνωση, ότι έκανε πολλές παρανομίες και ατιμίες αλλά αυτό δε δικαιολογεί την αντίδραση του εφεδρικού πάνω σε άοπλους πολίτες που το μόνο τους έγκλημα ήταν ότι διαφωνούσαν με τον Μακάριο και πίστευαν στην Ένωση. **«Μπορεί η ιδέα της Ένωσης πολιτικά να ήταν λάθος αλλά εμένα τότε με συγκινούσε η ιδέα. Γιατί πρέπει να κατατρέχεις κάποιον για τις πολιτικές του ιδέες; Δεν έκανα τίποτε κακό.»** Γνωρίζει ότι δεν είναι σωστό να αναστατώνεται όταν τα σκέφτεται, αλλά παραδέχεται ότι ακόμη δεν έχει καταφέρει να τα ξεπεράσει όσο πρέπει.

«Εμείς (εννοεί την οικογένεια της) δε συμφωνούσαμε με τη γραμμή του Μακαρίου. Μας κόλλησαν κατευθείαν την ετικέτα του Γριβικού. Σε καταλάβαιναν ποιος είσαι από την εφημερίδα που αγόραζες, τις παρέες σου, το καφενείο που σύχναζες. Έλεγες μια γνώμη, «Νομίζω ότι δεν είναι σωστό αυτό που είπε ο Μακάριος» στιγματιζόσουν κατευθείαν και αυτό είχε συνέπεια και στη δουλειά σου. Εγώ τράβηξα πάρα πολλά. Έμεινε η βαθμολογία μου στάσιμη για χρόνια. Έπαιρνα δυσμενείς μεταθέσεις. Δέχτηκα σκληρές φραστικές προσβολές από τους ανωτέρους μου. Δυσκολεύτηκα πάρα πολύ. Μια φορά που ζήτησα μετάθεση, αργότερα επί Κυπριανού, μου είπαν στην Υπηρεσία που δούλευα κατά λέξη «Εσείς που ψηφίζετε μουχτάρη Συναγερμικό να μη ζητάτε μεταθέσεις. Να πάτε στους Συναγερμικούς να τους ζητήσετε». Τελικά μας βοήθησε ένας άλλος, καλός άνθρωπος, του ΔΗ.ΚΟ, που όταν του εξήγησα ότι θέλω μετάθεση γιατί έχτισα το σπίτι μου και έχω οικογένεια, με λυπήθηκε και με βοήθησε να μετατεθώ λίγο κοντύτερα στην επαρχία της πόλης όπου ζούσα».

Ιστορία 3η : Βία εναντίον των αριστερών

Στη φωνή της γυναίκας που μιλάει διακρίνω μια πίκρα και μια αγανάχτηση. Ειδικά όταν αναφέρεται στην επίθεση που δέχτηκε συγγενικό της πρόσωπο. Λέει ότι η εποχή που φοβήθηκαν περισσότερο ήταν μεταξύ του'57 - '59. Τα πράγματα για τους αριστερούς εκείνη την περίοδο χειροτέρεψαν κατά πολύ. Η ίδια συνδέει το θάνατο του Μάτση και του Αυξεντίου, τους οποίους εκτιμά ως τα πιο μετριοπαθή ηγετικά στελέχη της Ε.Ο.Κ.Α., με την αρχή της πιο σκληρής περιόδου για τους αριστερούς. Ο πατέρας της στην αρχή του αγώνα είχε φυλακιστεί από τους Εγγλέζους ως μέλος της ΠΕΟ. Έμεινε στη φυλακή για δύο χρόνια. Αισθάνεται αδικία γιατί οι αγώνες της αριστεράς για αυτόν τον τόπο δεν έχουν ακόμα αναγνωριστεί όπως πρέπει. **«Ήταν και αυτοί πατριώτες και αγωνίστηκαν για αυτόν τον τόπο».** Από την άλλη πλευρά δεν παραμένει προσκολλημένη στο κόμμα. Δηλώνει ελεύθερη να σκέφτεται από μόνη της. Θεωρεί ότι πέρασαν οι εποχές που ήταν πιο φανατική και ακολουθούσε χωρίς να αμφισβητεί τις επιλογές του κόμματός της.

«Το συγγενικό μου πρόσωπο ήταν στέλεχος και επισκεπτόταν διά-

φορα χωριά της περιοχής όπου δρούσε για ενημέρωση, συνεδρία, συναντήσεις, ότι έκαναν τέλος πάντων. Μια νύχτα, όταν τελείωσαν τη δουλειά τους, σε μια ερημική περιοχή λίγο έξω από το χωριό που είχαν επισκεφτεί, τους έστησαν καρτέρι και τους έδειραν σχεδόν μέχρι θανάτου». Εδώ η φωνή της φανερώνει την αγανάχτηση και την απορία της για το είδος των ανθρώπων που έκαναν αυτές τις πράξεις:

«Εν ψυχρώ σταματάς τα πλάσματα και τα χτυπάς για να τους σκοτώσεις; Υποψιαζόμαστε ποιος το έκανε αλλά πώς να το αποδείξεις; Φορούσαν όλοι κουκούλες. Η φωνή της ημερεύει ξανά: "Ο ένας από τους πληγωμένους κατάφερε να συρθεί μέχρι το δρόμο, περνούσε τυχαία ένα αυτοκίνητο, τους μάζεψε και τους πήγε σ΄ ένα νοσοκομείο. Μέχρι σήμερα το άτομο για το οποίο σας μιλάω αντιμετωπίζει κινητικά προβλήματα. Χτυπήθηκε άσχημα στη σπονδυλική στήλη και παρά τις εγχειρήσεις τελικά έμεινε παράλυτος».

Και συνεχίζει...

«Βίωνες εκείνο το φόβο, όποτε έβγαινε έξω κάποιο συγγενικό σου πρόσωπο, ακόμα και για τη μάνα μου φοβόμουν, γιατί και αυτή ήταν κάμποση, εγώ ως μωρό, ήμουν δώδεκα χρονών την εποχή της Ε.Ο.Κ.Α, σκεφτόμουν, θα γυρίσουν πίσω; Θα έρθει ο πατέρας μου; Έμεινα ξύπνια μέχρι αργά και μόλις άκουγα τη μοτορούδα του πσύχαζα...»

Παρακάτω λέει:

« Όταν αργότερα έπιασα δουλειά στο δημόσιο πάντα έβρισκαν κάποιους λόγους για να μη μας κάνουν μόνιμους, να μη μας δώσουν προαγωγή. Συνέχεια βρίσκαμε δυσκολίες μπροστά μας, γίνονταν αδικίες μπροστά στα μάτια μας».

Ο άντρας που μιλάει είναι ένας μετριοπαθής κύριος ηλικίας 60 περίπου χρόνων. Ο ίδιος λέει ότι έχει αλλάξει πολλές από τις ιδέες του καθώς περνούσαν τα χρόνια. Κάποτε ένιωθε εντελώς ταυτισμένος με το κόμμα. Τώρα βλέπει τα πράγματα πιο αποστασιοποιημένα και πιο καθαρά. Προτιμάει τον χωρίς υπερβολές σχολιασμό κάποιων γεγονότων.

«Εγώ δεν πιστεύω ότι δεν υπήρχαν αγνοί αγωνιστές στην Ε.Ο.Κ.Α. Νέοι άνθρωποι που πίστεψαν σε ιδανικά και έδωσαν τη ζωή τους για αυτά. Μέσα στην Ε.Ο.Κ.Α όμως υπήρχαν και κάποιοι φανατισμένοι εναντίον των αριστερών που βρήκαν την ευκαιρία για να κάνουν διάφορα».

«Φασισμό υπό την έννοια της καταπίεσης δεν νιώσαμε. Μην ξεχνάς ότι ανήκαμε και εμείς κάπου. Έτσι νιώθαμε μια ασφάλεια και μια υποστήριξη. Βέβαια γίνονταν συνέχεια διακρίσεις εις βάρος μας. Ειδικά την περίοδο από'58 έως το'65 περίπου. Η αδερφή μου αναγκαζόταν να αλλάζει συνέχεια δουλειά. Όταν αργότερα διορίστηκα καθηγητής και φτιάξαμε την Προοδευτική περνούσαν φίλοι μας μπροστά από τα τραπεζάκια της Προοδευτικής και δε μας χαιρετούσαν, δε μας μιλούσαν για να μη νομίσει κανείς ότι ήταν του ΑΚΕΛ ή ότι είχαν σχέση με αριστερούς. Οι ίδιοι άνθρωποι που μπορεί να έρχονταν σπίτι μας το απόγευμα. Ο κόσμος στο δημόσιο φοβόταν μη στιγματιστεί ως αριστερός».

Η Μνήμη

Η αίσθηση που είχα όταν μιλούσα με αυτούς τους ανθρώπους ήταν πως οι ιστορίες που μου αφηγούνταν είναι ακόμα ζωντανές. Τις κουβαλούμε μέσα μας με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Παραμένουν όμως σε μια λανθάνουσα κατάσταση. Γιατί οι μνήμες εκείνης της περιόδου έχουν παραμεριστεί από την οδυνηρή μνήμη του 1974. Εν μέρει δικαιολογημένα. Το '74 ήταν τόσο οδυνηρό και τόσο τραυματικό που κυριάρχησε στη συλλογική μνήμη. Διέγραψε σε μεγάλο βαθμό τη μνήμη για όλα τα γεγονότα που συνέβησαν προηγουμένως. Οι μηχανισμοί των διαστρωματώσεων της συλλογικής μνήμης είναι ένα δυσεπίλυτο ζήτημα το οποίο μόλις πρόσφατα έχει αρχίσει να απασχολεί έντονα τη βιβλιογραφία της κοινωνικής ψυχολογίας και της ιστορίας. Είναι ωστόσο ένα συναρπαστικό ζήτημα που υπόσχεται να μας διδάξει πολλά στο μέλλον. Γιατί οι «συγκαλυμμένες» ή οι «λανθάνουσες» μνήμες δε σταματούν ποτέ να μας συνοδεύουν. Αφήνουν τα ίχνη τους στο λόγο του παρόντος και ξεπηδούν συνήθως απροσδόκητα ακόμα και όταν συζητάμε ένα νέο γεγονός, ένα νέο δεδομένο.

Στην Κύπρο η μνήμη μας δείχνει να έχει σταματήσει στο χρονικό όριο που έθεσε το τραγικό 1974. Για τα προ του '74 γεγονότα υπάρχει άγνοια, αποσιώπηση ή μια μονόπλευρη οπτική, αναλόγως της θέσης από την οποία βλέπει κανείς τα πράγματα. Ωστόσο, το 1974 δεν συνέβη σε ιστορικό κενό. Ίσως να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα γιατί και πώς συνέβη το '74 εάν γνωρίσουμε τι συνέβη τα προηγούμενα χρόνια. Η «χρήσιμη» και «αποστειρωμένη» μνήμη δεν μπορεί παρά να προσφέρει μιαν επιφανειακή συμφιλίωση με το παρελθόν. Η μνήμη που δεν συγκαλύπτεται, δεν εμποδίζεται και δεν αντικαθίσταται από μιαν πιο «αβλαβή», επιλεκτική μνήμη αποτελεί τη σημαντικότερη ίσως προϋπόθεση για μια πραγματική συμφιλίωση με το οδυνηρό, δυσβάσταχτο παρελθόν μας.

Οι άνθρωποι που μιλούν παραπάνω έχουν νομίζω μιαν τέτοια αντιμετώπιση του παρελθόντος. Τολμούν να αποκαλύψουν τις μνήμες τους, να μοιραστούν τα βιώματά τους προχωρώντας πέρα από την ασφάλεια που τους προσφέρει η «εύκολη», «χρήσιμη» μνήμη. Αναγνωρίζουν το φανατισμό που ένιωσαν κάποτε, το βαθύ πόνο που τους προξένησαν κάποια γεγονότα ενώ ταυτόχρονα είναι σε θέση να αποστασιοποιηθούν από την απόλυτα μονόπλευρη αντιμετώπιση του παρελθόντος.

Η άγνοια εξάλλου συνήθως οδηγεί σε στενόμυαλες λογικές, φτιάχνει ταμπού, θέματα για τα οποία δεν επιτρέπεται να μιλήσουμε. Το σημαντικότερο όμως είναι πως η βία, ιδιαίτερα αν έχει προέλθει από τη δική μας ομάδα, δεν αναγνωρίζεται ως τέτοια και δεν καταδικάζεται μια και έξω. Πολλές συμπεριφορές και εγκληματικές πράξεις μας φαίνονται αυτονόητες, τις θεωρούμε φυσικές γιατί κανείς δεν μας έχει μάθει να τις αναγνωρίζουμε και να τις κρίνουμε. Από τη στιγμή που δεν τολμούμε να ψάξουμε το παρελθόν και να ξανασκεφτούμε τα γεγονότα που μας πόνεσαν, μας σημάδεψαν και σε αρκετές περιπτώσεις μας τύφλωσαν με φανατισμό, ο εξτρεμιστικός λόγος και η τάση για βίαιη επιβολή ενάντια σε ό,τι δε θεωρούμε δικό μας παραμένουν οι υποθήκες του μέλλοντός μας. Πεποίθηση μου είναι πως η γνώση και όχι η ιστορική αμνησία, ο διάλογος και όχι η σιωπή, η ευθύνη και όχι η άρνηση, οι πολλές και αντιθετικές και όχι οι μονοδιάστατες και επιλεκτικές πηγές είναι που θα μας επιτρέψουν να συμφιλιωθούμε με τις τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος μας.

Σήμερα...

Σήμερα μια πεντηκονταετία μετά και καθώς η προηγούμενη γενιά σταδιακά εκλείπει ίσως είναι πλέον η κατάλληλη στιγμή να εξεταστούν προσεκτικά όλες οι πληγές του παρελθόντος και να αποκαλυφθούν οι αλήθειες (όχι η αλήθεια), ώστε να αρχίσουν σιγά σιγά να επουλώνονται τα τραύματα. Για να πάρει η παλιά γενιά μαζί της τα πάθη και τα μίση του παρελθόντος και να μην τα κληρονομήσει έστω και εξ αντανακλάσεως στη νέα γενιά χρειάζεται αναστοχασμός πάνω στα γεγονότα. Η στερεότυπη και παραδοσιακή ιστορία της περιόδου που θυμίζει «γέμισμα» της μνήμης μάλλον παρακωλύει παρά διευκολύνει αυτές τις άλλες φωνές να ακουστούν. Η επεξεργασία της συλλογικής μνήμης είναι μια μακροπρόθεσμη και ασταμάτητη διαδικασία που ξεκινά με την αρχική (συνειδητή ή ασυνείδητη) κωδικοποίηση των βιωμάτων τη στιγμή που συμβαίνουν. Στη συνέχεια αυτά τα αρχικά μηνύματα τροποποιούνται, ενημερώνονται ή διαγράφονται από τη μνήμη καθώς οι άνθρωποι προσπαθούν να ενσωματώσουν νέα βιώματα και να καταλάβουν, μόνοι τους ή συζητώντας με άλλους, το παρελθόν τους υπό το πρίσμα του παρόντος. Αυτή είναι νομίζω η πρόκληση και για εμάς σήμερα. Το γεγονός πάντως ότι οι άνθρωποι αυτοί προτίμησαν να παραμείνουν ανώνυμοι γιατί ακόμη φοβούνται να βγουν προς τα έξω πιο ανοιχτά είναι ενδεικτικό ότι έχουμε ακόμη μακρύ δρόμο να διανύσουμε. Όπως έγραψα και στην αρχή του κειμένου αυτού ο φόβος για διάλογο και οι «εύκολες» ιστορικές απαντήσεις οδηγούν τελικά στην άγνοια. Υπάρχει ανάγκη για μια ιστορική διερεύνηση που θα αναδεικνύει τον πλουραλισμό του παρελθόντος και την πολλαπλότητα των αναγνώσεων του.

Η Ρένα Χόπλαρου είναι εκπαιδευτικός

Ανάγκη οικοδόμησης μιας κουλτούρας συνεργασίας

Του Κυριάκου Παχουλίδη*

Στο μέσο της προεκλογικής περιόδου, μια δημοσκόπηση την οποία διενήργησαν οι εταιρείες Public Issue και Symmetron για λογαριασμό του Ρ.Ι.Κ[1], προσέθεσε στην προεκλογική ατζέντα το θέμα της επιθυμίας (ή της απροθυμίας) των Ελληνοκυπρίων να συμβιώσουν με τους Τουρκοκύπριους. Το θέμα αυτό δυστυχώς, όπως εξάλλου και τόσα άλλα θέματα που θίγονται στη διάρκεια μιας προεκλογικής περιόδου, συζητήθηκε πολύ λίγο και προβλημάτισε τους πολίτες ακόμη λιγότερο. Σε σχετικό ερώτημα της έρευνας, το 48% των ερωτηθέντων, σε αντίθεση με το 46%, απάντησαν ότι δε θα επιθυμούσαν να συμβιώσουν με τους Τουρκοκύπριους. Οι δημόσιες αντιδράσεις, όπως αυτές καταγράφηκαν σε δηλώσεις ή/και γραπτά κείμενα πολιτικών αλλά και στο πλαίσιο της τακτικής αρθρογραφίας δημοσιογράφων και άλλων δημόσιων προσώπων μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη, αφορά εκείνες τις αντιδράσεις με τις οποίες εκδηλωνόταν ένας έντονος προβληματισμός για το σχετικό εύρημα και παράλληλα επιχειρείτο να αποδοθεί στους πολιτικούς αντιπάλους -είτε στην προηγούμενη είτε στη σημερινή κυβέρνηση, ανάλογα- η ευθύνη για την εικόνα αυτή της ελληνοκυπριακής κοινωνίας.

Η μόνη διέξοδος από αυτό το φαύλο κύκλο είναι η ανάπτυξη μιας κουλτούρας συνεργασίας η οποία θα αμφισβητήσει και στο τέλος θα αντικαταστήσει τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας

Στη δεύτερη κατηγορία αντιδράσεων συμπεριλαμβάνονταν «πιο ψύχραιμες τοποθετήσεις» σύμφωνα με τις οποίες το σχετικό εύρημα της έρευνας κρινόταν ως απόλυτα αναμενόμενο και φυσιολογικό και ως εκ τούτου διόλου ανησυχητικό. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές η αρνητική τοποθέτηση του 48% των ερωτηθέντων έναντι της προοπτικής της συμβίωσης με τους Τουρκοκυπρίους αποτελούσε έκφραση μιας πατριωτικά υγιούς λαϊκής αντίδρασης απέναντι στις μεθοδεύσεις για την επιβολή λύσης που νομιμοποιώντας τα τετελεσμένα της εισβολής και της κατοχής θα υποχρεώνει τους Ελληνοκύπριους να συμβιώσουν όχι μόνο με τους Τουρκοκύπριους αλλά και τους εποίκους. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τις τοποθετήσεις αυτές, το 48% των ερωτηθέντων δεν απέρριπταν γενικά την προοπτική της συμβίωσης αλλά την προοπτική της συμβίωσης υπό τα δεδομένα μιας λύσης κατάφωρα άδικης και δυσλειτουργικής. Πιστεύω ότι μια τέτοια ερμηνεία είναι όχι μόνο επιστημονικά αυθαίρετη αλλά και πολιτικά τρωτή. Επιστημονικά αυθαίρετη γιατί οικοδομείται στη βάση μιας εικασίας. Στηρίζεται σε μια διαισθητική και καθόλου εμπειρική εξέταση των λόγων που οδήγησαν τους συμμετέχοντες να δώσουν τη συγκεκριμένη απάντηση. Στο πολιτικό επίπεδο η συγκεκριμένη ερμηνεία αφήνει εκτεθειμένους όλους όσοι τοποθετήθηκαν, στα πλαίσια της ίδιας της έρευνας, υπέρ της συμβίωσης. Και αυτό γιατί στη βάση της ίδιας συλλογιστικής και δια της εις άτοπο απαγωγή, το 46% των συμμετεχόντων αποδέχονται τα τετελεσμένα της εισβολής και της κατοχής. Θεωρούνται λοιπόν, τουλάχιστον λιγότερο πατριώτες σε σχέση με το 48% που απάντησαν αρνητικά. Εκτός κι αν θεωρήσουμε ότι μόνο το 48% των Ελληνοκυπρίων είναι αρκετά έξυπνοι ώστε να καταλάβουν ότι αποδοχή της συμβίωσης με τους Τουρκοκύπριους μέσα στις συγκεκριμένες περιστάσεις συνιστά συμβιβασμό με την κατοχή.

Σε ό,τι αφορά στην πρώτη κατηγορία αντιδράσεων, θα ‘λεγα ότι παραμένοντας εγκλωβισμένες στο μικροπολιτικό παιχνίδι του καταλογισμού ευθυνών χωρίς να προτείνουν τρόπους ουσιαστικής αντιμετώπισης μιας κατάστασης την οποία όντως αναγνωρίζουν ως προβληματική μόνο εποικοδομητικές δεν μπορούν να θεωρηθούν. Αντίθετα θεωρώ ότι βρίσκονται απόλυτα συντονισμένες με μια κυρίαρχη και ευρέως διαδεδομένη άποψη, ιδιαίτερα ανάμεσα στον πολιτικό κόσμο, η οποία επιμένει να παραμελεί τη σημασία του ψυχολογικού παράγοντα στην εξέλιξη του κυπριακού προβλήματος και του ρόλου που αυτός μπορεί να διαδραματίσει στις διαδικασίες εξεύρεσης μιας λύσης. Σύμφωνα με την κυρίαρχη αυτή άποψη η αναφορά στις ψυχολογικές παραμέτρους του προβλήματος ακυρώνει ή παραγκωνίζει τη διεθνή και πολιτική διάσταση του. Τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη κατηγορία αντιδράσεων αποφεύγοντας να αγγίξουν το πρόβλημα που αφορά στη διεύρυνση του ψυχολογικού χάσματος που χωρίζει τις δύο κοινότητες, το οποίο εύλογα αποτυπώνει η έρευνα και ιδιαίτερα η «λεπτομέρεια» που θέλει τη νεότερη γενιά ακόμη πιο αρνητική απέναντι στην προοπτικής της συμβίωσης, εντάσσονται σε μια θεωρητική/ πολιτική προσέγγιση του προβλήματος σύμφωνα με την οποία η ψυχολογική παράμετρος είναι απότοκο της πολιτικής πτυχής του προβλήματος κι όχι βασική του συνισταμένη. Η προσέγγιση αυτή πρεσβεύει ότι οι όποιες «ψυχολογικές στρεβλώσεις» έχουν προκληθεί στο εσωτερικό και των δύο κοινοτήτων ως αποτέλεσμα της βίαιης διαίρεσης του νησιού είναι δυνατόν να αρθούν αμέσως μετά την εξεύρεση μιας δίκαιης και βιώσιμης λύσης του προβλήματος στα πλαίσια μιας σειράς αλλαγών σε θεσμικό και πολιτειακό επίπεδο.

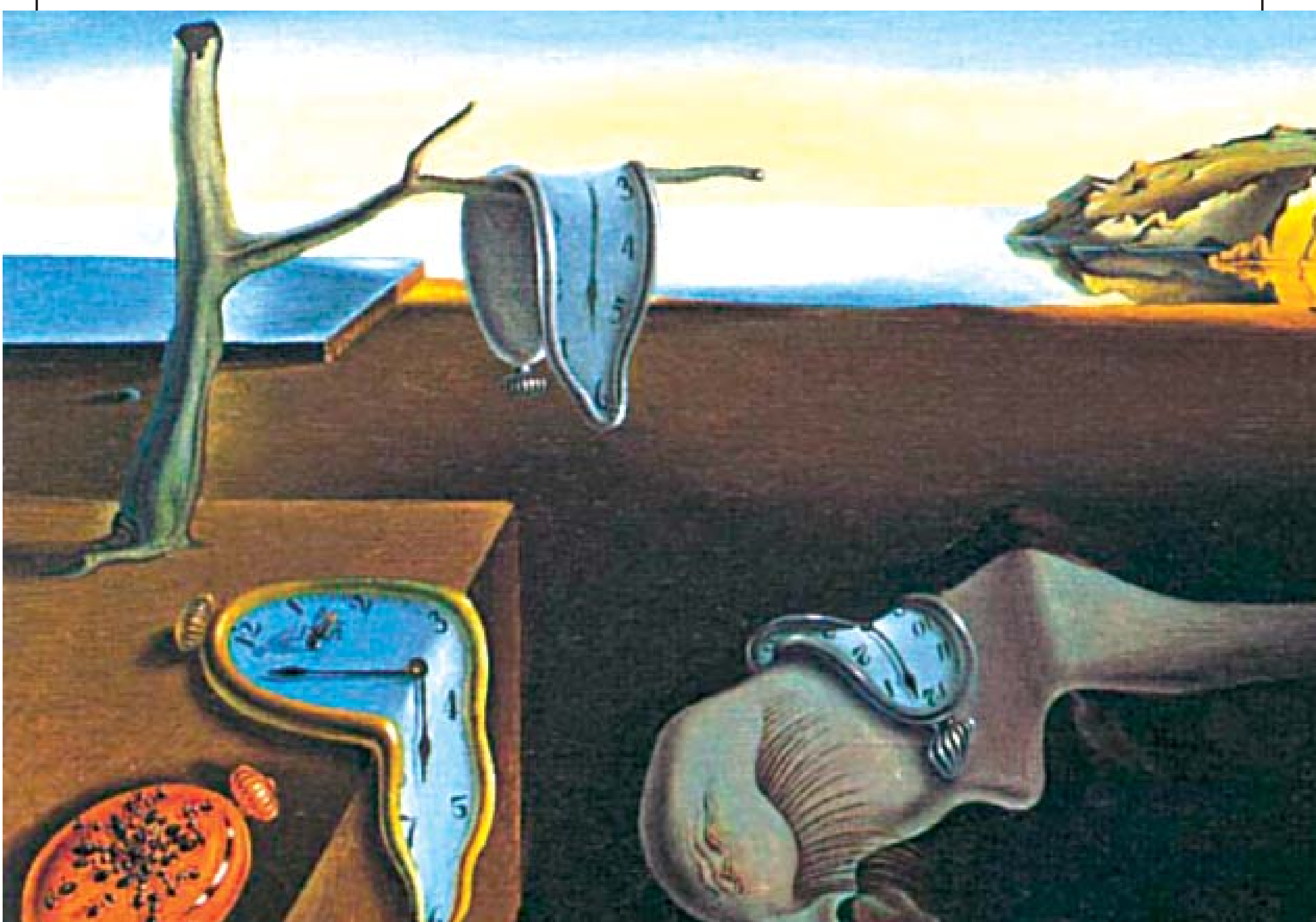
Την προσέγγιση αυτή ωστόσο διαψεύδει η διεθνής εμπειρία. Αν το εύρυθμο θεσμικό, πολιτειακό και νομοθετικό πλαίσιο μπορούσε να επηρεάσει και να ελέγξει από μόνο του άμεσα την ανθρώπινη ψυχολογία και να ρυθμίσει την ομαλή εξέλιξη των διομαδικών σχέσεων χώρες όπως η Γαλλία, η Ολλανδία και η Γερμανία δε θα αντιμετώπιζαν τα προβλήματα ρατσισμού, προκατάληψης και ξενοφοβίας, τα οποία αντιμετωπίζουν σήμερα, ενώ η Γιουγκοσλαβία δε θα οδηγείτο ποτέ στο αιματοκύλισμα που γνώρισε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Η συνεχιζόμενη εδώ και πάνω από σαράντα χρόνια αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού συνέβαλε στην ανάπτυξη στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων των δύο κοινοτήτων αρνητικών ψυχολογικών διομαδικών ρεπερτορίων τα οποία με τη σειρά τους τρέφουν και συντηρούν αυτό που ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης έχει αποκαλέσει διαλεκτική της μισαλλοδοξίας. Στο εσωτερικό και των δύο κοινοτήτων κυριαρχούν τα συναισθήματα καχυποψίας και έλλειψης εμπιστοσύνης απέναντι στην άλλη κοινότητα. Τα συναισθήματα αυτά αντανακλούν και στο επίπεδο των πολιτικών ηγεσιών καθιστώντας την αναζήτηση λύσης ακόμη πιο δύσκολη. Κατά αυτόν τον τρόπο παραμένουμε εγκλωβισμένοι σε ένα φαύλο κύκλο όπου η σύγκρουση τρέφει τη μισαλλοδοξία και αυτή με τη σειρά της συνεχίζει να συντηρεί τη σύγκρουση.

Η μόνη διέξοδος από αυτό το φαύλο κύκλο είναι η ανάπτυξη μιας κουλτούρας συνεργασίας η οποία θα αμφισβητήσει και στο τέλος θα αντικαταστήσει τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας. Με τις πολιτικές ηγεσίες να παραμένουν εγκλωβισμένες σε μια λογική μηδενικού αθροίσματος διστάζοντας (καλώς ή κακώς δεν το εξετάζω) να πάρουν πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση μιας

κουλτούρας συνεργασίας, υπό το φόβο ότι η άλλη πλευρά θα τις εκμεταλλευτεί πολιτικά, η σχετική ευθύνη μετατίθεται στην κοινωνία των πολιτών. Μέσα από την κοινωνία των πολιτών είναι δυνατόν να αναληφθούν εκείνες οι δράσεις που θα επιτρέψουν τη διάνοιξη λεωφόρων συνεργασίας και επικοινωνίας και ως εκ τούτου τη δημιουργία πλαισίων διαλόγου τόσο για την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων όσο και τη θεώρηση θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος. Ομάδες πολιτών, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις αλλά και οργανωμένα σύνολα (συνδικαλιστικές οργανώσεις και κομματικές νεολαίες) έχουν αναπτύξει κατά καιρούς και συνεχίζουν να αναπτύσσουν διάφορες δράσεις με στόχο την προώθηση της κατανόησης και τη συνεργασίας ανάμεσα στις κοινότητες και τις θρησκευτικές ομάδες της χώρας μας. Η προσπάθεια τους αυτή ωστόσο αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα. Στερείται ουσιαστικής θεσμικής και υλικοτεχνικής υποστήριξης, τις περισσότερες φορές παραμένει μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας και γίνεται εύκολος στόχος κακόβουλων κριτικών. Πολλά από αυτά τα προβλήματα θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά με τη μεταμόρφωση της νεκρής σήμερα ζώνης σε μια ζώνη συνεργασίας με τη δημιουργία στο εσωτερικό της ενός πολυχώρου πολυπολιτισμικής συνεργασίας. Ο χώρος αυτός θα μπορούσε να περιλαμβάνει αίθουσες συναντήσεων και συνεδριάσεων στις οποίες να φιλοξενούνται συναντήσεις ομάδων πολιτών αλλά και μελών οργανώσεων και οργανωμένων συνόλων, προκειμένου να συντονίσουν τη δράση τους, να ανταλλάξουν απόψεις και να εξετάσουν θέματα κοινού προβληματισμού. Θα μπορούσε επίσης στο χώρο αυτό να φιλοξενούνται εκθέσεις έργων καλλιτεχνών με διαφορετικό πολιτισμικό, θρησκευτικό ή εθνοτικό υπόβαθρο, να διοργανώνονται μουσικές ή θεατρικές παραστάσεις αλλά και να στηθεί ένα μικρό εκπαιδευτικό κέντρο για την εκμάθηση γλωσσών αλλά και τη διδασκαλία χορών και μουσικής. Κι όλα αυτά κατά ένα τρόπο ανοιχτό και διαφανή κάτω από την ομπρέλα των Ηνωμένων Εθνών και γιατί όχι της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προκειμένου μια συμφωνημένη και αμοιβαία αποδεχτή λύση του κυπριακού προβλήματος, όσο δίκαιη και να είναι, να αποδειχτεί λειτουργική και βιώσιμη, θα πρέπει οι πολίτες που θα κληθούν να την εφαρμόσουν να είναι έτοιμοι και ικανοί να λειτουργήσουν σε ένα πλαίσιο συνεργασίας, αμοιβαίας αποδοχής και σεβασμού της διαφορετικότητας όπου θα γίνεται αποδεχτός ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της κοινής μας πατρίδας. Η κοινωνία των πολιτών δρώντας στο περιθώριο της κεντρικής πολιτικής σκηνής και παράλληλα με τις προσπάθειες της πολιτικής ηγεσίας μπορεί και πρέπει να συμβάλει προς την κατεύθυνση υπέρβασης της διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας θέτοντας τα θεμέλια της οικοδόμησης και διάχυσης μιας κουλτούρας συνεργασίας. Μια τέτοια κουλτούρα συνεργασίας μπορεί όχι μόνο να υποστηρίξει τις προσπάθειες εξεύρεσης μιας αμοιβαία αποδεχτής λύσης του προβλήματος αλλά παράλληλα είναι απαραίτητη για την εμπέδωση της ειρήνης στα πλαίσια μιας τέτοιας λύσης.

***Δάσκαλος/Υποψήφιος Διδάκτορας Κοινωνικής Ψυχολογίας**

1 Η έρευνα διενεργήθηκε από τις 18 μέχρι τις 29 Μαρτίου 2006 με υπεύθυνο έρευνας το Γ. Μαυρή της VPRC σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 1200 ατόμων.

Salvador Dali, *The persistence of memory* 1931

Ο ορθός λόγος και ο οίκτος
Χρήσεις και καταχρήσεις της μνήμης

Του Εμμανουέλ Τερράι*

Θα ήθελα να γνωστοποιήσω μια δυσφορία που σίγουρα δεν είμαι ο μόνος που νιώθω. Μάταια ψάχνω τη ζωή μου προς όλες τις κατευθύνσεις, εξετάζω τις αναμνήσεις μου; το γεγονός δεν αλλάζει: δεν είμαι θύμα κανενός πράγματος και κανενός προσώπου.

Είμαι άντρας άρα έχω γλιτώσει τη χιλιετή καταπίεση που έχουν υποστεί τα θηλυκά του είδους μου. Είμαι ετεροφυλόφιλος του πιο κλασικού τύπου άρα δεν έχω υποστεί τις διακρίσεις που πλήττουν τους γκέι και τις λεσβίες. Τα παιδικά μου χρόνια ήταν ευτυχισμένα: ούτε με ξυλοκόπησαν, ούτε με βίασαν. Δεν είμαι ούτε εβραίος, ούτε Άραβας, ούτε μαύρος άρα δεν έπεσα πάνω στον αντισημιτισμό, ούτε στο ρατσισμό. Όσο πίσω κι αν πάω στο γενεαλογικό μου δέντρο, είμαι από αστική οικογένεια άρα, ούτε οι πρόγονοί μου ούτε εγώ έχουμε γνωρίσει τις αντιξοότητες της προλεταριακής κατάστασης. Τέλος, οι πρόγονοί μου δεν ήταν ούτε βρετόνοι, ούτε βάσκοι, ούτε οξιτανοί, ούτε κορσικανοί, αλλά άδοξης καταγωγής από τις περιοχές της Βουργουνδίας και του Μπερρύ άρα δεν μπορώ να επικαλεστώ καμία εθνική μειονότητα που ταπεινώθηκε από την εσωτερική αποικιοκρατία του ιακωβινικού κράτους. Επιπλέον, ήταν καθολικοί και κανείς απ' αυτούς δε σκοτώθηκε τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου. Με δυο λόγια, σε όποια κατεύθυνση και αν κοιτάξω, δε βρίσκω για ποιον και για τι θα μπορούσα να παραπονεθώ.

Δραματική πραγματικά διαπίστωση: η πρώτη συνέπειά της είναι ότι, μέσα στην κοινωνία μας που πλέον κατακλύζεται από λόγους συμπόνιας, δεν ενδιαφέρω πια κανένα, βρίσκομαι υποβιβασμένος στο βαθμό μηδέν της κοινωνικής ύπαρξης. Για να πω την αλήθεια, αναλογιζόμενος το θέαμα που προσφέρει, θα ήμουν πρόθυμος να παραιτηθώ εκουσίως από αυτή την περιθωριοποίηση. Αλλά άλλες επιπτώσεις είναι ακόμα πιο επίφοβες.

Πρώτα, οι όμοιοί μου και εγώ ο ίδιος περιβαλλόμαστε πλέον από αναρίθμητα τάγματα θυμάτων, όλων σημαδεμένων από τη ζωή ή την ιστορία και που όλα ζητούν λογαριασμούς. Σε ποιον όμως απευθύνονται για να ζητήσουν αποκατάσταση; Σ' εμάς, φυσικά: αφού δεν είμαστε θύματα κανενός, έχουμε άθικτα αποθέματα οργής και οίκτου. Και αλίμονό μας αν σκοπεύουμε να τα ξοδέψουμε με σύνεση και μετριοπάθεια. Σύντομα θα γίνουμε ύποπτοι, στη χειρότερη περίπτωση, για επιείκεια απέναντι στους θύτες, ενώ στην καλύτερη για αδιαφορία προς τον πόνο του πλησίον.

Δυστυχώς, αυτά τα αποθέματα οργής και οίκτου δεν είναι εκτατά επ' άπειρον. Μπροστά στην πληθωρική εμφάνιση δικαιούχων, γίνεται δύσκολο να ικανοποιούμε τον καθένα. Αλλά βρισκόμαστε αμέσως σε μια κατάσταση ανυπόφορη: στην αγορά του οίκτου, ο ανταγωνισμός είναι σκληρός. Κάθε παράγων αποβλέπει, αν όχι στο μονοπώλιο, τουλάχιστον σε μια ηγεμονική θέση: λόγω του φορτίου του, της σκληρότητάς του, της διάρκειάς του, το κακό που υπέστη πρέπει να τοποθετηθεί στην πρώτη γραμμή. Να λοιπόν που καλούμαστε να επιλέξουμε, να ορίσουμε προτεραιότητες, να καθιερώσουμε ιεραρχίες, να αναγνωρίσουμε την ιδιομορφία αυτής ή της άλλης δυστυχίας. Βάσει ποιων κριτηρίων; Καθένας θέλει να μας επιβάλει τα δικά του και χαλάει τον κόσμο αν δεν τα δεχθούμε ως «πακέτο».

Τι να κάνουμε μπροστά σε τέτοιες αξιώσεις; Θα συνιστούσα, πρώτα να διακρίνουμε ανάμεσα στα άμεσα θύματα -αυτά που επλήγησαν ή πλήττονται τα ίδια στο σώμα τους, το πνεύμα τους, την αξιοπρέπειά τους- και τα έμμεσα, αυτά που είναι θύματα απλώς κατ' ανάθεση ή κληρονομικά. Αυτοί οι τελευταίοι δεν είναι και οι πιο λιγόλογοι, αλλά κυρίως εννοούν να θέλουν να μιλάμε γι' αυτούς και να τους λυπόμαστε, πράγμα που είναι το ευκολότερο και το λιγότερο επείγον. Προκειμένου να ανακουφίσουμε τους πρώτους, απ' την άλλη, θα πρέπει να δράσουμε, να εργαστούμε ώστε να αλλάξει η κοινωνική ζωή ή η κοινή γνώμη: το καθήκον είναι πολύ πιο πολύπλοκο και δεν αναμένει.

Στην, δυστυχώς πιθανή, περίπτωση που αυτό το μέτρο αποπληθωρισμού δεν αρκούσε, τότε θα στρεφόμουν προς έναν εβραίο φιλόσοφο που οι παππούδες του αναγκάστηκαν σε εξορία και που ο ίδιος διώχθηκε από δικούς του ως αιρετικός -με δυο λόγια, που θα είχε κάθε λόγο να εμφανίζεται ως θύμα. Παρόλα αυτά, έγραψε: «Ο οίκτος είναι κακός και άχρηστος για τον άνθρωπο που ζει υπό την καθοδήγηση του λόγου. Πράγματι, ο οίκτος είναι μια θλίψη, επομένως είναι κακός καθ' αυτός. Όσο για το καλό στο οποίο οδηγεί, δηλαδή ότι προσπαθούμε να απαλλάξουμε από τη δυστυχία του τον άνθρωπο για τον οποίο νιώθουμε οίκτο, αυτό επιθυμούμε να το κάνουμε με βάση τις επιταγές του λόγου και μόνο μόνο με βάση τις επιταγές του λόγου μπορούμε να κάνουμε κάτι που γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι είναι καλό. Συνεπώς, ο οίκτος είναι καθ' αυτός κακός και άχρηστος για τον άνθρωπο που ζει υπό την καθοδήγηση του λόγου. Έπεται ότι ο άνθρωπος που ζει με βάση τις επιταγές του λόγου προσπαθεί, όσο του είναι δυνατό, να αποφεύγει τον οίκτο». Θα αναγνωρίσατε τον Σπινόζα (Ηθική, μέρος IV, πρόταση 50 και πόρισμα). Μακάρι η μνήμη του να μπορέσει να φέρει λίγη ευφυΐα και μέτρο μέσα στο πανδαιμόνιο των συζητήσεων μας.

Μετάφραση: Άκης Γαβριηλίδης

*Ο Emmanuel TERRAY είναι διευθυντής σπουδών στο EHESS (Σχολή Ανώτατων Σπουδών στις Κοινωνικές Επιστήμες) του Παρισιού. Το άρθρο αυτό δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Le Monde στις 20.3.2005.

Αριστερή τρομοκρατία, δημοκρατία και κράτος

Αποσπάσματα από το ομώνυμο βιβλίο των Ηλία Ιωακείμογλου και Σώτης Τριανταφύλλου, Εκδόσεις Πατάκη

Των Ηλία Ιωακείμογλου & Σώτης Τριανταφύλλου

Η επίθεση στην «καρδιά του Κράτους»

Η «καρδιά του Κράτους» είναι μια έκφραση που επανέρχεται συχνά στις διηγήσεις των στελεχών των Ερυθρών Ταξιαρχιών. Πρόκειται για την ανώτατη βαθμίδα διοίκησης του «Κράτους φρουρίου», για το στρατηγείο του, για ζωτικό όργανο της εξουσίας, για την «αίθουσα ελέγχου» όπως λέει ο Κούρτσο. Για την περίπτωση της Ιταλίας, οι Ερυθρές Ταξιαρχίες πίστευαν ότι «η καρδιά του Κράτους» ήταν η ηγεσία της Χριστιανοδημοκρατίας, που έπαιρνε εντολές από το SIM, το Ιμπεριαλιστικό Κράτος των Πολυεθνικών, την παγκόσμια καπιταλιστική υπερ-κυβέρνηση που κινούσε τα νήματα από τα παρασκήνια. Πολύ φυσικό ήταν, λοιπόν, η «καρδιά του Κράτους» να γίνει στόχος των Ερυθρών Ταξιαρχιών όταν έφθασαν στο απόγειο της δύναμής τους και της επιρροής τους στην ιταλική κοινωνία, όταν αριθμούσαν εκατοντάδες κανονικά μέλη. «Οι αγώνες του προλεταριάτου της Ρώμης, λίγο τους ενδιέφεραν, ή και καθόλου. Αναζητούσαν την καρδιά του Κράτους», διηγείται[1] ο Βαλέριο Μορούτσι, ηγετικό στέλεχος της ταξιαρχίας της Ρώμης, αναφερόμενος στην ηγεσία των Ερυθρών Ταξιαρχιών. Την αναζητούσαν για να την παραδώσουν στο προλεταριάτο. «Όχι στο αδιάφορο προλεταριάτο, αλλά στις πρωτοπορίες του», κατά τον Μάριο Μορέττι, ηγέτη της «μιλιταριστικής» περιόδου των Ερυθρών Ταξιαρχιών και κύριο συνομιλητή του Άλντο Μόρο κατά τη διάρκεια της ομηρίας του. Αν το Κράτος έχει «καρδιά», μια μικρή ομάδα ανθρώπων μπορεί να την προσβάλει για να ανατρέψει τις πολιτικές ισορροπίες ισχύος, να αλλάξει θεαματικά τη συγκυρία.

Έχει, όμως, το Κράτος καρδιά; Ο βασικός στόχος της απαγωγής του Μόρο ήταν να αποδείξει στην εργατική τάξη ότι η επανάσταση είναι μια εύκολη υπόθεση, να ανταλλάξει αιχμαλώτους[2] και να ταπεινώσει έτσι τη Χριστιανοδημοκρατία και το Κράτος. Παράλληλα, όμως, η απαγωγή αποσκοπούσε στην ανάκριση του Μόρο, η οποία θα επέτρεπε στις Ερυθρές Ταξιαρχίες να κατανοήσουν τη δομή της εξουσίας χάρη στις πληροφορίες που ο όμηρος θα τους έδινε. Πώς λειτουργεί η «καρδιά του Κράτους»; Πώς γίνονται οι επαφές με την CIA; Πώς έρχονται οι εντολές από το Ιμπεριαλιστικό Κράτος των Πολυεθνικών και πώς υλοποιούνται; Πώς φθάνουν οι διαταγές του Πενταγώνου; Στόχος των Ταξιαρχιών δεν ήταν να τιμωρηθεί ο Μόρο' ούτε τις ενδιέφεραν τα σκάνδαλα και οι ατασθαλίες της Χριστιανοδημοκρατίας. Όμως, τα πράγματα ήρθαν αλλιώς και οι προσδοκίες αποδείχθηκαν υπερβολικές. Από την πρώτη κιόλας συνομιλία του Μορέττι με τον πρόεδρο της Χριστιανοδημοκρατίας, έγινε φανερό ότι «ο χώρος στον οποίο αυτός (ο Μόρο) ήταν κυρίαρχος, μας ήταν τελείως άγνωστος. Δεν καταλάβαμε ούτε τότε, ούτε αργότερα, κώδικες, λογική, βαθιές αιτιολογήσεις (...) Είχαμε επιτέλους φθάσει στην καρδιά του Κράτους και δεν καταλαβαίναμε τίποτα», εξηγεί η Άννα Λάουρα Μπραγκέτι[3]. Ορισμένα μέλη της ηγεσίας των Ερυθρών Ταξιαρχιών πίστεψαν ότι η ανάκριση δεν απέδιδε τα αναμενόμενα επειδή υπήρχαν προβλήματα επικοινωνίας ή πολιτισμικής φύσεως: «Υποτιμήσαμε τον Μόρο, σκεφθήκαμε ότι η ανάκριση θα ήταν μια εύκολη υπόθεση» (Φραντζεσκίνι), «οι σύντροφοι ήταν απροετοίμαστοι για μια αντιπαράθεση υψηλού επιπέδου» (Ονιμπένε). Ωστόσο, η ανάκριση υπήρξε ατελέσφορη, για άλλους λόγους, όχι απλώς επειδή υπήρχε διαφορά στο μορφωτικό επίπεδο ανακριτή και κρατουμένου (διαφορά που επισημαίνει στις διηγήσεις του ο Φέντζι). Το πρόβλημα ήταν ότι το Κράτος δεν έχει «καρδιά», το ευαίσθητο σημείο που αναζητούσαν οι Ερυθρές Ταξιαρχίες. Η Μπραγκέτι το είχε καταλάβει αμέσως: «Μετά από τρία τέταρτα αντιλήφθηκα ότι προσπαθούσε (ο Μόρο) με κάποιο τρόπο να εξηγήσει στον Μάριο (Μορέττι) και χωρίς να το ξέρει και σε μένα: 'Κοιτάξτε, ο πολιτικός χώρος από τον οποίο προέρχομαι δεν λειτουργεί όπως εσείς πιστεύετε. Δεν υπάρχει απάντηση στα ερωτήματά σας. Και κυρίως οι απαντήσεις δεν μοιάζουν καθόλου με εκείνες που ψάχνετε'». Ο Βαλέριο Μορούτσι εξηγεί το πρόβλημα με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια: «...τους εξηγούσε (ο Μόρο) την πολυπλοκότητα της εξουσίας, τους εξηγούσε δηλαδή ότι το SIM (το Ιμπεριαλιστικό Κράτος των Πολυεθνικών) ήταν αν όχι ανύπαρκτο, τουλάχιστον μια ασαφής έννοια. Αλλά αυτοί δεν μπορούσαν να το δεχθούν, γιατί σε αυτή τη βεβαιότητα βασιζόταν ο ένοπλος αγώνας. Μόνον η ύπαρξη ενός καταπιεστικού μιλιταριστικού SIM μπορούσε να δικαιολογήσει και να στηρίξει την αναγκαιότητα του ένοπλου αγώνα (...) Δεν μπορούσαμε να δημοσιεύσουμε τα πρακτικά γιατί από αυτά προέκυπτε ότι το SIM ήταν μια φαντασίωση».

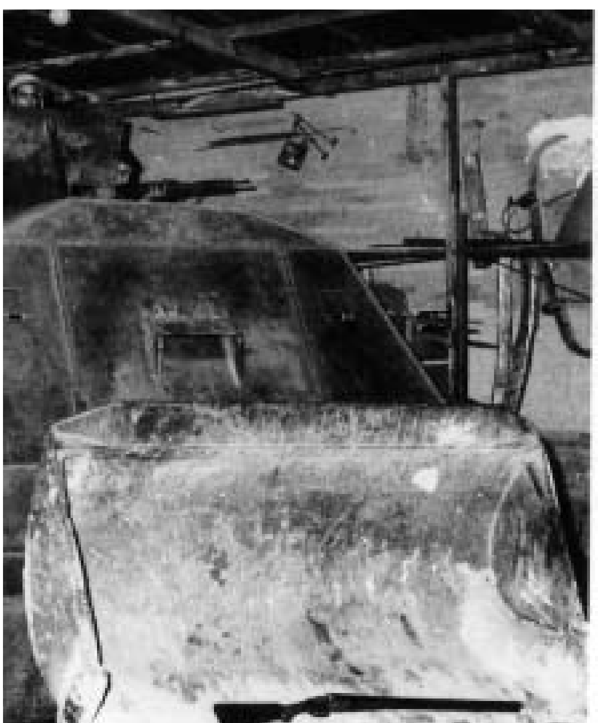
Ως γνωστόν, τέτοιου είδους παθήματα δεν τα παραδέχεται κανένα κόμμα, καμία οργάνωση. Έτσι, ο Μάριο Μορέττι, ήδη από τις πρώτες ημέρες της ομηρίας, έλεγε στους συντρόφους του ότι σε τελευταία ανάλυση δεν ήταν τόσο σημαντικά εκείνα που ο Μόρο έλεγε ή δεν έλεγε στους ανακριτές του. Αυτό που είχε σημασία, κατά τον ηγέτη των Ερυθρών Ταξιαρχιών ήταν ότι «αποκαλύπτοντας πόσο τρωτό ήταν αυτό που σε προκηρύξεις και ανακοινωθέντα αποκαλούσαμε SIM, δηλαδή ιμπεριαλιστικό Κράτος των πολυεθνικών, θα ξυπνούσαμε τις συνειδήσεις των μαζών και θα τις ωθούσαμε προς τον δρόμο της ένοπλης οργάνωσης»[4]. Μετά την ολοκλήρωση της «δίκης» του Μόρο, εκδίδεται ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία η Χριστιανοδημοκρατία είναι «το πιστό σκυλί της μπουρζουαζίας που στηρίζει τα θεμέλια του Ιμπεριαλιστικού Κράτους των Πολυεθνικών (...) Τα ξέραμε όλα από την αρχή». Οι Ερυθρές Ταξιαρχίες θα παραμείνουν, λοιπόν, πιστές μέχρι τέλους στην αρχική τους αντίληψη περί Κράτους. Από τη διήγηση του Ρενάτο Κούρτσο, φαίνεται ότι ο ιστορικός ηγέτης των Ερυθρών Ταξιαρχιών αντιλαμβανόταν το αδιέξοδο στο οποίο βάδιζε η οργάνωση, πλην όμως προσπάθησε να δώσει μιαν απάντηση στο πρόβλημα παραμένοντας δέσμιος της αντίληψης του Κράτους ως κάστρο: «Λίγο μετά την φυλάκιση του Μόρο, στις αρχές της δεκαετίας του '80 [...] κατάλαβα ότι ο αγώνας μας δεν ήταν ικανός να προκαλέσει ούτε καν μια αμυχή στο μονολιθικό μπλοκ [...] της εξουσίας [...] Και η αντίφαση που τις οδήγησε στο τέλος (τις Ερυθρές Ταξιαρχίες) βάραινε όλο και περισσότερο: υπήρχε αφενός μια συσσώρευση 'στρατιωτικών' οργανισμών και

αφετέρου αδυναμία προσδιορισμού του σημείου στο οποίο έπρεπε να ασκηθεί πίεση για να θιγεί το πολιτικό σύστημα»[5]. Ο Κούρτσο θεωρούσε δηλαδή ότι η οργάνωσή του δεν μπορούσε να εντοπίσει το ακριβές σημείο στο οποίο βρισκόταν η «καρδιά του Κράτους» ο ιστορικός ηγέτης των Ερυθρών Ταξιαρχιών δεν μπορούσε ούτε τότε, ούτε αργότερα κατά τα φαινόμενα, να κατανοήσει ότι το Κράτος δεν έχει «καρδιά».

Κι όμως, η ανάγνωση του μεγάλου έργου του Μισέλ Φουκώ, Επιτήρηση και Τιμωρία, δεν αφήνει πολλά περιθώρια παρανόησης: Τα άτομα είναι «χτισμένα» μέσα σε ένα δίχτυ κοινωνικών σχέσεων και ρόλων τους οποίους αποδέχονται οικειοθελώς επειδή υποτάσσονται σε ιδέες (σε μια ορισμένη ιδεολογία, την κυρίαρχη ιδεολογία), ή σε πειθαρχίες που συνήθισαν να θεωρούν ως τη φυσική τάξη πραγμάτων. Ιδέες και πειθαρχίες που εμπλέκουν τα άτομα στο αντικειμενικό παιχνίδι μιας μηχανής εξουσίας. Αλλά και το έργο του Αλτουσέρ δεν αφήνει περιθώρια παρανόησης: Οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους[6] επιβάλλουν την κυρίαρχη ιδεολογία και μέσω αυτής, τις «ιδεολογίες της πρακτικής» που καθοδηγούν στάσεις και συμπεριφορές εν την απουσία καταναγκασμού (τα «υποκείμενα» πορεύονται μόνα τους). Αυτές οι θεωρίες του Κράτους εξηγούν ότι η εξουσία δεν επιβάλλεται άνωθεν σε συγκροτημένες υποτελείς κοινωνικές τάξεις (που υποτίθεται πως υπάρχουν ούτως ή άλλως, αντικειμενικά), αλλά τις διαπερνάει και τις αποδιαρθρώνει. Εξηγούν ότι η εξουσία είναι διάχυτη μέσα στην κοινωνία, ότι «κατεβαίνει» μέχρι τους χώρους της ιδιωτικής ζωής, ότι φτάνει ακόμη και στον πυρήνα των συναισθημάτων μας και εγκαθίσταται εκεί χάρη στον μηχανισμό των έξεων. (...) Αυτό που εξηγεί το έργο του Μισέλ Φουκώ και του Λουί Αλτουσέρ, είναι ακριβώς το αντίθετο από αυτό που πίστευε η πλειοψηφία της Αριστεράς: η κυρίαρχη αστική τάξη και οι υποτελείς, εργαζόμενες κοινωνικές τάξεις δεν υπάρχουν σαν δύο ποδοσφαιρικές ομάδες λίγο πριν τον αγώνα[7]. Υπάρχουν μόνον μέσα στον ανταγωνισμό τους. Γενιές ολόκληρες αριστερών, σοσιαλιστών και κομουνιστών γαλουχήθηκαν με την ιδέα ότι οι εργαζόμενες τάξεις υπάρχουν καθ' αυτές, με άλλα λόγια ότι η ύπαρξή τους προκύπτει από τις δομές του κοινωνικού συστήματος, ότι παράγονται αυτομάτως από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και από το αστικό Κράτος. Το ίδιο λάθος επαναλαμβάνει και ο Λένιν. «Αποκαλούμε τάξεις, μεγάλες ομάδες ανθρώπων που διακρίνονται από τη θέση τους σε ένα ιστορικά διαμορφωμένο σύστημα κοινωνικής παραγωγής, από τη σχέση τους (που τις περισσότερες φορές καθορίζεται και επικυρώνεται από τους νόμους) ως προς τα μέσα παραγωγής, από τον ρόλο τους στην κοινωνική οργάνωσης της εργασίας, επομένως, από τους τρόπους με τους οποίους έχουν ιδιοποιηθεί το μερίδιο του κοινωνικού πλούτου που έχουν στη διάθεσή τους»[8].

Όπως έδειξε όμως ο Λουί Αλτουσέρ με τις έρευνές του σχετικά με την ιδεολογία, όχι μόνο η κοινωνική τάξη που κατέχει την εξουσία κατορθώνει να επιβάλει στους υποτελείς τη δική της ιδεολογία ως δική τους, να τους επιβάλει τις δικές της αξίες, αλλά επιπλέον αυτή η επιβολή έχει υλική υπόσταση, μετατρέπεται σε υλική δύναμη, διότι «αποδιαρθρώνει, αναδιατάσσει, ανασυνθέτει και ενοποιεί» τις μορφές κοινωνικής πρακτικής των υποτελών μαζών πάνω στον καμβά της αστικής ιδεολογίας[9]. Η ιδεολογία των κυρίαρχων, δηλαδή, διαπερνάει την καθημερινή ζωή των εργαζομένων, εγκαθιστά την κυρίαρχη ιδεολογία, όχι μόνο μέσα στο τρόπο με τον οποίο αυτοί σκέφτονται, αλλά και στα κριτήρια με τα οποία παίρνουν αποφάσεις, βιώνουν τις εμπειρίες της προσωπικής τους ζωής, γεύονται τα προϊόντα της κουλτούρας και της υποκουλτούρας[10], διευθετούν τις διαφορές τους κλπ. Η κυρίαρχη ιδεολογία γίνεται πρακτική ιδεολογία, δηλαδή ιδέες που καθοδηγούν στάσεις και συμπεριφορές, γίνεται ηθική. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, η εξουσία δεν επιβάλλεται έξωθεν σε μια συγκροτημένη εργατική τάξη, αλλά τη διαπερνάει[11] και την αποδιαρθρώνει. Το Κράτος, λοιπόν, είναι ένα πλέγμα σχέσεων χωρίς «καρδιά». Δεν είναι ούτε φρούριο, ούτε εργαλείο. Δεν επιβάλλεται έξωθεν στην «κοινωνία των πολιτών», αλλά διαχέεται μέσα της. Η κοινωνία δεν αποτελείται από άτομα αλλά από κοινωνικές σχέσεις, είναι ένα πλέγμα σχέσεων που εξυφαίνεται[12].

Αν όμως έτσι έχουν τα πράγματα, τότε τι νόημα έχει η τρομοκρατία της Αριστεράς; Εάν η κοινωνία είναι ένα πλέγμα σχέσεων που υφαίνεται, τότε μπορούμε να το αλλάξουμε παρεμβαίνοντας στο παιχνίδι (στον ανταγωνισμό) της ύφανσής του, αλλά δεν μπορούμε να το πυροβολή-

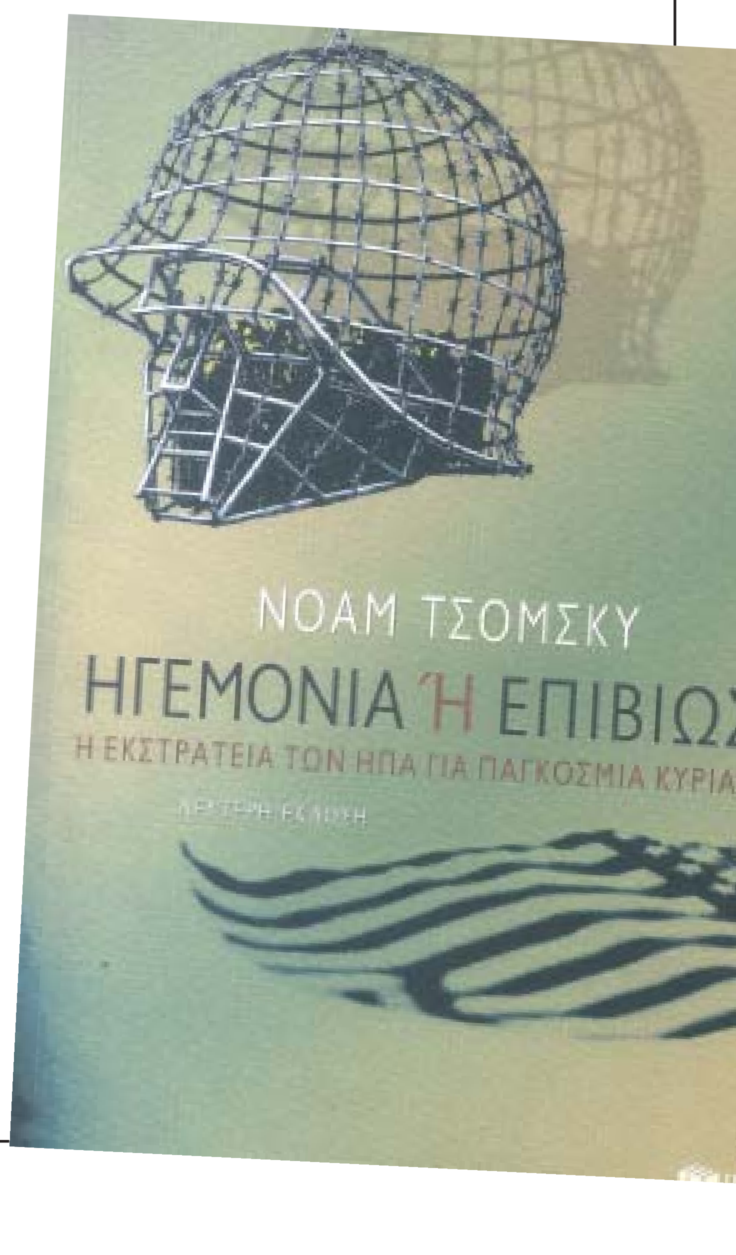

Από το βιβλίο «Κύπρος 1959 - 1967» Μπουλντόζες γίνονται άρματα μάχης απο Ελληνοκύπριους παραστρατιωτικούς

σουμε' και όμως, μερικοί θα πουν ότι αυτό είναι δυνατό: «Δεν εκτελέσαμε τον άνθρωπο Μόρο, αλλά το αξίωμά του», ισχυρίζεται ο Μορέττι. Ακολουθώντας την ίδια λογική, για το φόνο του προέδρου του Δικηγορικού Συλλόγου λέει ότι «η θέση του σε εκείνη την περίπτωση, κατά τη διάρκεια της δίκης ανταρτών πόλης, έπρεπε να χτυπηθεί». Εάν αληθεύει ότι η κοινωνία δεν αποτελείται από άτομα, αλλά από σχέσεις, ρόλους και μορφές κοινωνικής πρακτικής, που ορίζουν θέσεις τις οποίες καταλαμβάνουν τα άτομα (που γίνονται φορείς αυτών των σχέσεων, των ρόλων και των μορφών πρακτικής), ως αλλαγή της κοινωνίας οφείλουμε να κατανοήσουμε τις αλλαγές στις σχέσεις, στους ρόλους και στις μορφές κοινωνικής πρακτικής που τη συγκροτούν. Η απομάκρυνση ενός ατόμου από τη θέση που κατέχει (και από την οποία ασκεί τον ρόλο, τις μορφές πρακτικής που της αντιστοιχούν), αφήνει άθικτες τις σχέσεις που τη συγκροτούν. Δεν μπορούμε να πυροβολήσουμε ούτε ένα σύστημα σχέσεων, ούτε ένα σύστημα κοινωνικής πρακτικής, ούτε τους ρόλους, ούτε τις ιδέες και τους συμβολισμούς που τους συνοδεύουν, γιατί όλα αυτά έχουν τη δική τους ξεχωριστή και αυτόνομη ζωή, που δεν εξαρτάται από τα άτομα. Το σύμβολο φέρει τον άνθρωπο και όχι αντίστροφα. (...) [12]. Η εκούσια υποταγή των υποτελών

Η ιδεολογική κατασκευή που χρησιμοποιήθηκε από τις οργανώσεις της αριστερής τρομοκρατίας δεν αντιλαμβάνεται την πρωταρχική σημασία της ιδεολογίας και την εκούσια υποταγή των υποτελών κοινωνικών τάξεων. Δεν είναι η καταστολή ο βασικός πυλώνας της εξουσίας' είναι η ιδεολογία. Η διαπίστωση του Φερνάν Μπρωντέλ[13] ότι «Προνόμιο των λίγων, ο καπιταλισμός είναι αδιανόητος χωρίς την ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας [...] ολόκληρη η κοινωνία πρέπει να αποδέχεται [για να διατηρείται το σύστημα] λίγο πολύ συνειδητά τις αξίες του καπιταλισμού», δηλαδή ότι υπάρχει μια ηθική συμφωνία μεταξύ κυρίαρχων και υποτελών τάξεων, η οποία εξασφαλίζει την σταθερότητα του καθεστώτος, είναι ακατανόητη για έναν τρομοκράτη της Αριστεράς. Καταφεύγει έτσι στην συσσώρευση στρατιωτικής ισχύος' και όσο σημαντική και αν είναι αυτή, αποδεικνύεται ανεπαρκής για την αντιμετώπιση της αντίστοιχης θεσμικής και ιδεολογικής δύναμης της αστικής εξουσίας. «Το Κράτος είναι συναίνεση θωρακισμένη με καταστολή», έλεγε ο Γκράμσι' δεν είναι καταστολή με κάποιο συμπλήρωμα συναίνεσης. Ορισμένοι αγωνιστές της Αριστεράς που είχαν πάρει τον δρόμο της τρομοκρατικής δράσης, έχουν αντιληφθεί ότι «το ζήτημα της εξουσίας έπρεπε να τεθεί διαφορετικά, όχι όπως σκεφτόμασταν πάντοτε πως θα έπρεπε να το θέσουμε. Υπάρχει μια συγκεκριμένη 'ηθική συμφωνία' μεταξύ εκείνων που βρίσκονται από κάτω και εκείνων που βρίσκονται από επάνω. Πάνω σ' αυτό βασίζεται το σύστημα. Στη δεκαετία του '70 είπαμε πολλές βλακείες, όπως ότι η εξουσία του συστήματος βασίζεται αποκλειστικά στην καταστολή»[14].

Το βασικό πρόβλημα της Αριστεράς, της πολιτικής που θέλει να αλλάξει προς το καλύτερο τα κοινωνικά πράγματα, είναι η συναίνεση των υποτελών κοινωνικών τάξεων στη νέα μορφή του καπιταλισμού που αναδύεται και συντίθεται από τον νεοφιλελευθερισμό στην οικονομία και την αυταρχική δημοκρατία της απάθειας, της αποδυνάμωσης της ιδιότητας του πολίτη και της απαξίωσης των αξιών του Διαφωτισμού. Το βασικό πρόβλημα είναι η εθελούσια υποταγή των υποτελών. Ο ένοπλος αγώνας της τρομοκρατίας ενάντια στον φανταστικό στρατό του ταξικού εχθρού, η εκστρατεία ενάντια στην ανύπαρκτη «καρδιά του Κράτους», είναι λύσεις απελπισίας όσων δεν μπορούν να ανατρέψουν το βασικό δεδομένο της εθελούσιας υποταγής των αδύναμων στους ισχυρούς. Όπως λέει ο υποδιοικητής Μάρκος «εκείνος που καταφεύγει στα όπλα για να επιβάλλει τις ιδέες του, είναι σίγουρα πολύ φτωχός σε ιδέες»[15].

1 Οι διηγήσεις των στελεχών των Ερυθρών Ταξιαρχιών που αναφέρονται εδώ έχουν δημοσιευθεί στο βιβλίο του Giorgio Bocca, Εμείς οι τρομοκράτες, Εκδόσεις Index, 1993
2 Οι Ερυθρές Ταξιαρχίες ζητούσαν την ανταλλαγή του Μόρο με δεκατρία στελέχη τους που δικάζονταν τότε στο Τορίνο. 3 Άννα Λάουρα Μπραγκέτι και Πάολα Τάβελα, Η ομηρία, Primus Εκδόσεις Καπάτου, 1998. Τίτλος πρωτοτύπου Il Prigioniero. 4 Άννα Λάουρα Μπραγκέτι και Πάολα Τάβελα, ό.π. σελ. 43
5 Renato Curcio, ό.π. σελ. 230
6 Louis Althusser, "Ideologie et appareils ideologiques d'Etat", περιέχεται στο Positions, Editions Sociales 1976
7 Η μεταφορά ανήκει στον Λουί Αλτουσέρ, Απάντηση στον Τζων Λιούις (1973, 1977 για την ελληνική έκδοση), Θεμέλιο
8 Lenine, La Grande Initiative, 1919, Oeuvres, τόμος 29, σελ.425. Στην ίδια παρεξήγηση, συνέβαλε και η αναφορά του Καρλ Μαρξ στην κοινωνική τάξη δι' εαυτήν, δηλαδή τάξη για τον εαυτό της, τάξη που έχει συνείδηση του εαυτού της, άρα της θέσης της και του ρόλου της στην κοινωνική παραγωγή, τάξη που γίνεται Πρόσωπο, Υποκείμενο. Αυτό που χωρίζει την τάξη καθεαυτή από την τάξη δι' εαυτήν είναι η συνείδηση (Αθλιότητα της Φιλοσοφίας 1847).
9 Louis Althusser, Positions, Editions Sociales 1976, και Sur la philosophie, Gallimard, 1994
10 Louis Althusser, Philosophie et philosophie spontanee des savants (1967), Maspero; σελ.40-48
11 Επίβλεψη και Τιμωρία, ό.π.
12 Έκφραση του Μισέλ Φουκώ.
13 Fernand Braudel, Η δυναμική του καπιταλισμού, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.50
14 Μιλώντας για τον ένοπλο αγώνα, (συλλογικό) εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα 2002, σελ. 31
15 Ιγκνάσιο Ραμονέ, Μάρκος, η εξεγερμένη αξιοπρέπεια, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2001

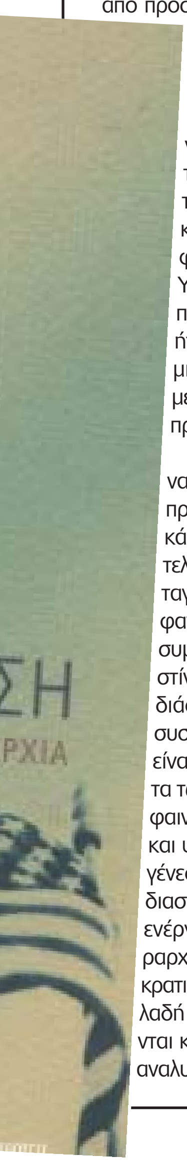
Σινεμά και τρομοκρατία: Τέσσερις νέες ταινίες, τέσσερις διαφορετικές οπτικές

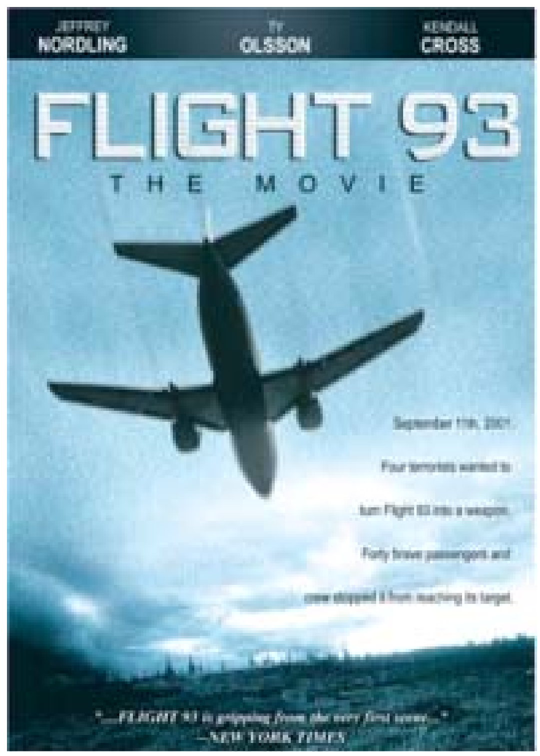
Flight 93 του Peter Markle
Paradise Now του Hany Abu-Assad
The war within του Joseph Castello
Munich του Steven Spielberg

Του Γιώργου Στόγια*

Αμέσως μετά τις 9/11 το αμερικάνικο σινεμά, mainstream και ανεξάρτητο, φάνηκε πολύ διστακτικό στο να αγγίξει το θέμα της τρομοκρατίας. Το πένθος για τα θύματα των επιθέσεων ήταν πολύ πρόσφατο και κανείς δεν ήθελε να κατηγορηθεί πως επιχειρεί να το καπηλευτεί εμπορικά. Από την άλλη μεριά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μεγάλο μέρος των Αμερικάνων πολιτών είχε συσπειρωθεί πίσω από τις επιλογές της κυβέρνησης Bush. Έτσι καθώς η πλειοψηφία πίστευε ότι το έθνος κινδύνευε και δικαίως βρισκόταν σε πόλεμο, ήταν μειοψηφικές οι φωνές που καλούσαν σε αναστοχασμό σε σχέση με την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. και ανάλυση των πολιτικών αιτιών της τρομοκρατίας. Η πιο γνωστή ταινία που γυρίστηκε ως άμεση αντίδραση ήταν το συλλογικό September 11 ύστερα από πρόσκληση του γαλλικού Studio Canal με μικρού μήκους συμμετοχές γνωστών σκηνοθετών από όλο τον κόσμο. Παρά τις κάποιες ενδιαφέρουσες εξαιρέσεις όπως το φιλμάκι του Γιαπωνέζου Shohei Imamura ήταν καλλιτεχνικά πολύ άνιση και δεν προκάλεσε γόνιμες συζητήσεις. Σκηνοθέτες όπως ο Αμερικάνος Sean Penn και ο Γάλλος Claude Lelouch λειτούργησαν υπό το κράτος μιας κακώς εννοούμενης καλλιτεχνικότητας και μεταχειρίστηκαν το θέμα τους απλά και μόνο ως πρόφαση για να κινηματογραφήσουν όμορφες εικόνες. Τα πιο πολιτικά από τα φιλμάκια όπως του Εγγλέζου Ken Loach και του Αιγυπτίου Youssef Chahine ήταν μεν μάχιμα αλλά μονοδιάστατα. Αυτό που καταδείχτηκε με την πρόωρα γυρισμένη παραπάνω ταινία ήταν η μεγάλη δυσκολία που αντιμετώπισαν καταξιωμένοι δημιουργοί στο να αρθρώσουν ένα συγκροτημένο λόγο σε σχέση με μια πραγματικότητα που έδειχνε να έχει ξεγλιστρήσει από τις προσλαμβάνουσες τους.

Οι τέσσερις ταινίες με τις οποίες βασικά θα ασχοληθούμε είναι παραγωγής 2005. Η τηλεοπτική παραγωγή *Flight 93* ήταν η πρώτη fiction ταινία που επιχείρησε να αναπαραστήσει ρεαλιστικά ένα μέρος των γεγονότων της 9/11. Το *The war within* αποτελεί μια ανεξάρτητη αμερικάνικη παραγωγή με πακιστανικής καταγωγής σεναριογράφο-πρωταγωνιστή και αμερικάνο πρωτοεμφανιζόμενο σκηνοθέτη. *Το Paradise Now* έχει από πίσω του μια συμπαραγωγή Ολλανδίας- Ισραήλ- Γερμανίας- Γαλλίας και Παλαιστίνιο σκηνοθέτη. Τέλος το *Munich* είναι η φετινή δουλειά του διάσημου Steven Spielberg που καλώς ή κακώς δεν χρειάζεται συστάσεις. Το ετερόκλητο των προδιαγραφών αυτών των ταινιών είναι ένας από τους παράγοντες που συντείνει στην πολλαπλότητα των προσεγγίσεων και οπτικών με τις οποίες αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Ειδικότερα δραματοποιούν θέματα και ψάχνουν απαντήσεις που αφορούν στα αίτια και τις συνθήκες γένεσης της τρομοκρατίας, ερευνούν ψυχολογικές και υπαρξιακές διαστάσεις του αποφασισμένου να συμμετάσχει σε τρομοκρατική ενέργεια και ενδιαφέρονται να δείξουν τις σχέσεις μέσα στην ιεραρχία και τα κοινωνικά τελετουργικά στο εσωτερικό των τρομοκρατικών ομάδων. Επίσης σε τρεις από τις τέσσερις ταινίες (εκτός δηλαδή του *Flight 93*) τα όρια μεταξύ τρομοκράτη - θύματος συγχέονται και αφήνονται πολλές ενδείξεις για μια αμφίδρομη σχέση. Πιο αναλυτικά:

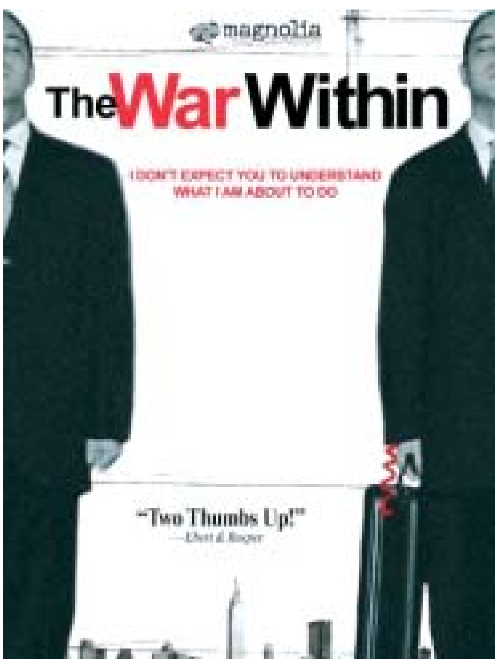

Flight 93

Στο *Flight 93* παρακολουθούμε στιγμή προς στιγμή την πτήση που υπέστη αεροπειρατεία αλλά ποτέ δεν έφτασε σε κατοικημένη περιοχή και έπεσε κάπου στην Πενσυλβάνια. Βλέπουμε σε κοντινά πλάνα τις αντιδράσεις του πληρώματος, των επιβατών, των συγγενών που μαθαίνουν τα νέα μέσω κινητών τηλεφώνων. Επίσης παρουσιάζονται οι προσπάθειες των αρχών σε διάφορα επίπεδα να συντονίσουν τη βοήθειά τους και να αποτρέψουν μεγαλύτερο κίνδυνο για τους πολίτες. Η ταινία όπως και το λίγο μεταγενέστερο κινηματογραφικό της ανάλογο United 93 είναι ακριβώς όπως ακούγεται! Αυστηρά απευθυνόμενη σε ένα συγκεκριμένο αμερικάνικο κοινό που πενθεί για τους πεσόντες εκείνης της ημέρας και αποζητά μια συμπυκνωμένη καθαρτική εμπειρία. Πρόκειται περί ενός κινηματογραφικού μνημόσυνου και υπό αυτή την έννοια επιτελεί κάποιο σημαντικό μεν αλλά συμβολικό ρόλο εντός συγκεκριμένης κουλτούρας. Είναι γυρισμένο σε σχετικά χαμηλούς τόνους χωρίς μεγάλο budget και ηθοποιούς - αστέρια στη διανομή. Βασίζεται σε συνεντεύξεις των συγγενών των θυμάτων από τους οποίους ζητήθηκε η άδεια για το γύρισμα της ταινίας. Η απεικόνιση των τρομοκρατών δίχως να επιβεβαιώνει κάποιο συγκεκριμένο στερεότυπο παραμένει στην επιφάνεια και δεν τους χαρίζει οποιαδήποτε εσωτερικότητα. Δε μοιάζουν τόσο με τέρατα, ή ρομπότ. Μάλλον παρουσιάζονται σαν ανθρώπινες μαριονέτες. Αν η ταινία δεν βασιζόταν σε πραγματικά γεγονότα θα μπορούσε να είναι μια καλή πρόταση για

μια συναρπαστική περιπέτεια. Όμως εδώ πρόκειται για αφήγηση σχετικά πρόσφατων γεγονότων. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τον ανθρώπινο πόνο για αυτούς που χάθηκαν αλλά από την άλλη δεν πρέπει να αφήσουμε τα πολιτικά μηνύματα που περνά μια τέτοια ταινία ασχολίαστα. Ευτυχώς η σκηνοθεσία του Peter Markle κάνει αρκετά ατοπήματα που δίνουν στον θεατή το χρόνο να εγερθεί από τη νάρκωση της ταύτισης με την αγωνία των επιβατών και να αντιληφθεί ότι υφέρπουν πολλά προβλήματα σε μια τέτοια αντιμετώπιση του θέματος.

Ας κοιτάξουμε πιο προσεκτικά μερικές από τις όχι και τόσο κρυφές παραδοχές της ταινίας. Όλοι οι Αμερικάνοι πολίτες που βλέπουμε στην ταινία είναι υπερπολιτισμένοι, γεμάτοι αφοσίωση και αγάπη προς την οικογένειά τους. Στο βάθος του πόνου και της απελπισίας υπάρχει η προσευχή για να λυτρώσει ακόμα και αυτούς που νόμιζαν πως είχαν χάσει για πάντα την πίστη τους. Και το κυριότερο: μας επιτίθενται χωρίς λόγο κι ακόμα κι αν υπάρχουν λόγοι αυτοί που πεθαίνουν είναι αθώοι. Δεν διαφωνώ ότι πολλά από τα παραπάνω ισχύουν και πως δεν υπάρχει ζυγαριά να μετρήσει τον τρόμο. Ούτε έχει κανείς το δικαίωμα να σχολιάσει ή να κρίνει τον άνθρωπο που πεθαίνει. Από την άλλη μεριά όμως το *Flight 93* δεν είναι πραγματικότητα. Είναι απλώς μια ταινία και ως τέτοια είναι ένα ανθρώπινο δημιούργημα, προϊόν ανθρώπινων συμβάσεων, και ως τέτοιο υπόκειται σε κριτική. Με λίγα λόγια άλλο είναι ο πόνος και άλλο η ιστορική διαχείριση του πόνου. Η άποψή μου είναι ότι μια τέτοια ταινία και κάθε παρόμοια σε ανάλογες περιστάσεις μπορεί να εξυπηρετήσει μια εξουσία που δεν επιθυμεί να κριθεί για τις επιλογές της ή ένα κράτος που δεν θέλει να ταρακουνηθεί το οικοδόμημα της κυρίαρχης ιστορικής αφήγησης.

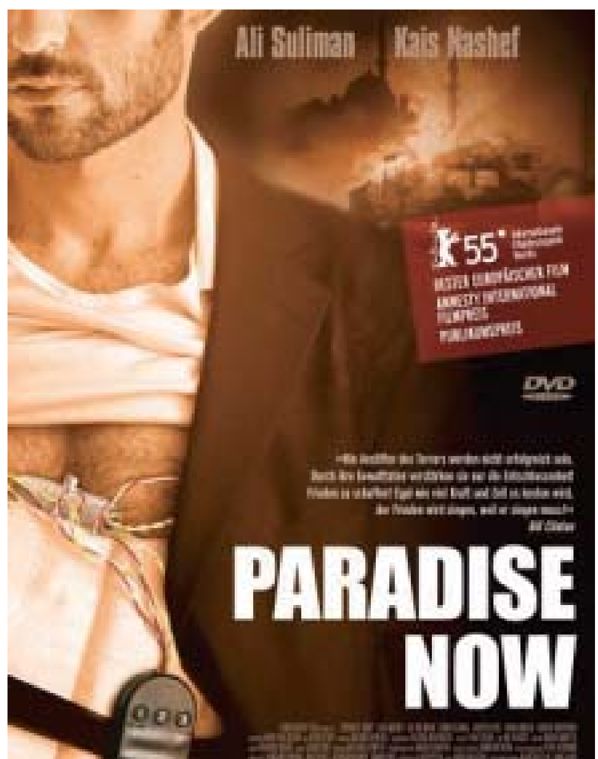

The war within

Το *The war within* είναι κατά την άποψή μου η πιο ενδιαφέρουσα από τις ταινίες που εξετάζονται εδώ. Αφηγείται την ιστορία της μεταστροφής ενός κοσμικού Πακιστανού που ζει στο Παρίσι σε ορκισμένο για εκδίκηση Ισλαμιστή ύστερα από την κράτησή του για τρία χρόνια σε φυλακές υψίστης ασφαλείας. Συλλαμβάνεται από τη CIA επειδή ο αδελφός του πολέμησε με τους Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν και βασανίζεται απάνθρωπα μέχρι που βρίσκει συναισθηματική στήριξη στα κηρύγματα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Η ταινία γίνεται συγκλονιστική καθώς ακολουθεί τον ήρωα στο παράνομο πέρασμα του στις Η.Π.Α. με σκοπό την ανατίναξη του Central Station στη Νέα Υόρκη. Παρακολουθούμε τη σχέση με τη μετριοπαθή οικογένεια που τον φιλοξενεί, τη δύναμη ή την αδυναμία του (όπως το κρίνει κανείς) να αντισταθεί στα καλέσματα της φιλίας, του έρωτα και της επαγγελματικής επιτυχίας. Αντιστέκεται και δεν παραιτείται από το σκοπό του ακόμα και όταν η ομάδα του αποσυντίθεται οργανωτικά εξαιτίας της αστυνομίας αλλά και ηθικά λόγω θριαμβεύοντος μηδενισμού.

Σε μια από τις δυνατές σκηνές ο ήρωας ακούει σιωπηλός τις λεκτικές αψιμαχίες μιας παρέας εύπορων Πακιστανών μεταναστών σε σχέση με την κατάσταση στη Μέση Ανατολή. Καθώς ακούγονται έντονες απόψεις υπέρ και εναντίον των Η.Π.Α. ζητείται η συνεισφορά του Hassan καθώς είχε πρόσφατα επισκεφτεί τα πάτρια εδάφη. Με ύφος πλήρους απαξίωσης, ο Hassan σηκώνεται και φεύγει λέγοντας ότι ευτυχώς που υπάρχουν ακόμα αδέλφια που για αυτούς η κατάσταση δεν είναι ένα ακόμα ένα θέμα συζήτησης για μετά το φαγητό. Ο φαύλος κύκλος της βίας σκιαγραφείται επίσης ανατριχιαστικά όταν ο μετριοπαθής στενός φίλος του Hassan, ο οποίος μόλις ανακαλύπτει τα σχέδια του κάνει το καθήκον του ως αμερικανός πολίτης και τηλεφωνεί αμέσως στην αστυνομία, συλλαβάνεται ως ύποπτος από το FBI. Ο γιος του βαθιά πληγωμένος από την άδικη σύλληψη του εντελώς αθώου πατέρα του φαίνεται να υιοθετεί τις ριζοσπαστικές ιδέες του Hassan μετατρεπόμενος έτσι σε ένα μελλοντικό εν δυνάμει όργανο ακραίων πρακτικών.

Το *The war within* προσπαθεί να κρατήσει ίσες αποστάσεις από όλες τις πλευρές. Δε λείπει όμως από την ταινία ένας θυμός για την τυφλότητα της βίας του κράτους των Η.Π.Α. και μια ανάλογη συμπάθεια προς τον ήρωα. Η σκηνή της αυτοκτονίας του ζωσμένου με εκρηκτικά Hassan με άφησε προσωπικά αποσβολωμένο στην καρέκλα μου καταρρακώνοντας τις βεβαιότητές μου και με ώθησε να σκεφτώ από την αρχή το όλο πρόβλημα. Βέβαια για οποιονδήποτε στις Η.Π.Α. κινείται πολιτικά από το κέντρο και δεξιά η σκηνή αυτή επαρκούσε για να στιγματίσει την ταινία ως ενοχικό αυτομαστίγωμα των Δημοκρατικών. Μπορείτε να διαβάσετε έντονη ανταλλαγή απόψεων για την ταινία στη διεύθυνση http://www.imdb.com/title/tt0414344/usercomments

Εν κατακλείδι σας προτείνω να δείτε το T*he war within* όχι ως κινηματογραφικό αριστούργημα (το εμποδίζουν από το να γίνει αρκετές σεναριακές αδυναμίες) αλλά ως ένα εξαιρετικό έναυσμα διαλόγου.

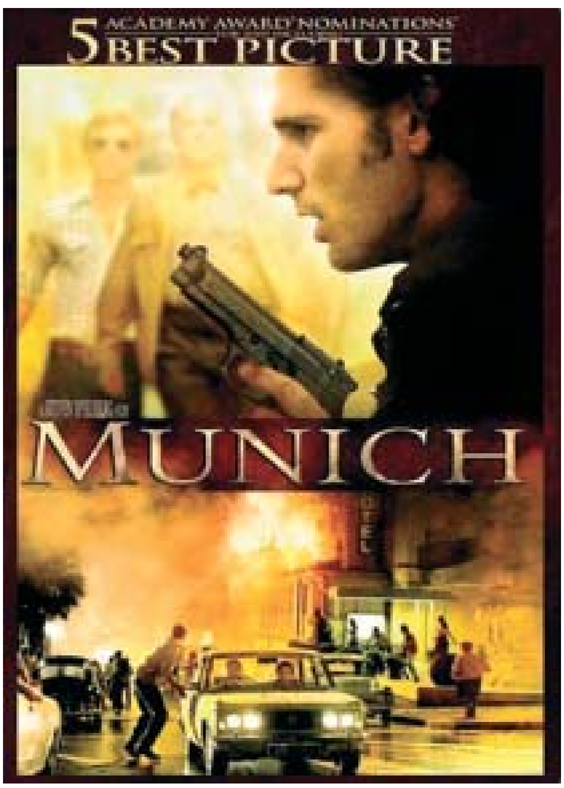

Paradise now

Το θέμα του *Paradise now* είναι από αυτά που όποτε τα συζητάμε καταλήγουμε σε αδιέξοδο. Πώς οδηγείται ένας άνθρωπος να ζωστεί εκρηκτικά και να σπείρει το θάνατο; Βρήκα την ταινία θολή και

ασαφή στην προσπάθειά της να θέσει ερωτήματα αλλά επίσης και στο να δώσει απαντήσεις.

Ένσταση 1η: όταν το θέμα αποτελεί από κάθε σκοπιά βόμβα, πρέπει να το αντιμετωπίσεις όσο πιο προσεκτικά γίνεται, όχι με αισθητικά τερτίπια (βλέπε ενδεικτικά το ντύσιμο των δύο νεαρών που παραπέμπουν στον Ταραντίνο ή το τελευταίο γεύμα πριν την αποστολή που εικαστικά θυμίζει το μυστικό δείπνο).

Ένσταση 2η και σοβαρότερη: Η ταινία δηλώνει συνεχώς με τον ένα ή άλλο τρόπο την «ευαισθησία» της με ένα τρόπο που μοιάζει με αυτόν του κακού ευρωπαϊκού κινηματογράφου. Είναι σαν να μας λέει: «κοιτάξτε τι ωραίες εικόνες ξέρω να τραβάω. Αχ τι καλά που υπάρχει το ποιοτικό σινεμά. Αυτό ονομάζεται ανθρώπινη ματιά» Και καλά, είπαμε αυτή είναι διαδεδομένη ασθένεια, καλύψαμε την ίδια περιοχή στην ένσταση 1η, πού είναι το έγκλημα; Το έγκλημα βρίσκεται εκεί που πίσω από όλα αυτά τα γλυκανάλατα βρίσκονται επιλεκτικές ευαισθησίες και μία υστερόβουλη πολιτικά τάση διαχείρισης των συναισθηματικών αντιδράσεων του θεατή. Δεν γίνεται να έχεις και τη πίτα ολόκληρη και το σκύλο χορτάτο. Δε γίνεται να κινείσαι διεθνιστικά όσον αφορά τη χρηματοδότηση και τη στόχευσή σου και την ίδια στιγμή με ένα σινεφίλ περίβλημα να κάνεις στην ουσία μια κλειστή εθνική ταινία που να δικαιολογεί τον τυφλό φόνο του «άλλου». Δεν αρνούμαι ότι η ταινία έχει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία και αρετές αλλά... σας προτείνω να τη δείτε ως μέρος του πολιτικού προβλήματος και όχι σαν διαφωτιστική συνδρομή στη λύση του.

Munich

Στο *Munich* ο Spielberg αφηγείται την απάντηση της Ισραηλινής κυβέρνησης στην τρομοκρατική ενέργεια της παλαιστινιακής οργάνωσης Black September στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου το 1972. Συγκεκριμένα ανατίθεται στον πράκτορα της Μοσάντ Avner να οργανώσει, έχοντας στη διάθεσή του μια μικρή ομάδα επαγγελματιών, την εκτέλεση έντεκα υψηλού κύρους στελεχών του παλαιστινιακού απελευθερωτικού αγώνα. Ενώ ο Avner, νέος και ιδεαλιστής, ξεκινά γεμάτος βεβαιότητα για το δίκαιο και το νόημα της αποστολής του, η συνέχεια θα αποδειχτεί διαφορετική. Καθώς εισέρχεται όλο και βαθύτερα στο χορό των εν ψυχρώ δολοφονιών αρχίζει να αμφιβάλλει για την αποτελεσματικότητα και την ηθική νομιμότητα της δράσης του.

Μέσα στον ψυχροπολεμικό σκηνικό των μέσων της δεκαετίας του εβδομήντα, η ομάδα του Avner κινείται από τη μια ευρωπαϊκή πρωτεύουσα στην άλλη σαν μηχανή θανάτου. Όσο όμως παράγει εκτελέσεις τόσο μοιάζει να στομώνει από αίμα, φανατισμό, παράνοια και απώλεια της οποιαδήποτε υποτιθέμενης ηθικής και πολιτιστικής ανωτερότητας απέναντι στα θύματά της.

Μια από τις πιο χαρακτηριστικές σκηνές του έργου διαδραματίζεται στην Αθήνα όπου πράκτορες της Μοσάντ και της PLO - με τους πρώτους να παρουσιάζονται ως μέλη της ΕΤΑ- βρίσκονται κατά λάθος αναγκασμένοι να συγκατοικήσουν σε μια αποθήκη. Εκεί πια το φαινόμενο του καθρέφτη δραματοποιείται με τόση σαφήνεια που οποιαδήποτε ψευδαίσθηση διαφοράς μεταξύ των δύο ομάδων χάνεται. Η ρητορική, οι κινήσεις και τα μέσα που χρησιμοποιούν και οι δυο ομάδες μοιάζουν τόσο πολύ μεταξύ τους που φαίνεται να εγγυώνται μια μάχη στο διηνεκές χωρίς νικητές.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι κατά τη διάρκεια της ταινίας τα θέματα του αγώνα για την απόκτηση πατρίδας, για την υπεράσπισή της αλλά και για την εκδίκηση σε σχέση με το κακό που της έγινε, δένονται σφιχτά μεταξύ τους και φωτίζονται από ένα πλήθος διαφορετικών λόγων. Ο σκηνοθέτης δείχνει να σέβεται τον κάθε διαφορετικό λόγο και του προμηθεύει επαρκή χρόνο για να αναπτυχθεί. Παρουσιάζει τη λογική των δυο πλευρών στις πιο ακραίες και μετριοπαθείς εκφάνσεις της. Φανερό όμως είναι ότι ταυτίζεται με τους δρόμους που ακολουθεί η σταδιακή συνειδητοποίηση του Avner και με τα συμπεράσματα που αυτός εξάγει. Ο Avner αντιλαμβάνεται ότι η αποστολή του αποτελεί μέρος του παράλογου κόσμου που τον περιβάλλει καθώς:

α) φαίνεται να αποτελεί μια από τις μεταβλητές ενός ατέρμονου «παιχνιδιού» εντυπώσεων σε εικονικό επίπεδο. Η ισραηλινή κυβέρνηση ήθελε να μάθει όλος ο κόσμος την αντίδρασή της στα γεγονότα του Μονάχου και αυτή να λάβει τόπο σε ευρωπαϊκό έδαφος. Σε επίπεδο άμεσης αντίδρασης η ισραηλινή αεροπορία είχε ήδη επιτεθεί σε προσφυγικούς κατακλυσμούς σκοτώνοντας 200 ανθρώπους.

β) για κάθε στέλεχος της PLO που εκτελούν ένας φανατικότερος παίρνει τη θέση του και η στρατολόγηση νέων μελών αποκτά καινούργια ορμή.

γ) για κάθε εκτέλεση που φέρνουν σε πέρας οι παλαιστινιακές οργανώσεις απαντούν με νέες επιθέσεις σε ισραηλινές πρεσβείες ανά τον κόσμο ή με αεροπειρατείες όπως αυτή των Αθηνών με αποτέλεσμα νέα θύματα.

Ο Avner αντιλαμβάνεται σταδιακά το αδιέξοδο καθώς η ομάδα του καταρρέει ψυχολογικά και οργανωτικά. Αποκτά μια νέα, πιο ατομικιστική στάση, κρίνει τον εθνικό ισραηλινό λόγο και απαρνείται την πατρίδα του.

Η ταινία παρά τη μεγάλη της διάρκεια (164 λ.) διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του θεατή. Σε πολλά σημεία της όμως ο θεατής που ενδιαφέρεται για μια καθαρά πολιτική ταινία είναι πιθανό να εκνευριστεί από στοιχεία που μαρτυρούν κατά πρώτο λόγο τη Χολιγουντιανή κινηματογραφική παθολογία του σκηνοθέτη και κατά δεύτερο την εντάσσουν μέσα στην μεγάλη σειρά των προϊόντων του αμερικάνικου πολιτιστικού ιμπεριαλισμού. Δε λείπουν αχρείαστες μελοδραματικές σκηνές, υφάκια αλά James Bond του πρωταγωνιστή ιδίως στο πρώτο μέρος, υπό-υποθέσεις που ταιριάζουν περισσότερο σε κατασκοπευτικές ταινίες του 70' και δεν προσφέρουν τίποτα ουσιαστικό στον κύριο κορμό της ταινίας. Τραγελαφικά είναι τα αποτελέσματα της κατά κόρον χρήσης της αγγλικής γλώσσας ανεξαρτήτως πλαισίου που διανθίζεται ατάκτως με λίγες προτάσεις στις κατά τόπους ομιλούμενες γλώσσες, έτσι για χάρη κοσμοπολιτισμού. Στις σκηνές δράσης υποβόσκει μια διάθεση εντυπωσιασμού που λειτουργεί πάντα ενάντια στην ψύχραιμη καταγραφή. Το κυριότερο όμως ατόπημα της ταινίας δεν είναι άλλο από ένα υπόρρητο μήνυμα του τύπου: Οι Η.Π.Α. είναι ο τόπος όπου όλες οι συγκρούσεις ταυτοτήτων μπορούν να επιλυθούν αρκεί να εγγραφούν μέσα στα πλαίσια του αμερικάνικου ονείρου.

Πέρα όμως από αυτά τα προβλήματα η ταινία μέσα στα όριά της αποτελεί μια θετική συνεισφορά. Ο Spielberg κλείνει το *Munich* με το Avner να περπατά κάτω από τους δίδυμους πύργους δηλώνοντας έτσι ότι η ταινία του αναφέρεται ουσιαστικά στο παρόν, στην αμερικάνικη αντίδραση σε σχέση με τις 9/11. Περιγράφει έτσι μέσα από αυτή την ιστορική αλληγορία τις συνέπειες των επιλογών της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. και το αδιέξοδο στο οποίο έχει εγκλωβιστεί.

***Ο Γιώργος Στόγιας είναι εκπαιδευτικός**